

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ARCHEOLOGIE NA JIHOČESKÝCH HRADECH PÁNŮ Z RŮŽE

Vedoucí práce: doc. PhDr. Rudolf Krajíc, Csc.

Autor práce: Lukáš Kopřiva

Studijní obor: Archeologie

Ročník: 2.

2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Jindřichův Hradec 9. května 2017

.....
Lukáš Kopřiva

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval především vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Rudolfu Krajícovi, Csc za cenné rady a konzultace, bez nichž by tato práce nevznikla. Poděkování patří také archeologům z NPÚ v Českých Budějovicích Mgr. Jiřímu Havlicemu a Mgr. Janu Machulovi za vstřícný přístup, poskytnuté materiály a rady. Dík patří také Archeologickému ústavu AV ČR Praha za poskytnutí cenných dokumentů a pracovním archivem za nezměrnou trpělivost. Své díky bych rád vyjádřil také svým blízkým za podporu a pochopení při studiu.

Anotace

Cílem předkládané bakalářské práce je seznámit čtenáře s vývojem hradní architektury v Evropě, a především v Čechách. Hlavní pozornost je věnována jihočeskému regionu, mocnému rodu Vítkovců a jeho vybraným sídelním hradům. Práce podává přehled o historii jednotlivých rodin a sleduje stavební vývoj vybraných rodových rezidencí. Zvláštní důraz je kladen na archeologické výzkumy daných lokalit a jejich přispění k pochopení stavebního vývoje sledovaných objektů.

Annotation

The aim of the following thesis is to introduce the evolution of the medieval castle architecture in Europe, primarily in Bohemia. The main attention is focused on the South Bohemian district, the powerful noble stock Vítkovci and some of their residence castles. This thesis brings the basic overview of the family history and the construction development. The special emphasis is on an archaeological researches and their contribution to the observation of the construction development by the selected ancient monuments.

1	ÚVOD A CÍLE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	8
2	STRUKTURA A METODOLOGIE PRÁCE	9
3	CHARAKTERISTIKA A VYMEZENÍ OBLASTI.....	10
3.1	ZÁJMOVÁ OBLAST	10
3.2	GEOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA OBLASTI.....	10
3.3	HOROPIS.....	12
3.4	VODOPIS	13
3.5	PEDOLOGIE.....	14
3.6	KLIMA.....	14
4	VÝVOJ HRADNÍ ARCHITEKTURY	15
4.1	ÚVOD.....	15
4.2	VÝVOJ HRADNÍCH STAVEB V ZÁPADNÍ EVROPĚ.....	18
4.3	TYOLOGIE A VÝVOJ HRADNÍCH STAVEB V ČECHÁCH.....	21
4.3.1	Úvod	21
4.3.2	Hrady přechodného typu	22
4.3.3	Hrady s obvodovou zástavbou.....	23
4.3.4	Francouzský kastel	24
4.3.5	Středoevropský kastel.....	24
4.3.6	Hrady bergfritové dispozice	25
4.3.7	Hrady donjonového typu	26
4.3.8	Hrady blokové dispozice	27
4.3.9	Hrady dvorcového typu	27
4.3.10	Hrady palácové dispozice	28
4.3.11	Hrady s plášťovou zdí.....	28
4.3.12	Skalní hrady	29
4.3.13	Hrady dvoupalácové dispozice	30
4.3.14	Ganerbenburg.....	31
4.4	JMÉNA HRADŮ.....	31
4.5	STRUČNÉ DĚJINY BÁDÁNÍ.....	32
5	VZESTUP RODU VÍTKOVCŮ	35
6	VYBRANÉ HRADY VÍTKOVCŮ V JIŽNÍCH ČECHÁCH.....	38

6.1	HRAD JINDŘICHŮV HRADEC.....	38
6.1.1	Páni z Hradce.....	38
6.1.2	Stavební vývoj hradu.....	39
6.1.3	Archeologické výzkumy a aktivity.....	45
6.2	HRAD ROŽMBERK	56
6.2.1	Páni z Rožmberka.....	56
6.2.2	Stavební vývoj hradu.....	58
6.2.3	Archeologické výzkumy a aktivity.....	60
6.3	HRAD LANDŠTEJN	61
6.3.1	Páni z Landštejna.....	61
6.3.2	Stavební vývoj hradu.....	62
6.3.3	Archeologické výzkumy a aktivity.....	65
6.4	HRAD ČESKÝ KRUMLOV	78
6.4.1	Páni z Krumlova.....	78
6.4.2	Stavební vývoj hradu.....	79
6.4.3	Archeologické výzkumy a aktivity.....	83
7	SYNTÉZA.....	89
8	ZÁVĚR.....	94
9	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	96
9.1	PRAMENY A LITERATURA	96
9.2	JINÉ ZDROJE	102
10	PŘÍLOHY.....	103
10.1	SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	103
10.2	SEZNAM TABULEK.....	111
10.3	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	113
10.4	TABULKY	199

1 Úvod a cíle bakalářské práce

Volba tématu této práce byla silně ovlivněna mým mnohaletým zájmem o hradní problematiku a upřímnou radostí z objevování tajemství, jež se skrývají v jejich zdech. Jih Čech patří bezpochyby mezi oblasti se značnou koncentrací hradů. Velká část z nich je spjata s mocným rodem Vítkovců, který ovládal po dlouhá staletí rozsáhlé oblasti jižních Čech a zasloužil se o kolonizaci do té doby neosídlených míst.

Jména slavných rodů jako páni z Rožmberka, z Hradce, Landštejna či Krumlova jsou poměrně známá široké veřejnosti. Právě tyto rody stály za vznikem a rozvojem významných hradních objektů, které jsou perlami mezi českými hrady a to nejen svou krásou ale i významem pro laickou i odbornou veřejnost. Tato práce čtenáře hlouběji seznámí se čtyřmi vybranými hrady, podle nichž získaly zmíněné rody své jméno.

Cíle práce

1. Přinést ucelený obraz sledovaných objektů
2. Shrnout archeologické poznatky spojené s vybranými hrady
3. Seznámení s vývojem hradní architektury v Čechách a v Evropě
4. Porovnání archeologických poznatků získaných výzkumem s psanou literaturou

2 Struktura a metodologie práce

První část práce podává přehled o vybrané oblasti, na kterou se zaměřuje pozornost. Hlavním cílem je však seznámit čtenáře s vývojem hradní architektury od samých počátků lidské civilizace. Přes vývoj hradní staveb v západní Evropě se dostaneme k české hradní architektuře, neboť její vývoj je neodlučně spjat s vývojem hradů západní Evropy. Dále bude nastíněna typologie českých hradů či stručné dějiny oboru kastelologie. Ač je často 12. století z hlediska informací o šlechtických rodech obestřeno mlhou tajemství, tak se nám přeci jen dochovaly informace, ze kterých čerpá další kapitola zaměřená na vzestup jednoho z nejmocnějších šlechtických rodů naší minulosti, rodu Vítkovců.

Další část se zaměřuje na čtyři vybrané sídelní objekty nejmocnějších větví rodu Vítkovců. Konkrétně se jedná o hrady Rožmberk, Český Krumlov, Landštejn a Jindřichův Hradec. Budou podány stručné informace o dějinách rodů pánů z Hradce, Rožmberka, Krumlova a Landštejna. Každý objekt obsahuje zvláštní kapitolu o stavebním vývoji hradu. Tyto kapitoly se snaží podat přehled o starší, ale i nejnovější literatuře zabývající se stavebním vývojem objektu, tak aby čtenář mohl sledovat postupný vývoj teorií, často podepřených archeologickými výzkumy. Další část pak přináší leckdy vyčerpávajícím způsobem přehled o archeologických výzkumech a aktivitách spjatých s jednotlivými objekty. Závěrečné kapitoly se pak zabývají komparací a analýzou vybraných hradů a také přínosem archeologie k poznání těchto objektů. Práce je na závěr doplněna bohatou obrazovou přílohou.

Při tvorbě této práce jsem čerpal z odborné literatury, zvláště z knih předního kastelologa Tomáše Durdíka a v neposlední řadě z monumentálního díla Dobroslavy Menclové. Kromě toho bylo čerpáno také z odborných periodik, stavebně historických průzkumů. Archeologická část se pak z velké části opírá o materiály poskytnuté Archeologickým ústavem Akademie věd ČR či archeologickým oddělením Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích. V tomto případě jsem čerpal jak z krátkých hlášení či ze zpráv o archeologické akci, tak ze zpráv nálezových.

3 Charakteristika a vymezení oblasti

3.1 Zájmová oblast

Jihočeský kraj je rozlohou druhý největší v České republice. Zaujímá plochu více než 10 000 km². Jeho povrch je různorodý, od šumavských vrcholů až po rybníky Třeboňské pánve. Na severu sousedí s krajem Středočeským, od východu s krajem Jihomoravským a Vysočinou. Západní hranici sdílí s Plzeňským krajem a konečně jižní se spolkovými zeměmi Horní a Dolní Rakousy. Jihočeský kraj patří ke krajům s nejmenší hustotou zalidnění a nejzachovalejší přírodou.

Sledované hrady se nachází převážně v jižní až východní části kraje (obr. 1). Nachází se konkrétně v okresech Český Krumlov a Jindřichův Hradec. Nadmořská výška objektů kolísá v rozmezí 460 metrů nad mořem v případě Jindřichova Hradce až po Landštejn v nadmořské výšce 630 metrů.

3.2 Geologická charakteristika oblasti

Skalní podklad jihočeské oblasti tvoří krystalinikum moldanubika, které je nejvíce zastoupeno pararulami a migmatity. V menší míře se objevují dvojslídne pararuly, svory a co do velikosti různé masívy ortorul. Můžeme rozlišit dvě litostratigrafické jednotky jihočeského moldanubika lišící se složením, tektonikou či stářím (obr. 2). Jedná se o sérii jednotvárnou, jež je starší, a o sérii pestrou, která je mladší. Obě zmíněné série mají hlubokomořský původ (Chábera 1998, 7).

Významnou horninou je granulit, jež tvoří jihočeský granulitový komplex, který je poměrně značně zastoupen například na území Blanského lesa či v oblasti Lišovského masívu (Mištera a kol. 1984, 80).

V období ordoviku započal cyklus variského vrásnění, jež je dobře doložitelný i v jižních Čechách. Ve zmíněném období tvořila tato oblast nejspíše část oblouku ostrovů lemujících jih severoevropského pobřeží (Chábera a kol. 1985, 37).

V periodě probíhajícího variského vrásnění vnikly do zvrásněných břidlic vyvěřeliny moldanubického a středočeského plutonu. Hlavním tělesem

moldanubického plutonu je centrální masív podkovovitého tvaru, který k nám zasahuje ze severu Rakouska. Rozsáhlý středočeský pluton zasahuje do jižních Čech svým jižním okrajem a zabírá podstatnou část Táborska (Chábera 1998, 17).

Horniny pestré skupiny moldanubika byly využívány lidmi již od nepaměti. Jedná se například o krystalické vápence a grafitické pararuly. Zvětraliny z druhé jmenované horniny byly již ve střední době bronzové široce používány k výrobě keramiky. Tuha byla těžena v jižních Čechách již od 18. století a využívala se na mazání kol vozů. Hlubinná těžba probíhala v oblasti Černé v Pošumaví a obce Mokrá. Těžba grafitické pararuly probíhá až dodnes v dolech Bližná a Český Krumlov. Ve zkrasovělých vložkách krystalických vápenců vznikla celá řada menších krasových jeskyní, z nichž největší a nejznámější je Chýnovská jeskyně (Albrecht a kol. 2003, 14 – 15).

Permokarbonské sedimenty tvoří nejstarší část pokryvných útvarů jižních Čech. Tyto sedimenty však příliš nepřekrývají stavbu moldanubika (Chábera 1998, 19).

Jedná se o monotónní souvrství červenohnědých pískovců a arkóz, do nichž zasahují slídnaté jílovce. Předpokládá se, že vrstva je pozůstatkem protáhlého zálivu, který sahal od Českého Brodu až k Českým Budějovicím. Na některých místech se mocnost vrstvy odhaduje až na 400 metrů (Albrecht a kol. 2003, 16).

Výrazným útvarem jsou jihočeské pánve. Jak Českobudějovická, tak Třeboňská pánev je vyplněna až 360 metrů mocnými sedimenty z období křídý a terciéru. Pánevní uloženiny jsou sladkovodního původu. Třetihorní procesy zdvihu jihočeského krystalinika měly za následek pokles obou pánví a přerušení souvislosti s alpsko-karpatskou oblastí (Mištěra a kol. 1984, 81).

Nepříliš mocné kvartérní fluviální sedimenty jsou tvořeny holocenními jílovito – hlinitými písky říčních údolí. Výraznou složkou jsou také štěrkopísčité uloženiny vyskytující se ve velkém měřítku v okolí Třeboně. Čtvrtohorního původu jsou i naváté písky v okolí Vlkova či Chlumu u Třeboně (Albrecht a kol. 2003, 18).

3.3 Horopis

Jihočeský kraj spadá podle regionálního geomorfologického členění do provincie Česká Vysočina a to především k šumavské a českomoravské soustavě (Albrecht a kol. 2003, 18).

Jedná se o starý a značně rozmanitý celek, který vznikl jako výsledek dlouhého vývoje reliéfu, ovlivňovaného různými klimatickými podmínkami a neotektonickými pohyby, díky nimž byly jednotlivé části vyneseny do různých nadmořských výšek. Nejvýraznějším částí kraje je bezpochyby Šumavská hornatina. V pozorované oblasti vystupuje rozlehlým zarovnaným povrchem Šumavských plání s typickými slatěmi. Dominantněji působí pohraniční hřbet Trojmezenské hornatiny, ve kterém se nachází Plechý, který je s nadmořskou výškou 1378 metrů nejvyšší vrchol české části Šumavy (Mištera a kol. 1984, 81).

Prachatická hornatina je nejvyšší částí Šumavského podhůří. Morfologicky se jedná o velmi pestrá oblast (Chábera a kol. 1985, 15).

V jihovýchodní části kraje se rozkládají Novohradské hory. Nejvyšší vrcholem je Kamenec s nadmořskou výškou 1072 metrů. Většina nejvyšších vrcholů se nachází na rakouské straně pohoří (Chábera 1998, 76 - 77).

Českomoravská soustava zasahuje do Jihočeského regionu Středočeskou pahorkatinou, Jihočeskými pánvemi a Českomoravskou vrchovinou. Středočeská pahorkatina zasahuje do jihočeské oblasti jen jižní částí některých svých celků. Jedná se o mírně zvlněnou oblast s jednotvárným pahorkatinným reliéfem. Vrcholové partie mírně přesahují výšku 700 metrů (Mištera a kol. 1984, 82). Geomorfologické členění kraje je dobře patrné na v obrazové příloze (obr. 3).

Jihočeské pánve, Českobudějovická a Třeboňská představují ploché sníženiny s mírně zvlněným reliéfem při okrajích a na rozvodích. Obě pánve jsou odděleny Lišovským prahem. Českobudějovická je menší, hlubší a morfologicky výrazná, naopak Třeboňská je výše položená, větší, avšak z morfologického hlediska méně výrazná (Chábera a kol. 1985, 25).

Českomoravská vrchovina zabírá značnou část východní poloviny kraje. Její reliéf je poměrně jednotvárný a v průměru dosahuje výšek kolem 500 metrů. Nejvyšším bodem je vrchol Javořice s výškou 837 metrů, nacházející se

v Jihlavských vrších. Jižněji se rozkládá Novobystřická vrchovina s četnými žulovými elevacemi, na nichž se objevují různé mikrotvary, jako skalní mísy či žlábkové škrapy (Mištěra a kol. 1984, 83).

3.4 Vodopis

Většina Jihočeského kraje včetně Šumavy náleží k povodí Šumavy. Výjimkou je nejvýchodnější část jindřichohradeckého okresu, kterým protéká Moravská Dyje a patří do povodí řeky Moravy (Albrecht a kol. 2003, 33).

Nejvýznamnějším vodním tokem je Vltava, která je zároveň nejdelší českou řekou a největším přítokem Labe. Její povodí je přibližně 12 000 km². Pramení v oblasti Šumavy na východním svahu Černé Hory v nadmořské výšce 1172 metrů. Jihočeský kraj opouští po 275 km v údolní nádrži Orlick (Mištěra a kol. 1984, 84; Albrecht a kol. 2003, 33).

Nejmohutnějším pravostranným přítokem Vltavy je Lužnice. Řeka pramení na rakouské straně Novohradských hor. Územím kraje protéká v délce 156,5 km (Chábera 1998, 109).

Otava je nejvýznamnějším levostranným přítokem Vltavy. Vzniká soutokem Vydry a Křemelné v šumavských vrších Plzeňského kraje (Chábera 1998, 115).

Samostatnou kapitolou jsou pak rybníky, vodní nádrže a stoky. Nejznámější ze stok jsou Nová řeka a Zlatá stoka, které zásobovali rybníční soustavu Třeboňské pánve. Zajímavostí je též Schwarzenberský plavební kanál sloužící k plavení dříví z těžko přístupných šumavských oblastí (Mištěra a kol. 1984, 84).

Jižní Čechy jsou oblastí bohatou na rybníky. Svou rozlohou tvoří téměř 3 procenta rozlohy kraje. Největším rybníkem Třeboňské pánve je Rožmberk s vodní plochou 489 ha. Jedná se zároveň o největší rybník v České republice. Mezi další významné rybníky patří Bezdrev, největší rybník Českobudějovické pánve či Horusický rybník (Mištěra a kol. 1984, 84).

Na území kraje se nachází dohromady jedenáct údolních nádrží. Většina z nich byla vybudována ve 20. století. Výjimkou je jen údolní nádrž Jordán v Táboře pocházející z konce 15. století. Největší jihočeskou a zároveň českou

vodní nádrží je Lipno I s celkovou plochou 4870 ha. Částečně zasahuje do jižních Čech i vodní nádrž Orlík (Albrecht a kol. 2003, 35 – 36).

Z celkového počtu osmi šumavských jezer se na území kraje nachází jedno a to jezero Plešné. Vzniklo na severovýchodním svahu Plechého v nadmořské výšce 1090 m (Mištěra a kol. 1984, 84).

3.5 Pedologie

Hlavními půdními typy v Jihočeském kraji jsou především zemědělsky hůře využitelné podzoly. Silně podzolované půdy se nachází v oblastech přesahujících nadmořskou výšku 500 metrů, zejména v šumavském podhůří a vyšší části Českomoravské vrchoviny. Hlavní část obhospodařované zemědělské půdy tvoří slaběji podzolované a illimerizované půdy, jež zabírají obě Jihočeské pánve a údolní polohy největších jihočeských řek (Mištěra a kol. 1984, 85).

Středoevropské hnědozemě, se vyskytují jen v omezeném rozsahu. V horských polohách převládají půdy kamenité, skeletové. Velkou část Třeboňska a část Šumavy zaujímají půdy rašelinné či rašeliny (Mištěra a kol. 1984, 85).

3.6 Klima

Na podnebí Jihočeského kraje má vliv především jeho náležitost k mírnému klimatickému pásu Střední Evropy, dále geomorfologická členitost a expozice terénu vůči dominantnímu západnímu proudění vzduchu. Převážnou část území lze zařadit do mírně teplé klimatické oblasti. Naopak hory a podhůří nad 700 metrů lze zařadit do chladné klimatické oblasti. Do chladnější klimatické oblasti lze zařadit i nejvyšší polohy Středočeské pahorkatiny, a také vrcholové partie Českomoravské vrchoviny na východě okresu Jindřichův Hradec (Albrecht a kol. 2003, 29 – 30).

Průměrné roční teploty se pohybují od 3,2 °C na šumavské Kvildě do 8,0 °C v Českých Budějovicích. Nejteplejšími částmi jsou oblasti Českobudějovické a Třeboňské pánve. Nejdeštivější částí je šumavské pohraničí, přičemž srážky přibývají od severu k jihu. Nejsušší oblastí je západ a jihozápad kraje od

Strakonice po Milevsko. V červnu je patrný vliv letního evropského monzunu, který se projevuje vytrvalými dešti. V zimě nejvíce sněží na Šumavě a to až 80 dní v roce. Nejvíce slunečních dní mají severovýchodní svahy Šumavy a Písecko. Naopak nejméně slunečních dní mají vlivem teplotních inverzí v chladných obdobích údolí a kotliny (Mištera a kol. 1984, 83).

4 Vývoj hradní architektury

4.1 Úvod

Potřeba hradit, či opevňovat své sídlo je stará, jako lidská civilizace sama. Stavba opevnění je důsledkem přechodu člověka od lovecko – sběračského způsobu života k životu usedlému, zemědělskému. Tato změna životního stylu vedla mimo jiné k dělbě práce a společenské diferenciaci společnosti.

Již od neolitu, ve 4. tisíciletí př. n. l. vznikají na Blízkém východě větší opevněná sídliště podobná městům, jež jsou v latinských pramenech nazývána civitates. Z tohoto názvu vznikl nikoli náhodou například francouzský a anglický výraz pro město, tedy cité či anglické city. Za hradbami starých center se ukrývaly především zásoby a zrno pro setbu, o ochranu pečovala nadřazená vrstva kněží a vrstva vojenská. V bezpečí prvních měst se usazovali řemeslníci a obchodníci, rozkvétaly řemesla a obchod (Menclová 1972a, 9).

V Evropě, kde nevládly takto příznivé podmínky, se přechází k zemědělskému způsobu života mnohem pozvolněji. Společenským centrem je povětšinou neopevněná vesnice, v dobách nebezpečí situovaná na dominantní body v okolí. Prvními předchůdci pozdějších hradů jsou ve střední Evropě opevněná sídla, která se objevují v době bronzové. Jedná se o důsledek hospodářského pokroku a také v neposlední řadě o velkou expanzi, jež uvedla do pohybu lid popelnicových polí, nositele kultury zvané lužické, nazývané tak podle místa původu. Je velice pravděpodobné, že už lid popelnicových polí žil v sociálně diferencované společnosti. Důkazem může být množství opevněných sídel hrazených dřevem, hlínou a kamením. Lokalizována byla jak velká, hustě osídlená hradiska jako Biskupin v severním Polsku (obr. 4), tak malé hrádky určené úzce vymezené skupině obyvatelstva, jež byly stavěny zpravidla

v blízkosti velkých opevněných center. Tuto teorii podporují i archeologické nálezy, které dokládají značné množství řemesel a rozvinutý obchod. Můžeme zde najít určitou podobnost s opevněnými centry Blízkého východu (Menclová 1972a, 9).

Kolem roku 500 př. n. l. se zřejmě pod tlakem lidu popelnicových polí dávají do pohybu keltské kmeny. Keltové disponovali vyspělou kulturou, stavěli opevněná hradiska, jakožto hospodářská, kultovní a správní střediska oblasti. Hradiska, jež Caesar nazývá oppida, byla pravděpodobně sídly kmenové šlechty (Menclová 1972a, 9).

Důležitý článek ve vývoji pevností představovaly římské stavby. Velké vojenské tábory zvané castrum vznikaly obvykle v místech starších osad a v jejich blízkosti bylo usídleno také civilní obyvatelstvo. Castrum Vindobona se například nacházelo v oblasti dnešní Vídně. Soudí se, že je z něho odvozen i samotný název města. Takovéto tábory se často stávaly základem měst. Významnou součástí římského limitu byly také menší vojenské základny zvané castellum, které byly umístovány mezi jednotlivými castry. Budovány byly na čtvercovém půdorysu s volným prostorem uprostřed a pravidelně umístěnými budovami. Součástí opevnění byly také strážní věže, zvané burgus (obr. 5), někdy zbudované na umělé vyvýšenině a chráněné opevněním. Podle D. Menclové byly již zmíněné umělé pahorky inspirovány blízkovýchodními pevnostmi budovanými taktéž na pahorcích. Burgy, hojně stavěné v oblasti mezi středním tokem Rýna a horním tokem Dunaje, byly opatřeny příkopem, valem a kůlovou palisádou, a měly nahrazovat absenci přirozené hranice v podobě vodního toku. Je velmi pravděpodobné, že uvedené římské pevnostní stavby později posloužili jako inspirace při stavbě středověkých hradů (Musil 2006, 116 – 117).

Rychlý mocenský rozmach francké říše vedl k oslabení královské moci, ohrožované boji mezi jednotlivými uchazeči o trůn, což mělo za následek postupný vzestup moci šlechty. Francká šlechta, pocházející hlavně z úřednické aristokracie, byla ve funkci hrabat pověřena správou jednotlivých okrsků či hrabství. Měla na svěřeném území rozsáhlou správní, soudní a vojenskou pravomoc. Dříve jednotná říše se postupně rozpadala na menší územní celky, spravované téměř nezávisle na králi (Menclová 1972a, 11).

Novému obyvatelstvu francké říše více vyhovovaly venkovské typy obydlí, jako například římské velkostatky a villy, než stísněné prostory antických měst. Na římské venkovské stavby cíleně navazovala reprezentační sídla franckých dynastií, merovejské a zejména karolinské. Název *falc* je obdobou pogermánštěného latinského slova *palatium*, tedy palác. Jednalo se o reprezentační stavbu, jež se vracela ke konceptu palácového okrsku *Palatinu* v Římě. Tyto stavby plnily jak úlohu obytnou, tak reprezentační, kultovní a ekonomickou. Jednalo se o neopevněné dvorce skládající se z různých budov propojených mezi sebou sloupovými chodbami. Konkrétně obsahovala panovníkův palác, obydlí členů družiny, hospodářské budovy a v neposlední řadě také stavbu církevního charakteru. V době Karla Velikého to znamenalo mnohem více, než pouhou architektonickou návaznost na římské stavby. Karel Veliký jakožto obnovitel římského impéria tím demonstroval návaznost francké říše na římské impérium a demonstroval tak i svůj politický program (Menclová 1972a, 14 – 15; Musil 2006, 120).

Šlechta, jakkoli sváděla s panovníky boj o moc, v této době žila a cestovala společně s králem po jednotlivých *falcích* a spotřebovávala úrodu oblastí, kde se právě nacházela. Hlavní město se stalo realitou až za vlády Karla Velikého, který přesunul své sídlo do Cách (Musil 2006, 121).

Následný vývoj zmíněných feudálních staveb byl přerušen již na konci 8. století vpády Arabů a Maďarů. Ještě větší nebezpečí představovali Normané a jejich vojenské družiny vedené tzv. mořskými králi, kteří ohrožovali pobřeží severního Atlantiku, a roku 845 dokonce oblehly Paříž. I během tohoto neklidného období zůstala *falc* dominantní stavbou vládnoucích vrstev. Na obranu proti útočníkům vydal Karel Holý roku 862 příkaz k výstavbě pevností na důležitých místech říše. Jako námět pro stavbu těchto pevností bylo nutno najít vyhovující inspirační zdroj, jelikož neopevněná *falc* ani starší keltské objekty nevyhovovaly. Podmínky splňoval starý odkaz římských pevnostních staveb, jež se zachoval zbytky staveb vojenské hranice, i jako opevnění některých měst (Menclová 1972a, 15; Musil 2006, 121).

Příkaz ke stavbě pevností byl plněn s takovou vehemencí, že již o dva roky později musel Karel vydat edikt, který nařizoval zboření všech pevností postavených bez královského příkazu. Z výše napsaného vyplývá, že právo vydat povolení ke stavbě pevnosti měl jen panovník, neboť disponoval tzv.

Heerbann. Jednalo se o právo na veškerá vojenská opatření sloužící k obraně země. Každý, kdo si v té době postavil hrad, měl povinnost poskytnout azyl okolnímu obyvatelstvu v době ohrožení na základě tzv. salvamentu. Salvamentem byla označována i oblast ze které měli obyvatelé právo se do hradu ukrýt. I když byl hrad postaven velmožem, byl považován za královský majetek a měl být králi kdykoli otevřen. S touto formulací se setkáváme i v našich zemích takřka po celý středověk (Menclová 1972a, 15 – 16).

Rozklad královské moci měl za následek, že si jednotliví velmožové právo Heerbann přivlastňovali nejen na ochranu proti nepříteli, ale též proti panovníkovi. Tím byla narušena koncepce, ve které panovník žil a cestoval společně se svou šlechtou. Nově stavěné hrady ztratily rozsah předchozích feudálních sídel, ve kterých byli kromě panovníka a jeho družiny usídleny i jejich rodiny, řemeslníci a kněžstvo. Takto vzniká nevelká stavba určená šlechtici, jeho rodině a nejnütnějšímu služebnictvu. Součástí těchto staveb je relativně rozsáhlé předhradí, které slouží v době ohrožení jako útočiště pro šlechticovy vazaly povinné mu vojenskou službou a jejich rodiny (Menclová 1972, 16).

4.2 Vývoj hradních staveb v západní Evropě

Jako hrad je charakterizován opevněný komplex s rozsahem menším než hradiště, jehož jednotlivé části, jako věž, hradba, palác, kaple a hospodářské budovy tvoří jednotný celek plnící v první řadě funkci obrannou. Reprezentační a obytná funkce se dá označit za druhotnou. Opevnění tvoří povětšinou zděná hradba, doplněná valem a příkopem. Hrad s výše zmíněnou strukturou je typický především pro vrcholný a pozdní středověk a je zpravidla sídlem vyšších společenských vrstev. Nejčastěji bývá sídlem vyšší šlechty, vojenským a správním centrem panství. Hrad bývá také často v majetku panovníků, sloužící jim k občasnému pobytu, kromě toho plní i správní funkci a často bývá sídlem královských úřadů. V menší míře může být také v majetku církevních hodnostářů (Musil 2006, 14).

Vznik hradů byl podmíněn určitým stupněm vývoje feudální společnosti. Důsledkem nestejného historického vývoje v jednotlivých částech Evropy,

vznikaly vrcholně středověké hrady v různých zemích v odlišné době. Předpokládá se, že tento proces postupoval od jihu a západu k severu a východu (Durdík 1998b, 15).

Základem pro nejstarší západoevropské hrady byl římský burgus, tedy strážní věž římského limitu. Z této stavby se dle archeologických a architektonických poznatků vyvinuly dva nejstarší hradní typy. Prvním z nich byl Turmburg (věžový hrad), který tvořila hranolová obytná věž a opevnění tvořené valy a příkopy. Druhým typem byl Turmhügelburg (věžový hrad na pahorku), jenž byl zbudován na uměle nasypaném pahorku nazývaném odborně motte. Pro Turmhügelburg se někdy používá také označení motte, podle výše zmíněného pahorku. Tento typ hradu se objevuje takřka ve všech zemích Evropy, jakožto posel vyspělého feudalismu. Základem byla čtvercová obytná věž na umělé vyvýšenině nazývaná dominatio (sídlo vládce). Z tohoto latinského slova se postupně vyvinulo francouzské slovo donjon pro obytnou věž. Zpočátku byla věž dřevěná, obklopena valem s palisádou na vrcholu a příkopem. Od 10. a hlavně 11. století jsou dřevěné věže obou typů nahrazovány zděnými. D. Menclová uvádí, že první Turmhügelburg či motte se objevuje již ve 2. polovině 9. století, což se však neshoduje se současnými poznatky, podle kterých se v této době objevuje Turmburg, který je považován za starší. Turmhügelburg se pak objevuje ke konci 10. století. S existencí hradů typu motte je nejspíše spojen i původ slova bergfrit pro obrannou věž. Předpokládá se zde spojení slov der Berg (kopec) a der Frieden (mír) (Musil 2006, 122; Menclová 1972a, 17 – 18).

Hrady tohoto typu se od konce 10. století rozšířili po většině Francie. K nejznámějším objektům tohoto druhu patří hrad v Langais s nejstarším zděným donjonem z konce 10. století. Zajímavou stavbou je i hrad v Loches (obr. 6) či Montbazou. S tímto typem hradu se ve Francii seznámili Normané, kteří ho odtud přenesli do Anglie, Skandinávie a jižní Sicílie. Londýnský Tower je nejstarším příkladem anglického donjonu postaveného Normany. V Itálii se se donjony v hradní architektuře výrazněji neuplatnily, ale ovlivnily podobu městských domů, jejichž součástí se staly hranolové obranné věže (Musil 2006, 125; Menclová 1972a, 28).

Hrady typu Turmburg a Turmhügelburg pronikaly také do oblastí východně od Rýna. Nelze však vyloučit, že na vývoj daného typu opevnění neměla vliv i stará opevnění germánských kmenů, například Alamanů, kteří

stavěli opevnění na vrcholcích kopců. Předpokládá se, že se na tomto území oba zmíněné typy spojily se saskými útočnými hradišti. Jediným zachovaným německým donjonem je Nideggen na dolním Rýnu. Typ hradu s hranolovým obytným donjonem byl ve Francii budován v původní podobě do 12. stol. Změny nastaly díky rozvoji obléhacích strojů a technik, proto byly postupně přistavovány boční věže, které umožňovaly lepší ochranu hradeb a donjonu. S prvními věžemi tohoto charakteru se setkáváme v městském opevnění španělské Avily na konci 11. století. Jejich původ však není zcela jasný, soudí se, že byly převzaty od Arabů, nebo vychází ze starého opevnění římských městských bran (Musil 2006, 128; Menclová 1972a, 22 – 23).

Ve 13. století se původní půdorys donjonu mění na válcový (např. hrad Chinon). Velká válcová věž, spolu s válcovými flankovacími věžemi, se stávají od 13. století typickým znakem francouzské hradní architektury. Flankovací věže jsou v tomto období většinou duté a zapojené přímo do hradeb, na které přechází hlavní obranná role. Výše zmíněný vývoj sice zlepšoval obranyschopnost hradu, ale stále méně vyhovoval zvyšujícím se nárokům na bydlení. Potřeba větší obytné plochy vedla ke vzniku pravidelných dispozic s vnitřními nádvořími obklopenými obytnými stavbami, jež přiléhaly k hradbě. Hradba byla zesílena okrouhlými nárožními věžemi. Kastel, jak je nazývá tento nový typ hradu, do určité míry navazuje na římské vojenské tábory a to nejen názvem. Kastely zažily největší rozmach za vlády krále Filipa II. Augusta na přelomu 12. a 13. století. Také tento typ hradu prošel určitým vývojem, který se týkal i donjonu, který byl zpočátku součástí hradu. Umístěn býval do nejexponovanějšího místa, kterým bylo nároží, nebo stál uprostřed nádvoří a tvořil jádro hradu. Ve 13. a 14. století vznikaly i kastely bez donjonu, tvořené pouze stavbami přiléhajícími k hradbě a nárožními věžemi (Musil 2006, 128 – 135).

Východně od Rýna je výrazným prvkem vývoje hradní architektury přeměna hranolové či okrouhlé věže z obytné stavby ve stavbu ryze fortifikační. Na území dnešního Hesenska se od 11. století vyvíjí okrouhlá věž jako stavba obranná, umisťovaná tak, aby chránila vstup do hradu. Tento typ hradu se rychle šířil do dalších částí říše. Do fortifikační architektury v blízkosti Rýna pronikla od 11. století také obranná hranolová věž menších rozměrů, zřejmě inspirovaná stavbami římského limitu. Protože ani tato věž neobsahovala žádné obytné

prostory, došlo postupně ke změně tvaru v oktagon nebo válec, tedy na tvary, z obranného hlediska praktičtější. Obranná věž zvaná bergfrit zaujímá různá místa v areálu hradu. Může stát na předhradí a ztěžovat tak přístup k hradbě, nebo mohla být umístěna přímo v areálu hradu v blízkosti ostatních budov. Postupem času se však přibližuje k hradní bráně, kterou má bránit především. Hranolové věže jsou do hradby stavěny nakoso z důvodu větší odolnosti, či je přistavěn břit (Musil 2006, 137 – 138).

Vrcholem vývoje hradní architektury v dnešním Německu je polovina 12. století., období vlády štaufské dynastie. Ve zmíněné době se staví velké množství falcí, jejichž jádrem byla upravená germánská sálová stavba, změněná v reprezentační aulu. Součástí falce byla obvykle i patrová kaple. Jako výraz sjednocení země měly falce povětšinou jednotný architektonický sloh, zvýrazněný bosovaným zdívem navazujícím na antickou tradici. Falc tohoto druhu vznikla i v Chebu a je jednou z vůbec prvních hradních staveb na našem území. Zvláštní typ císařské falce vznikl v oblasti jižní Itálie a Sicílie, kde se mísily různé architektonické vlivy. Zde se bosovaná architektura spojila s arabským kastelem vybaveným nárožními flankovacími věžemi. Z oblasti jižní Itálie se tato štaufská architektura rozšířila do střední Evropy a stala se nejspíše jedním z inspiračních zdrojů staveb období Přemysla Otakara II u nás (Musil 2006, 138 – 141; Menclová 1972a, 48).

4.3 Typologie a vývoj hradních staveb v Čechách

4.3.1 Úvod

Hrady je možno rozdělit podle určitých kritérií do několika skupin. Podle umístění můžeme hrady dělit na výšinné (např. skalní, ostrožné) a nížinné (např. vodní, blatné). Stejně jako v západní Evropě, můžeme i na našem území hrady dělit podle stavebníka. Královské hrady byly stavěny panovníkem zejména jako mocenské opory a správní centra (např. Bezděz, Křivoklát). Hrady šlechtické, stavěné za účelem ochrany panství a jako základna proti možnému protivníkovi (Český Krumlov, Blatná) Mezi církevní hrady spadají sídla arcibiskupa či jednotlivých biskupů (Durdík 2009, 568; Durdík 1998b, 15).

Na našem území je až do první třetiny 13. století vůdčím typem hradiště. Nejstarší opevněná hradiště se začínají na našem území objevovat již v 8. století. Hradiště poskytovala v době nouze útočiště lidem ze širokého okolí, což vyžadovalo velkou rozlohu opevněné plochy, jež musela být hájena velkým počtem obránců. S vývojem společnosti se vyvíjelo i hradiště a tak můžeme již od 10. století pozorovat u některých hradišť' vydělení akropole od zbytku hradiště. Akropole sloužila jako sídlo knížete, nebo správce hradu. Soustava hradišť' se stala základem hradske soustavy, jež byla základním správním systémem země do poloviny 13. století. Obranným prvkem hradiště byla palisáda, často doplněná šikmo zaráženými kůly. Později se prosadily mohutnější hradby dřevohlinité konstrukce zpevňované dřevěnou konstrukcí. Čelní strana hradby byla chráněna kamennou či dřevěnou zdí (obr. 7). Jediným obranným prvkem byla samotná hradba a věže bran (Durdík 1998b, 15 – 16; Durdík 1984a, 12 – 14).

Následující kapitoly načrtnou jednotlivé typy hradních staveb vycházejících z hradní typologie Prof. Tomáše Durdíka.

4.3.2 Hradý přechodného typu

Hradý přechodného typu představují přechod mezi hradištěm a vrcholně středověkým hradem. V kastelologii jde relativně o nový pojem založený na objevech posledních tří desetiletí. Jejich vznik souvisí s rozpadem staré hradske soustavy a pružně kombinují prvky různého původu. Od hradišť' převzaly především valové opevnění, přesto jsou odlišné od valů starých hradisek, neboť nebyly zabezpečeny vnitřní ztužující konstrukcí. Vnější strana valu byla stejně jako u hradišť' většinou kamenná. Vnitřní stěna mohla být zbudována obdobně, nebo byla tvořena dřevěnou roubenou konstrukcí, ale lze se setkat i s nezpevněným náspem. Obytné stavby přiléhaly k obvodovému valu a na rozdíl od hradišť' tvoří část obvodového ohrazení. Další novinkou užitou na stavbách hradů přechodného typu jsou samostatné zděné věže. Nejstarší dosud zjištěný hrad tohoto typu je Hlavačov u Rakovníka, jeho vznik se datuje do období kolem roku 1200. Dalším příkladem je Angerbach u Kožlan (obr. 8) založený kolem poloviny 13. století Václavem I. Hlavní stavbou objektu byla

jednopodlažní zahloubená budova. Čelo hradu bylo opevněno valem opatřeným kamennou plentou. Týnec nad Sázavou pak představuje nejpokročilejší variantu daného typu, která obsahovala již také architektonicky náročnou věž. V tomto případě byla využita dříve zde stojící rotunda, ke které byl přistavěn čtverhranný bergfrit. Fortifikaci tvořilo valové těleso s nejspíše roubenou přední stranou, do kterého byl vestavěn zděný palác. Na Moravě se pro podobné hrady užívá označení kolonizační provizorium (Durdík – Bolina 2001, 76 – 79; Durdík 2007, 229; Musil 2006, 176).

4.3.3 Hrady s obvodovou zástavbou

Hrady s obvodovou zástavbou půdorysem do značné míry vychází ze starších hradištních tradic, avšak vyznačují se mnohem menšími rozměry. Opevnění bylo většinou trojúhelníkovitého půdorysu, což bylo dáno převážně polohou hradu situovaného na ostrožnu. Obsahují větší množství budov a minimálně jednou stranou tvoří část obvodového opevnění. Důležitou součástí byla věž či věže, zakomponované do obvodové hradby. Hrady s obvodovou zástavbou mají na rozdíl od hradů přechodného typu vždy masivní kamennou hradbu. Povětšinou nedisponují žádnými aktivními prvky obrany. Později se součástí některých hradů stávají také donjony. Kvůli svým rozměrům a stavební náročnosti se nezřídka staví desítky let. Stavba hradů daného typu je spojena obecně s posledními Přemyslovci. Nejstarší z nich pochází z dob vlády Přemysla Otakara II. Patří mezi ně například Jindřichův Hradec, Zvíkov (obr. 9) a pravděpodobně i Křivoklát. Tyto hrady se na dlouhou dobu stali symbolem královské moci a takřka nedostižným vzorem pro šlechtu. T. Durdík tvrdí, že typ s obvodovou zástavbou byl s menšími rozměry převeden i do šlechtického prostředí blízkého královskému dvoru, jako příklad uveďme Vízmburk. Jejich výstavbu si mohly dovolit jen nejmocnější rody, ale co se velikosti týče, nemohli královským hradům konkurovat. Hrady s obvodovou zástavbou prokázaly značnou přizpůsobivost a staly se základem pro hrady typu středoevropského kastelu. Na královských hradech daného typu se mimo jiné zrodily nejpohodlnější paláce 13. století. Mezi výbavu některých paláců patřilo i horkovzdušné topení, horizontální komunikace byla řešena vnějšími ochozy,

pavlačovými, či monumentálními arkádami jako například na Zvíkově (Durdík – Bolina 2001, 80 – 88; Musil 2006, 177 – 184).

4.3.4 Francouzský kastel

Dalším typem hradu je francouzský kastel. Termín kastel zavedla do naší terminologie poprvé D. Menclová, T. Durdík pak tento typ označuje jako francouzský kastel. Uvedený hradní typ byl převzat z Francie, kde se vyvinul ve druhé polovině 12. století, na naše území se dostal a byl využíván bez jakékoli vazby na domácí prostředí. Kvůli potřebě většího užitného prostoru mají pravidelnou dispozici. T. Durdík tvrdí, že kastely francouzského typu mají výhradně královské založení spadající do období vlády Václava I a Přemysla Otakara II. Většímu rozšíření pak pravděpodobně zabránila již kompletní síť královských hradů. Francouzský kastel je definován jako pravidelný vícevěžový hrad většinou vybavený okrouhlými flankovacími věžemi, které tvoří systém umožňující aktivní obranu. Vnitřní zástavba má pak obvodový charakter. Mezi hrady tohoto typu patří například Týřov (obr. 10). Definici francouzského kastelu odpovídá především dolní část hradu. Francouzské prvky můžeme však nalézt i v horní části hradu. Soustava flankovacích věží umožňovala bránit kurtiny a křížově také předpolí hradu. Dalším zástupcem je nepochybně hrad Konopiště, jenž spadá do druhé poloviny 13. století, Hradiště (Tábor), Džbán, Nižbor. Nejistým příkladem je pak podle D. Menclové Borotín. Někteří badatelé, zejména v poslední době typ francouzského kastelu na našem území zpochybňují. V. Razím tvrdí, že tento typ byl vytvořen na základě příliš malého počtu objektů, u Týřova pak zcela zpochybňuje příslušnost hradu k typu francouzského kastelu (Durdík 1998a, 9; Durdík 1998b, 20; Menclová 1972a, 312 – 320; Razím 2002, 620 - 680).

4.3.5 Středoevropský kastel

Samostatným typem nijak nenavazujícím na zmíněný francouzský kastel je podle T. Durdíka tzv. středoevropský kastel. Jedná se o významný typ evropské hradní architektury 13. století. S hrady uvedeného typu se setkáváme nejčastěji

v období vlády Přemysla Otakara II a nejspíše souvisí s hojným zakládáním měst ve druhé polovině 13. století. Vznikl pravděpodobně jako důsledek nutnosti koexistence královských hradů a nově zakládaných měst s pravidelným půdorysem a byl ovlivněn parcelací měst. Hrad je buď čtvercový, nebo obdélný, jedná se především o městské hrady s obvodovou zástavbou. Věže jsou obvykle čtverhranné a postrádají možnost flankování, většinou jsou využívány jako obytné prostory. Komunikaci uvnitř hradu pak zajišťuje arkádový ochoz, který zajišťuje propojení místností v jednotlivých patrech hradu. Právě čtverhranný půdorys a většinou hranolové věže bez možnosti flankování jsou podle T. Durdíka typickým rysem. Mezi objekty, které náleží ke středoevropskému kastelu, jsou hrady v Čechách, Dolních Rakousích a Uhrách. Jako příklady můžeme uvést Písek (obr. 11), Kadaň, Horšovský Týn, Domažlice a jiné. V. Razím a někteří další badatelé se však s vydělením této skupiny hradů příliš neztotožňují a mají jiné názory na původ těchto hradů. (Durdík 1998a, 150; Durdík 1989a, 233 – 255; Razím 1992, 133 – 139).

4.3.6 Hrady bergfritové dispozice

Hrady tzv. bergfritové dispozice jsou velmi jednoduché. Stavby tohoto typu jsou podle T. Durdíka charakteristické zejména pro šlechtické prostředí, ale známé jsou i hrady královské. V porovnání s hrady s obvodovou zástavbou a kastely šlo o stavby mnohem jednodušší a menší. Stavěny byly nejvíce v době vrcholné kolonizace ve druhé polovině 13. století a na počátku století následujícího. Nejdůležitější částí je obranná věž – bergfrit. Ta může být přímo součástí hradby, nebo je předsunuta před těleso hradby. Další možnou variantou je umístění bergfritu do areálu hradu. Věž sloužila jako poslední útočiště a byla přístupná po můstku či žebříku v úrovni prvního patra. Obytnou část tvořil palác umístěvaný na nejchráněnější místo, jímž byl většinou konec hradní ostrožny. Palác byl hradbami spojen s věží, v blízkosti které byla situována brána. Mezi palácem a bergfritem se rozkládalo hradní nádvoří. Kromě této dispozice existují i jednodušší varianty, jako například Krašov, kde byl bergfrit nahrazen věžicí. Můžeme však uvést i složitější dispozice, příkladem může být Český Šternberk, kde díky umístění a existenci dvou čel musel stavitel zdvojit věže. Poznání

staveb tohoto druhu je značně ztíženo, neboť záhy přestala tato jednoduchá dispozice svým stavitelům vyhovovat. Podle F. Musila jsou hrady bergfritového typu v podstatě shodné s typem, který D. Menclová nazývá sasko – hesenský. Postupem času se hrady bergfritového typu stávají složitější, přibývá staveb a rozšiřují se paláce. K tomuto hradnímu typu jsou řazeny například Michalovice, Kokořín (obr. 12), Valdek. Zajímavým příkladem je hrad Roštejn postavený pány z Hradce, jenž má ojedinělý polygonální tvar bergfritu (Durdík 2009, 17; Musil 2006, 190).

4.3.7 Hrady donjonového typu

Donjonový typ hradu patří k nejstarším druhům hradní architektury. Hlavní součástí takového hradu je okrouhlá, nebo hranolová obytná věž. Při stavbě prvních donjonů čerpali stavitelé inspiraci především z burgu, který byl součástí staveb římského limitu. První obytné věže u nás se objevují na Moravě počátkem 13. století a jsou obvykle vsazovány ještě do hradištního opevnění. Okrouhlý donjon z počátku 13. Století stával v Břeclavi, jednalo se nejspíše o stavbu Konstancie, manželky Přemysla Otakara I. Okrouhlé donjony vznikly na našem území nejspíše pod vlivem francouzské hradní architektury. Hranolové obytné věže se častěji vyskytují na Moravě, jež byla více vystavena architektonickým vlivům z Podunají. Hranolový donjon je například spojen s nejstarší fází mikulovského hradu. V Čechách je možno považovat za jednu z nejstarších staveb tvořených pouze donjonem a hradbou hrad na Bradle u Hostinného. Větší rozšíření donjonové dispozice v Čechách je kladeno až na počátek 14. století. V tomto století je významně posílená jejich obranná role podobným umístěním vchodu jako u bergfritu, čímž se posílila jejich obranná schopnost jako samostatného celku, mohl tedy lépe sloužit jako místo posledního odporu. Klasická dispozice je tvořena volně stojícím donjonem obtočeným hradbou, která je často spojena se vstupní bránou. Monumentální ukázkou výše popsaného je nesporně jádro hradu Rabí (obr. 13), jehož obytná věž patří k největším donjonům u nás. Obytná věž mohla být vybudována jako část rozsáhlejšího staveniště, které umožňovalo pozdější rozšíření hradního areálu dostavbou různých objektů, dokladem je hrad Pušperk. Naopak mohl být

hrad tvořen jen donjonem samotným, bez vnějšího ohrazení, což dokládá situace na hradě Kunžvart. Rovněž na Moravě byly ve 14. Století budovány významné hrady jako Cornštejn, nebo Kraví Hora (Durdík – Bolina 2001, 121 – 126; Musil 2006, 203 – 208).

4.3.8 Hrady blokové dispozice

Na donjovovou dispozici navazuje dispozice bloková. Charakteristickým rysem je srůstání obytné věže s palácem či jinými stavbami tvořící sevřený blok okolo menšího nádvoří. Obytná věž stála v čele, část nádvoří mohla být tvořena hradbou. Bloková dispozice má množství odlišných variant lišících se detaily i rozměry staveb. Mezi hrady blokové dispozice patřily jak hrady malé, například Vrchotovy Janovice, tak hrady, jež patřily ve své době k největším a nejnákladnějším jako Lipnice. Postupné přistavování nových objektů mohlo vést až k úplnému obestavení nádvoří. Můžeme se setkat i s případy, kdy donjon úplně ztratí svou obytnou funkci a plní spíše povinnosti bergfritu, či hlásky, jako na Orlíku u Humpolce. Blokové dispozice se budují ve větší míře v Čechách, na Moravě se s nimi setkáváme vzácněji, především pak v její jižní části. K hradům blokové dispozice patří i jedny z nejvýznamnějších staveb u nás, jako Okoř, Lipnice, nebo Kost (obr. 14). Užívání čtverhranné obytné věže kolem roku 1300 je skutečnost, jež D. Menclová vysvětluje jako snahu o obytné využití věží, jež postupně ztrácely svůj obranný charakter. Čtverhranný tvar věže pak považuje za jakýsi kompromis, který si vyžádalo skloubení obou funkcí. Jako druhý důvod uvádí proběhnuvší společenské změny, které umožnily stavbu hradů i osobám z řad měšťanstva a drobné šlechty. Renesancí hradů donjonového typu byly později husitské války a doba je následující (Musil 2006, 242; Durdík – Bolina 2001, 126 – 130).

4.3.9 Hrady dvorcového typu

Hrad dvorcového typu byl poprvé uveden do kastelologické terminologie Z. Měřínským a K. Plačkem. Jedná je o stavbu, která se nachází na pomezí hradů s obvodovou zástavbou a hradů palácové dispozice. Dvorcový typ hradu

obsahuje jen obytný palác umístěný na velkém, jinak téměř nezastavěném opevněném prostoru, bez prokázaného vztahu k přístupové komunikaci. Palác bývá umístěn na nejchráněnějším místě vybrané lokality. Stavby tohoto typu se začaly stavět ke konci 13. století a většinou se jedná o moravské hrady. Jako příklad je možno uvést Blansko a Rožnov (Měřinský – Plaček 1988, 232; Musil 2006, 201 – 202).

4.3.10 Hrady palácové dispozice

Jako hrad palácové dispozice je označována stavba, jejíž hlavní součástí je palác, který plní úlohu obytnou a spolu s hradbou i funkci obranou. Delší osa paláce je rovnoběžná s přístupovou cestou. Jedná se o méně náročně stavby, než hrady s bergfritovou dispozicí, jelikož postrádají obranou věž. Nejlépe prozkoumaným hradem palácového typu je Řebřík u Rokycan, jenž byl zbudován Žerotíny na přelomu 13. a 14. věku, nebo Tetín u Berouna zbudovaný v areálu staršího hradiště ve druhé polovině 13. století (Musil 2006, 199).

4.3.11 Hrady s plášťovou zdí

Hrad s plášťovou zdí uvedla do naší terminologie již D. Menclová. Uvedený typ se vyvinul nejspíše ve Slezsku, odkud se k nám i rozšířil. Hrady s plášťovou zdí postrádají obrannou věž, dominantním obraným prvkem je samotná hradba, která převyšuje ostatní stavby. Palác se v tomto případě jako obraná stavba neuplatňuje, často je hmotou zdi kryta i samotná střecha paláce. Bohužel, kvůli špatně dochovaným stavbám je těžké některé hrady správně zařadit, neboť při určování příslušnosti k danému typu hrají důležitou roli výškové rozdíly jednotlivých partií hradu. Stavby hradů s plášťovou zdí byly rozšířeny hlavně na Moravě, patří mezi ně Cimburk, Brníčko, Dalečín. V Čechách se pak jedná o Lanšperk či Košumberk (Durdík – Bolina 2001, 109 – 110; Svoboda 1995, 355).

4.3.12 Skalní hrady

Neobvyklým typem české hradní architektury jsou skalní hrady. Na jejich podobu měl zásadní vliv výběr staveniště, které bylo často velmi omezené. Hlavním obranným prvkem byly nepřístupné skalní masivy, které v podstatě nahradily hradby i obranné věže. T. Durdík charakterizuje skalní hrad jako stavbu vystavěnou na dominantním, nejčastěji pískovcovém útvaru, který je využit jako opevnění a k zahloubení obytných či hospodářských místností, často doplněných dřevěnou nebo zděnou zástavbou. Na dřevěnou zástavbu odkazují různé úpravy skal, jako draže či podvalí. Stavebníci těchto hradů byli mimořádně závislí na podobě skalního podloží, což vyústilo ve značnou variační šíři daného typu hradu (Durdík 1998, 262). Mezi některými badateli zabývajícími se tematikou můžeme zaznamenat názor, že za skalní hrad se dá označit pouze takový, který se nachází na skalních sucích. Vstup je ve výšce 3 až 6 metrů nad základnou skalního bloku, hrad je situován na horní ploše bloku a je přístupný upravenou spárou. T. Durdík však má o této definici jisté pochyby. U hradů, jež mají prostory částečně zasekané do pískovce a nemají takto extrémní umístění, můžeme mluvit o větším propojení s běžnou hradní architekturou. Oblasti bohaté na výskyt skalních hradů jsou často spojeny se skalními městy, můžeme je tak nalézt například v Českosaském Švýcarsku, nebo v Českém Ráji. Typickým příkladem takového hradu je Falkenštejn v Českosaském Švýcarsku. Jeho založení spadá do 14. století. Postaven byl na pískovcovém suku, u paty hradu se nacházelo podhradí. Přístup k hradu vedl úzkou skalní spárou. Zhruba ve střední části suku byla zbudována kruhová studně. Ústřední stavbou areálu byla nejspíše dřevěná obytná věž a součástí byly nejspíše i další dřevěné stavby a obvodové ohrazení. Mezi další příklady spadající mezi skalní hrady můžeme uvést hrady Sloup, Drábské světničky (obr. 15) nebo Kyjovský hrad (Durdík 1998, 262; Gabriel – Smetana 1986; 143 – 144; Němeček – Klos, 40 – 42).

4.3.13 Hrady dvoupalácové dispozice

Dvoupalácová dispozice hradní architektury se prosazuje zejména v lucemburské době a představuje vyvrcholení vývoje českých bezvěžových hradů. Stavby této dispozice kladly důraz hlavně na pohodlné bydlení a to na úkor obranných schopností hradu, disponovaly tak pouze prvky pasivní obrany. Jádro hradů bylo tvořeno dvěma protilehlými, ne vždy rozměrově rovnocennými paláci. Prostor mezi paláci vyplňovalo většinou menší nádvoří, zbývající strany uzavírala hradba. Spojení paláců ve stejné úrovni zajišťovaly pavlače, jež v některých případech vedly kolem celého nádvoří. Důležitou komunikační roli hrály také ochozy hradeb. Ve výjimečných případech mohla být komunikace řešena pomocí arkádového ochozu, jak je to prokázáno u Helfenburku (u Bavorova). Brána byla většinou součástí jedné ze spojovacích hradeb, ale mohl se vyskytovat i vstup průjezdem paláce. Jádro paláce bývalo obklopeno parkánem. U významných hradů jako rožmberský Maidštejn (obr. 16), nebo již zmíněný Helfenburk se nacházelo kolem jader hradů množství dalších staveb, jež obsahovaly různé prvky dobové architektury. Tvořily je kromě hospodářských staveb také různé věže. Stavba dvou paláců s množstvím obytných i reprezentačních prostor včetně kaplí, zcela odpovídá nárokům na zvyšující se komfort bydlení, charakteristický pro většinou mírové 14. století. V době vlády Karla IV. představoval tento typ hradní dispozice doslova módní záležitost. Dvoupalácová dispozice se uplatňovala jak na hradech královských, tak i šlechtických. Nejstarším doloženým hradem tohoto typu je Kožlí, připomínaný k roku 1318. K nejvýznamnějším hradům dvoupalácové dispozice patřily již zmíněné rožmberské hrady Maidštejn a Helfenburk, ale také Horní hrad v Českém Krumlově. Z královských staveb Karla IV. se dvoupalácové dispozici nejvíce blíží hrady Kašperk a Radyně, kde palác spojoval věže. Zajímavým příkladem jsou Trosky, kde ke stavbě dvou obytných věží sloužily dominantní skalní útvary. Méně jsou hrady zmíněné dispozice rozšířeny na Moravě, zde uvedme jako příklad Nový hrad u Třebíče či Obřan v Hostýnských vrších (Durdík 2009, 127; Durdík – Bolina 2001, 130 – 135; Musil 2006, 233-238).

4.3.14 Ganerbenburg

Pro Čechy nepříliš typickou hradní dispozicí je tzv. Ganerbenburg. Tento typ je rozšířen hlavně na území Německa, v češtině nemá ekvivalent. Základním znakem je výskyt několika jader v objektu hradu a jejich společné opevnění. Jednotlivá jádra měla různé majitele, ale hospodářské budovy a pevnostní příslušenství bylo společné. Takovéto hrady byly v Německu stavěny a obývány především méně majetnými stavebníky, často se jednalo o ministeriály velkých církevních či světských feudálů a mohly obsahovat až deset jader. V našem prostředí se s tímto typem setkáváme velmi vzácně, můžeme ho doložit jen ve dvou případech. Jedná se o hrad Choustník (obr. 17) nedaleko Tábora a Skálu u Přeštic. Obě stavby obsahují dvě jádra, která sloužila nejspíše jako sídla několika větví stejného rodu. J. Varhaník a J. Zavřel však se zařazením Choustníka mezi Ganerbenburgy nesouhlasí. Podle jejich teorie se jednalo o menší hrad, jenž byl po nějaké době právně rozdělen mezi dva bratry, avšak ke stavebnímu oddělení nedošlo. Rozsáhlé opevnění kolem jader hradu mělo podle této teorie vzniknout až v první polovině 15. století, kdy byl hrad v majetku Oldřicha z Rožmberka. Ten hrad používal jako základnu proti Táboru a prostor obehnaný hradbou měl sloužit k umístění vojska (Durdík 2009, 142).

4.4 Jména hradů

Z názvů jednotlivých hradů můžeme získat zajímavé informace o stavbě, či místě stavby. V průběhu 13. století bylo jistým symbolem módy udělovat hradům německá jména. Nejčastěji byly využívány koncovky –stein (kámen), –berg (hora), v menší míře pak –eck (kout), nebo –burg (hrad). U jednoho hradu se tak můžeme setkat více než s jedním názvem, často dvojjazyčným, českým a německým. Německé jméno často zcela zastínilo české, příkladem může být Lichtenburg, z něhož byl až poté odvozen český název Lichnice. Lze však doložit i opačný scénář. Německé jméno se naopak neujalo oproti českému například u Nového Hradu u Kunratic, kde se prosadil zmíněný název oproti německému Wenzelstein, jenž byl nazván podle svého zakladatele Václava IV. (Durdík 1998, 49).

Název hradu často vypovídá o lokalitě, kde byl hrad vystavěn, například Preitenstein (široká skála) opravdu stojí na stolové hoře. Názvy nám mohou přiblížit i bezprostřední okolí hradu. Valdek (lesní kout), či Valdštejn (lesní kámen) byly oba postaveny v lesním masivu. Ze jména hradu lze často odvodit také osobu zakladatele. Jestliže se v názvu vyskytuje slovo král například Králův Dvůr, Kunžvart (králova stráž), či slovo zemský například Landštejn (zemský kámen), stavebníkem byl zpravidla král. V některých případech se v názvu objevilo rovnou jméno zakladatele, jako v případě staveb Karla IV. (Karlštejn, Kašperk). Existují však i případy, kdy jméno hradu nemá se svým zakladatelem nic společného (Jindřichův Hradec). Často se můžeme setkat například i s erbovním znamením svých zakladatelů, to je i případ Rožmberka, Českého Šternberka, nebo Švamberka. Dále se v názvu může odrážet i funkce hradů, jako například Landeswarte (zemská stráž). Vzácněji se objevuje v názvu i narážka na příslušnost církevním feudálům, jako Bischofsteinitz (Horšovský Týn). Z názvu se můžeme dozvědět i něco o samotném provedení stavby. Slovo týn v názvu znamená, že stavba byla otýněna, tedy ohrazena lehčím opevněním do značné míry dřevěným. V období husitských válek se hradům často dávala biblická jména jako Tábor, Kalich, Sion a další. V některých případech bylo na hrad přeneseno jméno polohy, na které byl zbudován (Kunětická Hora), či v případě Blatné přírodní situace (Durdík 2009, 45).

4.5 Stručné dějiny bádání

S nástupem renesance počal zájem o hrady jako takové postupně upadat, některé byly opuštěny, některé byly přestavěny na zámky. Od 19. století se hrady opět dostávají do popředí zájmu a to především pro svou romantičnost, jako připomínka dob dávno minulých. Je to období, ve kterém začínají vznikat první souvislejší práce zabývající se hradní tematikou a to především z historického hlediska.

První takovou práci sepsal pražský kupec František Alexander Heber kolem poloviny 19. století. Dílo nese název Böhmens Burgen, Vestenund Bergschlöser (České hrady, tvrze a zámky), v originále je psané německy a sestává ze sedmi svazků. Obsahuje informace o poloze, podobě, historii a

pověstech spjatých s 568 obsaženými stavbami. Toto dílo vyniká především množstvím krásných ilustrací a je tak hodnotným pramenem k poznání podoby hradů poloviny 19. století (Durdík – Bolina 2001, 8).

Dalším důležitým počinem bylo dílo českého historika a vlastence Friedricha Bernaua z konce 19. století. Jeho dílo bylo v historickém pojetí více propracované nežli Heberovo, avšak, co se týče rozsahu, nedosáhlo takové šíře. Bernau se chtěl soustředit hlavně na německé pohraniční oblasti a taktéž na mladší hrady, kterým se nevěnoval August Sedláček. Z Heberova zamýšleného díla nakonec vyšel jen první svazek z roku 1881 s názvem *Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen*, z druhého svazku pak vyšla pouze část věnovaná Lipnici (Ryantová 2000, 21 – 26).

První skutečně vědeckou prací zabývající se hrady je dodnes nepřekonané dílo Augusta Sedláčka. Původně historik a středoškolský učitel, později ředitel a archivář píseckého muzea je autorem patnáctisvazkového díla *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, jež vycházelo po dobu 46 let. Poslední svazek vyšel roku 1927, tedy rok po Sedláčkově smrti. Jednotlivé svazky se dělí podle tehdejších krajů. Sedláček jako vystudovaný historik přináší ucelený pohled na objekty hlavně z historického hlediska. Toto monumentální dílo svým rozsahem těžko překonatelné je právem považováno za základní kámen české kastelologie (Sklenář 2005, 493; Musil 2006, 53).

Významné podněty přichází ve třicátých letech i ze zahraničí. Zejména dílo německého archeologa Carla Schuchhardta, jenž zavádí do studia hradů typologické myšlení. Autor rozděluje hrady do dvou skupin a to hrady franko – normanské a germánsko – saské. Tento přístup měl vliv na dílo H. Weinelta, který členění dále rozpracoval (Musil 2006, 169; Úlovec 1996, 13 – 18).

Určitým předělem je dílo Dobroslavy Menclové. Povoláním architektka a historička umění je spojována s oborem především ve 40. a 50. letech. D. Menclová se snažila nalézt místo hradu v dějinách výtvarného umění. Její životní dílo, dvousvazkové *České hrady* vydané roku 1972 jsou považovány za první skutečnou syntézu vývoje české hradní architektury. D. Menclová byla ovlivněna typologií Carla Schuchhardta, kterou dále rozpracovala a rozdělila do více skupin. Kniha obsahuje množství obrazové dokumentace, rekonstrukce hradů, hlouběji se věnuje samotnému vývoji hradní architektury a zabývá se již výše zmíněnou typologií. Význam tohoto díla spočívá i v tom, že vzbudilo u

širší veřejnosti zájem o hrady jako takové. Dílo D. Menclové představuje závěr jedné významné etapy kastelologie (Durdík 1998, 184; Menclová 1972a).

Roku 1954 byl v Praze založen Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů. V průzkumném oddělení ústavu vypracoval Dobroslav Líbal metodiku provádění stavebně historických průzkumů. Daná metodika byla aplikována na množství takto zkoumaných objektů a představuje významný prvek poznání vývoje hradní architektury.

Tomáš Durdík vypracoval na počátku 70. let komplexní metodologii, díky níž je hrad vnímán jako živý organismus, který plnil různé funkce a úkoly a tomu musel být přizpůsoben. Je autorem hradní typologie založené na architektonické charakteristice stavby. Typologie posuzuje vztah nejdůležitějších částí hradu, jako například věže, paláce, hradby atd. Své myšlenky rozpracoval v průkopnickém díle *České hrady*, poprvé vydaném roku 1984. Souhrnně svou typologii publikoval v *Ilustrované encyklopedii českých hradů* a také společně s Pavlem Bolinou ve *Středověkých hradech v Čechách a na Moravě*. Tomáš Durdík se snažil propagovat kastelologii také na televizních obrazovkách. Širší veřejnosti mohou být známy pořady jako *Hrady obývané i dobývané* či *Štíty království českého* (Durdík – Bolina 2001, 10; Sklenář 2005, 151).

Dnešní česká kastelologie je typickou mezní historickou disciplínou. Komplexní pojetí této disciplíny je v Evropě spíše ojedinělé a vydobylo si značné mezinárodní uznání (Durdík 1998, 14).

Významným českým periodikem zabývajícím se hradní problematikou je od roku 1989 vycházející *Castellologica Bohemica*, navazující na *Ročenku Klubu Augusta Sedláčka*. Jedná se o první specializované periodikum české kastelologie. Mezi další časopisy, ve kterých vychází články s kastelologickou tematikou patří například *Archaeologia historica*, *Archeologické rozhledy* a další.

Mezi významné dnešní badatele zabývajícím se hradní tematikou patří například Pavel Bolina, Josef Unger, Miroslav Plaček, Petr Chotěbor, Jiří Úlovec či Ladislav Svoboda (Musil 2006, 68-69).

5 Vzestup rodu Vítkovců

Vítkovci jsou právem považováni za jeden z nejmocnějších a nejstarších českých šlechtických rodů. V rozvoji a historii jihočeské oblasti sehráli nepochybně klíčovou roli, neboť jen málokterý jihočeský rod jim mohl konkurovat. Jejich moc a bohatství musel brát v potaz i samotný král, se kterým byli ostatně nejednou ve sporu.

O původu rodu se vedly již mnohokrát polemiky. Zakladatel rodu a první známý příslušník Vítek z Prčice však od počátku vystupoval jako český velmož a jméno si poněmčil zřejmě až v pozdějších letech. Dokladem o domácím původu rodu je i fakt, že vysoké dvorské funkce zastávali v době vlády knížete Vladislava II. a pozdějšího krále Vladislava I. výhradně čeští šlechtici. S poněmčenou variantou Wittigo se setkáváme přibližně od 80. let 12. století. Někteří němečtí historici označovali a dodnes označují Vítka jako Němce, důkazem mělo být mimo jiné vlastnictví hradu Blankenberg v Horních Rakousech. Snažili se tím prokázat odvěké osídlení českého pohraničí německým obyvatelstvem. Kořeny Vítkovců sahají nejspíše do oblasti dnešního Sedlčanska. Některé teorie označovali jako původní sídlo hrad Vítkův Kámen, který to podle dnešních poznatků však být nemůže, neboť byl vybudován až kolem poloviny 13. století. Majetky rodu nacházející se na rakouské straně nejspíše souvisí s expanzí, ke které značně přispěla sňatková politika. Jako příklad uveďme sňatek Vítka II. staršího s Perchtou s Griesbachu. Díky tomuto svazku získali hrad Falkenstein u Pasova. Dalším důkazem svědčícím o českém původu rodu je architektura hradů stavěných Vítkovci. Převládaly hrady s věží okrouhlého půdorysu, v Podunají v dané době převládal typ s věží hranolovou (Juřík 2008, 38; Polách 2014, 169; Kubíková 1988, 86).

Zakladatelem rodu a prvním doloženým členem je již zmíněný Vítek z Prčice (obr. 18). První zmínka o něm pochází z roku 1169. Zastává významnou funkci stolníka na dvoře Vladislava II. O jeho významu svědčí i to, že byl Vladislavem II. Vyslán jako diplomat na jednání s císařem Fridrichem Barbarossou v letech 1172 – 1173. Měl snad jednat o nástupnictví Vladislavova syna Bedřicha. K moci se však dostal kníže Soběslav II. Zdá se, že se v této neklidné době Vítek podržel funkci stolníka, později byl jmenován kastelánem v Kladsku. Po vpádu Vladislavova syna Bedřicha do Čech se Vítek postavil na

jeho stranu. Jako Bedřichův spojenec se zúčastnil také bitvy u Loděnice roku 1179, kde byl zajat. Soběslav II. byl nakonec o rok později definitivně poražen. Hlavním důvodem Vítkova příklonu k Bedřichovi zdá se bylo omezování kolonizace pohraničních oblastí, které Soběslav II. prosazoval. V následujícím období získává Vítek za věrnost ves Prčice a jmenování do funkce kastelána prácheňského kraje (Bauer 2014, 15; Vaníček 1981, 90 – 91).

V této době nejspíše Vítek z Prčice získal rozsáhlé majetky na jihu Čech a v Rakousku. Díky tomu udržovali Vítkovci četné osobní vztahy k Rakousku. Kolem roku 1220 již můžeme pozorovat v pohraničním pásmu velké, oddělené majetkové obvody jednotlivých synů. Vítek z Prčice roku 1194 umírá. Po smrti Vítkova z Prčice se Vítkovci dělí na samostatné rodové linie, které však váže společná politika. Rožmberským kronikářem Václavem Březanem byla na konci 16. století zaznamenána pověst o dělení rúží, podle které měl mít Vítek pět synů, mezi které rozdělil své majetky (obr. 19). Historicky doložení jsou ovšem jen čtyři synové. Jindřich byl zakladatelem rodu pánů z Hradce a ve znaku měl zlatou pětilistou rúží na modrém poli. Vítek starší založil rod pánů z Krumlova a do znaku dostal zřejmě zelenou rúží na stříbrném poli. Bohužel to nemůžeme tvrdit s jistotou, neboť rod pánů z Krumlova vymírá již na počátku 14. století. Vítek mladší se stal zakladatelem rodu pánů z Rožmberka s erbem červené pětilisté rúže na stříbrném poli. Poslední z prokazatelných synů Vítkova z Prčice Vítek nejmladší, řečený z Klokot byl předkem rodu pánů z Landštejna, kteří měli ve znaku stříbrnou rúží v červeném poli. V pověsti o dělení rúží sepsané Václavem Březanem se vyskytují ještě další dva rody, rod pánů ze Stráže a rod pánů z Ústí, v jejich případě se pravděpodobně jedná o odštěpené větve rodu pánů z Hradce (Bauer 2014, 18 – 19; Pánek, Šimůnek, Vaníček 2011, 25).

V pramenech se posléze začínají častěji objevovat zmínky o synovi Vítkovi III. mladším, jenž je považován za zakladatele Rožmberků. Vítek je zmiňován společně s pasovským biskupem Wolfgerem. Jejich setkání zřejmě souviselo s převzetím části majetku po bavorském rodě Schönhering – Blankenberků. Po roce 1197 se k moci dostává Přemysl Otakar I. V této době se Vítkovci stahují od dvora, což souviselo pravděpodobně s jejich politikou podpory Přemyslova protivníka Jindřicha Břetislava. V této době Vítek přesídlil na hrad Blankenberg. Roku 1231 došlo k obratu v postavení Vítkovců v Rakousku. Pasovský biskup nelibě nesl expanzi nového českého krále Václava

I. do Rakouska. V této době patrně přešla většina rakouských majetků rodu Vítkovců na pasovského biskupa. Od této chvíle se Vítkovci soustředili především na budování silné pozice v Čechách (Vaníček 1981, 92 – 93; Vaníček 1979, 95).

V období do roku 1247 působí Vítkovci střídavě mimo panovnický dvůr, či naopak v nejbližším okolí panovníka. Souviselo to zřejmě s říšskou politikou a tamními boji mezi Štaufy a Welfy. Vítkovci podporovali štaufskou stranu a podle toho, kterou stranu podporovali Přemyslovci, byli buď v blízkosti krále, či mimo dvůr. Majetky, kterými Vítkovci v této době disponují v oblasti Mühlviertelu, získali nejspíše díky své podpoře štaufské politiky. Vítkovci se snažili budovat jakousi samostatnou politiku do značné míry nezávislou na králi Václavovi I. Jako příklad poslouží spor Václava I. s císařem Fridrichem II o babenberské dědictví. V této době Vítkovci opouští dvůr a vrací se na něj jen v době smíru mezi oběma rivaly. Politika bezvýhradné podpory Fridricha II. jasně ukazuje, do jaké míry se osamostatnila jejich politika vůči českému králi. Po roce 1247 se Vítkovci soustředí na vybudování pevné pozice v domácím prostředí, což bylo nejspíše důvodem prodeje části majetků v Mühlviertelu. I v této době zastávají význačné místo mezi královou opozicí. Projevuje se to účastí tehdejšího představitele rodu Vítka z Hradce na ghibellinském odboji moravského markraběte Přemysla (Vaníček 1979, 96 – 97).

Přemysl Otakar II. vědom si vzrůstající moci Vítkovců zakládá v jižních Čechách roku 1263 klášter Zlatá Koruna a roku 1265 město České Budějovice. Tato dvě centra měla nepochybně za cíl omezit moc Vítkovců a zároveň posílit moc krále. I přes Přemyslovu jasnou politiku snažící se omezit vliv Vítkovců se tito drží stále u královského dvora až do roku 1270. Výše uvedené kroky a jím podobné, neměli zřejmě za oběť jen Vítkovce, ale byly namířeny obecně proti šlechtě a souvisely s Přemyslovou politikou upevňování královské moci. Aby dali Přemyslovi najevo svůj odpor, spojili se s římským králem Rudolfem Habsburským. Pravděpodobně se snažili o odtržení jižních Čech od království a připojení přímo k Říši (Vaníček 1979, 99; Vaníček 1981, 101).

Politika Vítkovců se oproti jiným českým rodům vyznačovala sebevědomějším prosazováním svých cílů a taktéž do jisté míry nezávislou zahraniční politikou vymezující se často proti panovníkovi. Vývojové tendence, jež Vítkovci představovali a zosobňovali, se nakonec v české politice

neprosadily. Účinnějším se později ukázalo být méně ambiciózní, kolektivní pojetí politiky prosazované českou šlechtou (Vaníček 1979, 100).

6 Vybrané hrady Vítkovců v jižních Čechách

6.1 Hrad Jindřichův Hradec

6.1.1 Páni z Hradce

Rod pánů z Hradce je považován po pánech z Rožmberka za druhou nejmocnější větev rodu Vítkovců. Po celou dobu existence patřili mezi nejvlivnější a nejbohatší šlechtu v Českém království. Mnozí členové tohoto mocného rodu zastávali během staletí významné zemské úřady. Páni z Hradce odvozují svůj původ od Jindřicha, syna Vítka z Prčice. Zakladatel rodu Jindřich vykonával funkci číšníka a dvorního maršálka. V této funkci ho máme bezpečně doloženého v letech 1205 – 1237 (Janáček – Louda 1988, 117; Jůna 2014, 5; Teplý 1927, 49). Působil jako dvořan dvou králů, Přemysla Otakara I. a jeho syna Václava I. a byl bezpochyby významným mužem své doby. Jindřich získal před rokem 1220 dnešní Jindřichův Hradec, který se stal hlavním sídlem rodu až do jeho vymření. S predikátem de Novo Castro, tedy z Nového hradu vystupuje poprvé již zmiňovaného roku 1220. Jindřich měl velice blízký vztah ke klášteru na Velehradě, kterému je doložen několikrát v listinách za svědka a kde je po své smrti pravděpodobně pohřben (Jůna 2007, 14 – 15).

Následovníci Jindřicha z Hradce patřili taktéž mezi významné osobnosti doby. Jindřichův syn Vítek byl velice pravděpodobně blízkou osobou Přemysla Otakara II. Předpokládá se, že se po Přemyslově boku účastnil vzpoury proti jeho otci, králi Václavu I., za což byl jmenován do funkce purkrabího na přemyslovském hradě v Olomouci, tehdy nejdůležitějším centru Moravy. Vítek požíval důvěry krále Přemysla Otakara II. i v pozdějších letech, kdy mu král svěřoval významné diplomatické úkoly. Roku 1254 dojednával mír mezi českým a uherským králem. Účastnil se také po boku krále jeho první křížové výpravy do Prus. Pokračoval taktéž ve výstavbě hradu v Jindřichově Hradci a podle archiváře Františka Teplého pozval do Hradce templáře a řád německých rytířů (Bauer 2014, 24; Heber 2008, 129; Teplý 1927, 68,71).

Seznam majetku pánů z Hradce z roku 1297 obsahuje velký soupis sestávající z majetků ve středních a jižních Čechách, ale i na Moravě. Vliv pánů z Hradce přetrval i v dalších staletích. Oldřich III. z Hradce se postavil proti Janu Lucemburskému, ale později se s ním usmířil a byl jeho věrným společníkem. Za vlády Oldřicha získali páni z Hradce do svého držení na několik století Telč a jejich majetky se dále rozrůstaly (Halada 1992, 59; Teplý 1927, 112).

Mezi další osobnosti, které dobře dokreslují moc a postavení rodu pánů z Hradce patřili Jindřich III. a jeho syn Jan II. mladší z Hradce. Oba zastávali prestižní funkci nejvyššího purkrabího pražského. V jejich šlépějích šel i Menhart II. z Hradce, který se nejprve postavil proti husitům, později se s nimi spojil a bojoval v husitských řadách v bitvě u Tachova. Roku 1434 se účastnil na straně panské jednoty bitvy u Lipan proti radikálním husitům. Stejně jako jeho výše zmínění předkové zastával i Menhart post nejvyššího pražského purkrabího (Halada 1992, 59; Teplý 1927, 114).

Moc rodu přetrvala i za posledních pánů z Hradce v 16. Století. Jáchym byl roku 1554 jmenován nejvyšším kancléřem. Právě Jáchym započal s přestavbou hradu v renesančním duchu. Jáchymův syn Adam II. z Hradce působil jako nejvyšší kancléř a také nejvyšší purkrabí Rudolfa II. Adamovým synem Jáchymem Oldřichem roku 1604 starobylý rod pánů z Hradce vymírá po meči. Veškeré majetky pánů z Hradce dědí s nimi spříznění Slavatové (Halada 1992, 59; Janáček – Louda 1988, 117).

Původním rodovým znakem byla zlatá pětিলistá růže (obr. 20) v modrém poli (Janáček – Louda 1988, 116).

6.1.2 Stavební vývoj hradu

„Hradec patří k největším hradům v Čechách, neboť zaujímá takové prostranství, že by se v něm malé město směstnati mohlo. Jest to ohromná spousta kamení, z něhož by se tucet moderních zámkův udělati mohl“ (Sedláček 1995, 1 – 2).

Na místě dnešního hradu stávalo nejpozději v 10. století přemyslovské hradiště. S jeho existencí počítala už D. Menclová, která tak mimo jiné

vyvozovala z nadměrné rozlohy, polohy a také z názvu Gredic, později Gradec. Právě toto označení obvykle poukazovalo na starší hradiště (Kuča 2000, 709; Menclová 1972a, 102). Existence hradiště byla potvrzena archeologickým výzkumem vedeným T. Durdíkem, kdy byl objeven val a mladohradištní příkop. Úplný rozsah hradiště není znám, předpokládá se však, že předhradí směřovalo k dnešnímu centru města, zatím se však nepodařilo zachytit polohu opevnění v uvažovaném směru. Další výzkum hradiště v prostoru samotného hradu byl ztížen důkladnými renesančními úpravami terénu. Akropole hradiště nacházející se mezi mokřinami a řekou Nežárkou se stala vhodným místem pro stavbu jednoho z nejstarších královských hradů na našem území (obr. 21) (Durdík 2009, 229 – 230; Kuča 2000, 709).

Ve starší literatuře převažoval názor, že byl hrad založen samotnými Vítkovci, přesněji zakladatelem rodu pánů z Hradce Jindřichem I. (Matějček – Tříška 1944, 5; Sedláček 1995, 32; Šubert – Borovský 1890,42). V současnosti převládá názor, že hrad byl založen v místě starého hradiště nejspíše králem Přemyslem Otakarem I. a do držení Vítkovců se dostal již rozestavěný a byl dostavěn úměrně jejich možnostem. Názor podporuje i samotný typ hradu, jenž spadá do kategorie hradů s obvodovou zástavbou (obr. 22). Právě tento typ hradu byl stavěn převážně králem a je pro něj charakteristická sestava a rozměrnost celého hradního organismu. Jindřichův Hradec tak spadá do stejné kategorie hradů jako například královské hrady Zvíkov či Křivoklát (Durdík – Bolina 2001, 80 – 81). Ani někteří dnešní badatelé se s touto teorií úplně neztotožňují. Například J. Klápště odmítá příslušnost hradu a určení královského stavitele jen podle dispozice, při chybějících pramenech, jenž by měli královský původ prokazovat. Za nedostatečné považuje i archeologické prameny a nedostatečně publikované závěry. Považuje tak výše zmíněnou teorii za nepodloženou konstrukci (Razím 2004, 183 – 185).

První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1220, kdy byl již v držení Jindřicha I. S výjimkou epizodické držby králem Přemyslem Otakarem II. v letech 1277 – 1278 vlastní páni z Hradce hrad až do roku 1604, kdy po meči vymírají. Hrad po nich dědí Slavatové z Chlumu a Košumberka, jenž jsou majiteli panství do roku 1694. Posledním rodem, který vlastnil jindřichohradecké panství, byli Černínové z Chudenic (Durdík 2009, 229; Tříška 1986, 90).

Z nejstarších částí hradu stavěných na samém počátku 13. století se dodnes zachoval velký okrouhlý bergfrit (obr. 23), původní románsko gotický palác (obr. 24) a také západní část hradby zachovaná ve sklepech dnešního křídla tzv. Zelených pokojů. Samotná dispozice rozsáhlého hradu byla trojdílná. Výstavba započala dodnes stojícím okrouhlým bergfritem. Předpokládá se, že v té době ještě sloužilo staré hradištní opevnění a proto mohl být následně stavěn románsko gotický palác. Pravděpodobně až po té byl vnitřní hrad vymezen mohutnou hlavní hradbou následovanou parkánovou zdí. Plocha bývalého mladohradištního příkopu se tak stala parkánem. Další, podle dnešních poznatků menší okrouhlá věž byla postavena v jihozápadním nároží hradu (Durdík 2009, 230; Menclová 1972a, 181). Minimálně při západní hradbě lze již ve 13. století předpokládat nějakou zástavbu. Brána v hlavní hradbě, tedy samotný vstup do jádra hradu byl tvořen prostým portálem. Další věž, zvaná Hranatka byla postavena na severovýchodě. Jak název vypovídá, jednalo se o čtverhrannou obytnou věž. Již ve 13. století k vnitřnímu hradu přiléhala dvě opevněná nádvoří (obr. 25). Před čelem druhého nádvoří byl zbudován také parkán. První i druhé nádvoří bylo přístupné věžovitou branou, přičemž brána umožňující vstup na první nádvoří si dodnes zachovala raně gotické sedilie (obr. 26) (Durdík 2009, 230).

Pro obranu hradu byl nejdůležitější velký okrouhlý bergfrit, známý také jako Hladomorna (obr. 27). Věž byla postavena na skále na nejvyšším místě bývalého hradiště a měla chránit vstup do jádra hradu, jenž se nacházel těsně vedle ní. Průměr věže má více jak 10, 5 metru. Jediný vchod se nachází ve výšce 13 metrů nad nádvořím a tvoří ho dodnes zachovaný románský portál (obr. 28). Vstup do věže byl tedy možný buď z podkroví románsko gotického paláce po můstku a pavlači, nebo z ochozu západní hradby. Ve spodní části věže bývalo vězení. Menhart z Hradce zde věznil roku 1438 Zikmunda z Vartenberka, uvězněného pro velezradu. V horním patře býval nejspíše byt povězného. Věž byla pravděpodobně ukončena vysokou stanovou střechou, kterou obklopoval ochoz (Muk – Vilímková 1976, 21; Menclová 1972a, 184).

Základní obytnou částí hradu byl již zmiňovaný románsko gotický palác. Byl podsklepený a kromě přízemí měl ještě další dvě patra. V horních dvou patrech se nacházely čtyři přibližně čtvercové obytné místnosti. V prvním patře byly místnosti spojeny nejspíše pavlačí, ze které byl přístup do vstupní síně

s plochým stropem. Do síně se vcházelo půlkruhovým ústupkovým portálem (obr. 29). Samotnou síň nechal roku 1338 Oldřich III. z Hradce vyzdobit malbami znázorňujícími legendu sv. Jiří (obr. 30). Ze síně se vstupovalo do dalších dvou prostor. Po levé straně se nachází vstup do přibližně stejně velké prostory, jenž je zaklenutá mohutnou křížovou klenbou (obr. 31). V prostoru se zachoval také původní válcový krb zdobený reliéfem trojlísté arkády (obr. 32). Nad oběma zmiňovanými místnostmi bylo ještě jedno patro nízkých plochostropých místností. Na pravé straně vstupní síně se nachází malý půlkruhový portál, kterým se vstupovalo do kaple (Durdík 2009, 230; Muk – Vilímková 1976, 23; Menclová 1972a, 184). Ve starší literatuře se uvádí, že kaple (obr. 33) byla vystavena nejspíše Vítkem z Hradce kolem poloviny 13. století. Podle T. Durdíka je však pravděpodobné, že kaple byla založena za epizodického držení hradu Přemyslem Otakarem II. v letech 1277 – 1278 (Durdík 2009, 230; Novák 1900, 20). Kaple zaujímal 1. a 2. patro paláce a původně byla zakončena ve směru k předhradí rovnou zdí, pravděpodobně s oknem a oltářem. Původně měla dvě klenební pole, jejichž žebra spočívala na příporách s košovitými hlavicemi (obr. 34) (Menclová 1972a, 185).

V jihozápadním nároží hlavní hradby stála další věž, kterou ještě D. Menclová považovala za bosovanou obytnou hranolovou věž a přirovnávala ji k bosované věži na Zvíkově. Myně tuto věž interpretovala například i E. Charvátová či J. Krčálová, které navíc za jádro hradu považovaly dvě románské hranolové věže, výše popisovanou věž a Hranatku. Bohužel přesnou podobu věže nelze zjistit, neboť byla vylámana až k základům při renesanční přestavbě hradu a na jejím místě byla zřízena zahrada s Rondelem. Věž se tak nacházela přibližně pod dnešní fontánou v zahradě (obr. 35). Archeologický výzkum vedený T. Durdíkem výše zmiňované teorie vyvrátil. Podle dnešních předpokladů tak věž byla mnohem menší, než se předpokládalo a měla pravděpodobně kruhový půdorys (Durdík 1988, 5; Charvátová 1974, 9; Krčálová 1959, 2; Menclová 1972a, 102).

Poslední z věží byla postavena na severovýchodě. Jednalo je o čtyřhrannou obytnou věž zvanou Hranatka. Tato věž byla postavena přibližně v jedné rovině s věží Hladomornou a byla přiložena k parkánové hradbě. Jako zdroj informací nám slouží také pamětní deska, kterou nechal Adam I. z Hradce zasadit roku 1528 do fasády poblíž věže. Právě Adam I. v očekávání císařské návštěvy

Ferdinanda I. Habsburského dal prorazit v přízemí věže nový průjezd. Podle pamětní desky byla Hranatka ve 13. století obytnou čtverhrannou věží, jenž byla spojena dveřmi s ochozem hradby. Věž musela být nakonec roku 1575 zbořena, neboť příliš zatěžovala klenbu průjezdu. Na jejím místě byla postavena renesanční budova s průjezdem (obr. 36), kterou se nyní vstupuje na 3. nádvoří (Menclová 1972a, 182).

Stavební vývoj hradu pokračoval i ve 14. století. Některé změny pravděpodobně souvisely se zvednutím hladiny rybníka Vajgaru. Právě v tomto období byl přistavěn nádvorní trakt románsko gotického paláce a tím byla v podstatě zdvojnásobena obytná plocha (viz obr. 24). Stavební činnost pokračovala v prostoru paláce přístavbou osmibokého presbytáře kaple (obr. 37). T. Durdík se domnívá, že v období po přístavbě presbytáře byla v přízemí pod starou kaplí zřízena kaple nová. Jednalo by se tak o poměrně nezvyklé umístění dvou kaplí nad sebou (Durdík 1992, 73 – 74). Výstavba presbytáře kaple si vyžádala změnu průběhu parkánové hradby před čelem hradu. Stavební ruch pokračoval nejspíše koncem 14. století výstavbou příčného křídla v blízkosti páté brány. Nově vystavené příčné křídlo tak přehradilo prostor starého parkánu. Blíže nespecifikovaná budova byla postavena na nádvoří hradu u západní hradby. Obrana hradu byla dále vylepšena napuštěním rybníku Vajgar (obr. 38). Těmito změnami byl ukončen vývoj hradu ve 14. století (Durdík 2009, 230; Kuča 2000, 709).

I v tomto případě lze nalézt rozpor mezi starší a novější literaturou. Například A. Sedláček kladl bez uvedeného pramenu stavbu presbytáře do roku 1482. Do stejného období kladl výstavbu presbytáře také J. Novák. D. Menclová byla přesvědčena, že stavba nádvorního traktu spadá až do první poloviny 15. století, konkrétně do doby vlády Menharta II. z Hradce. Rozšíření kaple kladla taktéž do 15. století (Menclová 1947, 29; Menclová 1972a, 185; Novák 1900, 43; Sedláček 1995, 43).

Vzhledem k nepříznivým podmínkám v období husitských válek a také v období poděbradském se hrad dočkal větších stavebních úprav až koncem 15. století za vlády Jindřicha IV. z Hradce. Právě Jindřich IV. stál za velkolepou přestavbou starého hradu do pozdně gotické podoby, která byla velice náročná a dotkla se každé části dispozice (obr. 39). Dosud zachované části a kamenické detaily vypovídají o vysoké náročnosti stavebního podniku. Jindřichův Hradec

se v tomto období stal jedním z nejvýznamnějších stavení té doby. Radikálně poznamenáno bylo především jádro hradu. Byl zmodernizován starý románsko-gotický palác, k němuž byl přistavěn velký gotický sál, zvaný Královský (obr. 40). Právě výstavba tohoto sálu smazala deficit podobně velké prostory na hradě (Durdík 2009, 230; Maleček, 100).

K západní hradbě byla přistavěna mimořádně náročná palácová novostavba, která sestávala ze dvou traktů (obr. 41). Palác pohltit i plochu starého parkánu. Nový palác při západní hradbě byl spojen se starým románsko-gotickým palácem vzosnou arkádou o dvou obloucích, jenž spočívaly na dvou sdružených kanelovaných sloupech (obr. 42). Z původní podoby pozdně gotického paláce se nám dodnes dochovala v důsledku náročné renesanční přestavby pouze prostora tzv. Stříbrnice a kaple Panny Marie (obr. 43) s cennou výmalbou Mistra Žirovnického. Archeologický výzkum potvrdil dvoutraktové palácové křídlo také na protilehlé straně nádvoří. Z tohoto palácového křídla pravděpodobně vystupovala čtverhranná věž. Dnes nejlépe zachovanou pozdně gotickou stavbou v areálu je čtverhranná Červená věž zvaná též Menhartka (obr. 44), která byla postavena na malé dvorku mezi čtvrtou a pátou branou nedaleko Velkého bergfritu. V přízemí obsahuje vzácně zachovanou černou kuchyni, která patří k nejlépe zachovaným prostorům svého druhu. Zajímavé je i čtyřkomínové řešení odvodu kouře. V prvním patře věže se třemi arkýři se nachází náročná prostora tzv. Soudnice, opět s náročnou výmalbou Mistra Žirovnického. Zachovaná část maleb znázorňuje zemský sněm a postavu samotného Jindřicha IV. jako nejvyššího purkrabí (Durdík 2009, 230; Maleček 1993,100). Výstavba zasáhla také obě nádvoří před jádrem hradu. Na prvním byla postavena k čelní hradbě patrně hospodářská budova a na druhém nádvoří náročnější budova obytná. Dalšími stavebními úpravami prošly příkopy, druhý a třetí získaly obezdívku svahů. Náročná přestavba zasáhla i do hradeb a to jak do hlavní, tak i do parkánové, čímž byly vyřazeny dlouhé úseky hradeb. Z tohoto důvodu musela být aktivní dělostřelecká obrana vyřešena vybudováním nového okruhu hradeb, navazujícího na městské hradby. Z důvodu nedostatku místa na vrcholu skály muselo opevnění sestoupit k patě skalního ostrohu (obr. 45). V místě styku s městskou hradbou byla postavena drobná věž Lázna. Tato nová parkánová hradba byla poměrně slabá a vysoká, obíhala jádro hradu a nakonec se připojila k věži Hranatce. Zásadní pro obranu byly dvě polookrouhlé bašty na kterých

ležela tíha obrany a také pravděpodobný torion v místě dnešního Rondelu. Východní nároží bylo zajištěno nejspíše čtverhrannou baštou. Posledním prvkem zajišťujícím obranu byly dvě polookrouhlé bašty přistavěné k vstupnímu čelu prvního nádvoří. Z výše napsaného vyplývá, že pozdně gotická přestavba byla skutečně velice náročná a zásadní pro podobu hradu. Přestavba bezpochyby učinila z Jindřichova Hradce jednu z nejměstavnějších feudálních rezidencí té doby (Durdík 2009, 230).

Měnící se požadavky na reprezentaci, kvalitu bydlení a renesanční sloh prosazující se v 16. století vyvrcholily velice náročnou renesanční přestavbou hradu v zámek, jenž vtiskla objektu jeho dnešní podobu. Výraznou pohromu znamenal požár roku 1773 (obr. 46), který zničil velkou část zámku. Naštěstí proběhnuvší rekonstrukce v 19. a 20. století památku zachránili před zničením.

6.1.3 Archeologické výzkumy a aktivity

Hrad v Jindřichově Hradci je z hlediska archeologických výzkumů jedním z nejprozkoumanějších objektů svého druhu. V 70. letech započala rozsáhlá rekonstrukce hradního areálu, která byla podnětem pro jeden z nejdelších a nejrozsáhlejších archeologických průzkumů hradního areálu. Výzkum byl veden T. Durdíkem a probíhal s přestávkami bezmála dvacet let, konkrétně mezi léty 1975 – 1993 (Durdík 1988, 1 – 2). Přehled prozkoumaných ploch je patrný v přílohách (obr. 47). Spolu s archeologickým výzkumem probíhal i rozsáhlý geofyzikální průzkum hradu prováděný pracovníky národního podniku Geofyzika a také D. Doležalovou v rámci její diplomové práce. I z tohoto hlediska se řadí hrad v Jindřichově Hradci mezi nejlépe prozkoumané objekty. V rámci výzkumu bylo užito především elektrické odporové profilování a mělká refrakční seismika. Nejlepších výsledků dosáhla geofyzika při zjišťování velkých lineárních struktur, jako jsou příkopy či mezery mezi skalními žebry (obr. 48) (Durdík – Čečelín 1987, 90 – 91; Durdík 1988, 18).

Archeologické výzkumy v letech 1975 – 1986 se soustředily do několika prostor v hradním areálu. Zájem se soustředil zejména do prostoru dnešní zahrady za třetím nádvořím, konkrétně do prostoru mezi Rondelem a Velkými arkádami. Právě v tomto místě stávala až do 16. století věž, zbořená při

renesančních úpravách. Tato věž se stala, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole předmětem různých teorií, například D. Menclová jí považovala za románskou a obytnou, což se jevílo vzhledem k novým poznatkům o nejstarších obytných věžích značně nepravděpodobné. Hlavně z tohoto důvodu byl v prvních sezónách výzkumu kladen důraz na zaniklé jižní nároží hradu. V prvních třech letech byl vykopán systém 11 sond. Díky sondám se i přes značně komplikovaný terén podařilo lépe poznat dispozici této části hradu. Na jihozápadní straně byla v několika sondách zachycena parkánová hradba. V případě hlavní hradby a věže byla situace o to nepříznivější, že z dochovaných účtů bylo patrné, že věž byla vylámana až do základů (Durdík 1988, 3 – 4).

Průzkum této části tedy nepřinesl prakticky žádné zdivo hradby a věže. Naštěstí zůstaly zachovány základy parkánového tělesa přiléhajícího k věži. Díky tomu se v sondách XI a XII podařilo zachytit negativ věže. Podařilo se prokázat, že zásah jižního nároží do prostoru dnešní zahrady byl menší, než se v minulosti předpokládalo. Prokázané nároží parkánové hradby se nacházelo zhruba v místě dnešní kašny (viz obr. 35). Přesný tvar věže se nepodařilo zjistit, byl však určen obrys plochy, na kterém stávala. Ze dvou stran je vymezen výše zmiňovaným negativem a ze třetí strany Velkými arkádami, které byly vystavěny za existence věže. Díky výzkumu se tak podařilo prokázat, že průměr věže mohl být maximálně 8 m. Nejednalo je tedy s největší pravděpodobností o věž obytnou, ale o věž s výhradně obrannou funkcí, jenž zajišťovala nároží hradu. V parkánu se nejspíše nacházela jednodušší zástavba. V sondě I se podařilo zjistit do skály zasekané nároží objektu, nejspíše zemnice (obr. 49). Mezi nálezy převládly zlomky středověké keramiky a jako příměs se vyskytly také zlomky slovanské keramiky pocházející z období staršího hradiště. (Durdík 1981, 53; Durdík 1988, 5).

Dalším místem, na které se soustředil archeologický výzkum, bylo třetí nádvoří. Výzkumem se podařilo zjistit, že středověké a starší nádvoří bylo v určitých částech zhruba o 150 cm nad dnešním terénem. V prostoru jádra tvořila nádvoří skála a ní vystupující skalní žebra. Nejvyšší úroveň dosahovala na severozápadě, směrem k jihovýchodu pak výrazně klesala. V období renesance doznalo nádvoří drastických změn, bylo vyrovnáno a prakticky byla zničena většina plochy středověkého nádvoří. Naděje na zachycení neporušených vrstev se tak soustředila na původně nejnižší část nádvoří a to

před renesanční stavení Adama II z Hradce, kde byly nejstarší vrstvy potvrzeny sondáží a také do spodních částí výplní skalních žeber. Důležitou otázkou, kterou měl za úkol výzkum vyřešit, bylo objasnění, či vyvrácení existence slovanského osídlení na tomto místě, konkrétně slovanského hradiště. Jak napovídá samotný latinský název Nova domus či německy Neuhas (nový hrad, nebo nový dům) měl hrad nějakého staršího předchůdce. Otázku slovanského hradiště se definitivně podařilo vyřešit právě v prostoru před stavením Adama II. Ve třech sondách zde byl zachycen průběh valového opevnění slovanského hradiště (obr. 50 – 51) (Durdík 1988, 6 – 7).

Opevnění sledovalo hranu ostrožny, čelo bylo tvořeno plentou z lomového kamene a spojeno jílem. Plenta se dochovala pouze v jedné sondě, v ostatních byla překryta stavením Adama II. Vlastní jílovito – písčité val byl zachycen pouze z malé části s nejspodnější vrstvou tvořenou ztužujícím dřevěným roštem. Kvůli bezprostředně probíhající mezerám mezi skalními žebry neznáme zadní konstrukci valu, neboť při svém zániku se do mezery nejspíše svezla. Vodítkem je v tomto případě koncentrace dřeva ve výplni deprese, podle čehož lze předpokládat roubení či bednění (obr. 52). Části valu odkryté výzkumem neobsahovaly žádnou keramiku. Přesné datování tedy není možné. Podle odhadu T. Durdíka je však pravděpodobné, že spadá do mladohradištního období. Zmiňovaná fortifikace zanikla požárem a její zbytky byly později překryty vrstvami souvisejícími s hradem 13. století, ve kterých byla objevena keramika z příslušného období (Durdík 1988, 8; Durdík 1985, 56).

Období existence hradiště je poměrně chudé na nálezy. Jak bylo zmíněno výše, samotné valové těleso neobsahovalo žádnou keramiku. Alespoň chudé nálezy z období hradiště se dochovaly ve výplni depresí skalních žeber. Z vrchní části stratigrafie se podařilo získat části keramiky (obr. 53:2) a korutanskou minci datovanou do 12. století (Durdík 1988, 8).

V místech dnešního stavení Adama II. z Hradce stávalo ve středověku gotické křídlo hradu přistavěné k hlavní hradbě, dnes již zcela zaniklé. Významný byl v několika sondách zachycený průběh hlavní hradby, která se oproti dřívějším představám nacházela již v prostoru třetího nádvoří a nikoli v hmotě paláce Adama II. Období vzniku gotického křídla přistavěného k hradbě není ze současných poznatků známé. Třemi sondami byla zkoumána odkrytá plocha suterénu paláce (obr. 54). Výzkumem odkrytá stěna sklepa byla zasekána

přímo do skály. Součástí prostoru bylo také točité schodiště ve vnitřním líci obvodové hradby. Křídlo bylo zbořeno nejspíše na začátku 16. století a suterén zavezen. Právě ze zavázky suterénu se podařilo získat množství kvalitního archeologického materiálu z pozdně gotické fáze paláce, neboť součástí zavázky byly i destrukce pater paláce. Nutností je zmínit fragmenty několika náročnějších kachlových kamen (obr. 55 – 57) či drobné kovové nálezy, které dokládají vybavení interiérů a taktéž vlastnictví osobních předmětů (obr. 58:2 – 5). Z novějších nálezů stojí za zmínku části renesančních odvodňovacích kanálků a relikty dřevěných vodovodů (Durdík 1988, 9 – 10).

V místech stavení Adama II a bývalé věži Hranatce se výzkum omezil na dozor při prováděných pracích a na dokumentaci. Při dozoru se podařilo potvrdit předpoklad, že vnější zeď stavení je v podstatě v celé délce postavena na bývalé vnější parkánovou hradbě a osmihranná věž stavení byla postavena na bývalé dělostřelecké baště. Dále bylo možno pozorovat půdorys budovy, která byla přistavěna do parkánu v jeho severovýchodní části, tato budova byla odhalena již stavebně historickým průzkumem. Při pracích v bývalém prostoru raně gotické věže Hranatky byly získány pouze renesanční a mladší nálezy. Za zmínku stojí habánské květináče či skleněná nádobka, nejspíše kalamář (viz obr. 53:1) (Durdík 1988, 10).

V prostoru dnešního Španělského křídla byl výzkum veden za pomoci dvou sond v místě dnešního schodiště u Velkých arkád, neboť právě v těchto místech se nacházela jediná prostora v areálu hradního jádra nepoškozená renesančním snižováním terénu. Konkrétně se jednalo o místnost mezipatra v prostoru bývalého raně gotického parkánu. Výzkum prokázal, že parkán byl založen do strmého svahu pod hlavní hradbou a nejspíše sledoval hranu ostrožny. Původní raně gotický parkán byl stržen, nebo se zřítíl na konci 15. či na počátku 16. století a byl posléze nově postaven. V 15. století byl parkán prokazatelně využit pro stavbu provozních budov dřevěné konstrukce. Podařilo se zjistit pozůstatek rozsáhlejšího srubu. Díky suchému prostředí se dochovala část roubené konstrukce ve výši tří trámů. Později byl srub nahrazen menší oválnou stavbou s kvalitní mazanicovou podlahou a kamennou podezdívkou. V tomto prostoru se mohla nalézat pec či sušárna. Můžeme tak usuzovat z červeně vypálené podlahy. Na konci 15. století byl parkán zahrnutý do prostoru náročného pozdně gotického paláce. Všechny úrovně zkoumané ve

dvou sondách přinesly kvalitní archeologický materiál v rozmezí několika staletí existence hradu. Z vrstvy, která pochází z období před začleněním do pozdně gotického paláce, se podařilo získat poměrně unikátní cínový poutnický odznak (viz obr. 58:1). Plocha místnosti bohužel nemohla být v úplnosti prozkoumána, neboť byla zničena postupujícími pracemi na objektu (Durdík 1988, 11 – 12; Durdík 1982a, 47).

Ve zbylých částech Španělského křídla, tedy v prostoru divadelního sálu a věži Menhartce se pozornost soustředila na průzkum klenebních zásypů a to jak regulérním výzkumem, tak formou dozoru. Klenební zásypy vápenitého charakteru bývají bohaté na nálezy a navíc poskytují vhodné podmínky pro uchování organických materiálů. Nejinak tomu bylo i v tomto případě. Byly objeveny mimo jiné zbytky dřevěných konstrukcí s polychromií, pravděpodobně stropy, dále dřevěná lžice a bronzové kování knižních vazeb (viz obr. 58:6 – 7). Mezi dalšími nálezy vynikal soubor gotických kachlů v zásypu klenby 1. patra spojovacího křídla mezi věží Menhartkou a divadelním sálem. Součástí prostory Soudnice, nacházející se v horní části věže Menhartky byla náročná majoliková kamna z doby po roce 1490, která byla zničena v průběhu renesance a jejichž kachle byly objeveny v jednom z klenebních zásypů. Součástí výzdoby kamen byly také plastiky proroka, anděla a figurky rytířů (obr. 59). Tyto plastiky byly znovuobjeveny ve Státním archivu v Jindřichově Hradci (Durdík – Smetánka – Soudný 1982, 217, 230; Durdík 1988, 12 – 13).

Značnou část druhého nádvoří vyplňoval třetí hradní příkop, na jehož existenci mimo jiné poukazuje relikt brány s vpadlinou pro padací most, který se zachoval na fasádě domku na druhém nádvoří. Z ostění i existence úseku zdiva v zástavbě jižní části nádvoří se dal předpokládat také výskyt parkánové hradby, která se napojovala na věž Hranatku. Právě na prokázání existence a podoby těchto částí fortifikace se zaměřil výzkum, který probíhal za pomoci dvou sond.

První sonda se zaměřila do prostory zaniklé brány (obr. 60). Výzkum prokázal, že se nejednalo o jednoduchý portál v parkánové hradbě, jak se předpokládalo dříve, nýbrž o čtverhrannou věž, jejímž průjezdem procházel vstup. Stratigrafická situace nás vede k předpokladu, že parkán i samotná brána pocházejí již ze 13. století. Spuštěný padací most podpírala příložka umístěná před portál věže. Později, pravděpodobně ve 14. století byla stará hradba stržena a nahrazena novou. V takovéto podobě fungovalo opevnění až do pokročilého

16. století, kdy byl příkop zavezen a zbořena hradba. V zavážce příkopu se vyskytly velmi kvalitní gotické a renesanční kachle (obr. 61) a lze zde předpokládat i zbytky zbořené hradby a brány (Durdík 1988, 14).

Druhá ze sond se zaměřila na styk parkánové hradby a hrany příkopu s polygonálním závěrem kaple. I přes četné novověké zásahy se podařilo zjistit, že polygonální závěr kaple a mladší fáze parkánové hradby vznikly současně, tedy ve 14. století. Polygonální závěr kaple předstupoval před hradbu pouze třemi stranami a vyčníval z hradby do příkopu pouze dvěma opěráky. Z výplně příkopu byl získán především hodnotný architektonický článek, sloupová hlavice s erbovním štítkem (obr. 62). Hlavice sloupu pochází pravděpodobně z pozdně gotického paláce v místě dnešního Španělského křídla a dokládá tak jeho vysokou uměleckou úroveň (Durdík 1988, 14 – 15).

Plocha prvního nádvoří byla zkoumána jedinou sondou a to v menší části prvního nádvoří předěleného Walcherovým křídlem. Sonda zde zachytila vnější stranu druhého příkopu, kterou tvořila na maltu vyzděná kontreskarpová zeď, nejspíše již součást raně gotické výstavby. Stejně jako na druhém nádvoří byl i tento příkop zavezen v renesanci. Geofyzikální průzkum pak zjistil průběh kontreskarpové zdi ve větší části nádvoří. Sonda také částečně zachytila půdorys mírně zahlobené stavby postavené zde patrně na počátku 16. století. Podle bohatého nálezu kovářské strusky ji lze interpretovat jako kovárnu (Durdík 1989b, 73).

Výzkum se týkal také vnějšího obvodu hradu. Geofyzikální průzkum zjistil jistou anomálii v místech pod bývalou věží Hranatkou. T. Durdík zde předpokládal baštu opevnění, a proto byla v místě anomálie vyhloubena sonda, avšak s negativním výsledkem. Anomálie byla způsobena křížením barokní zdi s barokním kanálem a novověkými inženýrskými sítěmi. Lepší výsledek přinesl průzkum opevnění čela hradu ve směru k náměstí. V tomto místě se předpokládala existence dvou bašt. V roce 1978 prořal část východní zdi výkop inženýrských sítí a narazil na pozůstatky bašty, tvar však zůstal neznámý. Právě problém tvaru měla vyřešit sonda, která do úrovně hladiny rybníka odkryla pouze nábrežní zeď. Vyřešit tvar bašty v tomto místě by bylo možné jen při vypuštění rybníku. Zajímavou situací se vyznačovala sonda umístěná vedle gotické vstupní brány hradu. Do příkopu zde vyčnívala drobná stavbička s jílovou podlahou. Její funkci nelze přesně určit, mohlo by se snad jednat

například o náročnější přístavací můstek. Nejméně jasný je průběh vnější pozdně gotické parkánové hradby na severozápadě. Malý fragment se zachoval u věže Lázně, jinak hradba v těchto místech zcela zanikla. Předpokládaný průběh hradby měla ověřit sonda v severozápadní frontě budovy. Hradbu však nezachytila. Příčinou mohl být mimo jiné od renesance fungující převět nad zkoumanou prostorou (Durdík 1988, 16 – 17; Durdík 1989b, 73).

Výzkum pokračoval v roce 1987 již 11. sezónou. Zájem se soustředil do dvou ploch. Na prvním nádvoří, před nádvorním křídlem čelního křídla byla zjištěna výrazná terénní úprava, která pravděpodobně souvisela se stavbou současné pozdně gotické budovy. Na místě byla rozpoznána navážka nejspíše související se zdvižením hladiny rybníku Vajgaru. Pod navázkou se nacházela silná vrstva životních nečistot, poskytující materiál datovatelný do 13. století. Druhým místem, kam se soustředila pozornost, bylo třetí nádvoří, kde výzkum navázal na již rozpracované sondy a výzkum tak pokračoval v odkryvu suterénu zaniklého gotického křídla v místě stavení Adama II. Boční stěny sklepa tvořily na maltu vyzděné zdi, zatímco nádvorní část byla v celé výšce zasekána do skály. V boční stěně směrem k Velkým arkádám se dochoval zbytek okénka, z čehož lze usuzovat, že v tomto směru budova zde původně končila. Na opačné straně pak pokračovala nepodsklepenou částí. Dále byla směrem k Velkým arkádám zachycena ve skalní rozsedině část zdi se vstupním portálem, která náležela blíže neznámé stavbě datovatelné snad do 13. století. Dá se tak předpokládat, že již ve 13. století byla v této části nádvoří zástavba. Archeologické nálezy byly tvořeny zlomky vrcholně středověké keramiky (Durdík 1987; Durdík 1989, 73).

Roku 1988 se pozornost soustředila do třech míst. Prvním sledovaným prostorem byla již v 70. letech zkoumaná zahrada mezi Rondelem a Velkými arkádami. Dvě sondy upřesnily průběh hlavní a parkánové hradby ze 13. století. Dále byl sledován obrys zaniklé věže a v plném profilu byla sledována výplň bývalého mladohradištního příkopu, jehož plocha se ve 13. století stala parkánem. Druhým sledovaným prostorem bylo třetí nádvoří, kde byl za pomoci tří sond dokončen odkryv suterénu zaniklého gotického křídla. V podlaze se podařilo zachytit jímku, která sloužila pro stahování vlhkosti a do které vedl odvodňovací kanálek. Archeologické nálezy v této části obsahovali destruované

podlahy vyšších pater paláce, či kvalitní fragmenty kachlů, které byly součástí několika náročných kachlových kamen (Durdík 1991, 186).

Mezi nálezy vynikalo bronzové osobní pečetidlo, které patří mezi pár známých exemplářů z našeho území (obr. 63). Jedná se o šlechtické pečetidlo srovnatelné například s nálezem z hradu Křivoklát. Podle použitého písma a provedení erbu se podařilo nález datovat do pozdního 15. století. Pečetidlo bylo podle nápisu majetkem Petra z Běhařova. Jeho příbuzný Bohuslav z Běhařova byl na konci 15. století purkrabím zdejšího hradu, jedná se tak nejspíše o příbuzné. V nepodsklepené části byla zkoumána výplň mladohradištního příkopu. Tato prostora se stala ve 13. století parkánem, prostor byl mimo jiné využit pro stavbu menších objektů, mezi nimiž byla pravděpodobně i kovárna. Nejstarší vrstvy poskytly zbytky dřevěné konstrukce. Třetí místem, na který se zaměřil výzkum, bylo druhé nádvoří, kde byl sledován průběh kontreskarповé stěny třetího příkopu (Durdík 1991, 186; Durdík 1992a, 53).

V roce 1989 se pozornost soustředila opět do tří prostor. Za pomoci jedné sondy pokračovalo v zahradě mezi Rondelem a Velkými arkádami sledování zaniklé parkánové hradby. Třetí nádvoří bylo sledováno za pomoci čtyř sond. Rovnoběžně s Velkými arkádami byla situována sonda, která zachytila průběh příkopu, jenž byl zavezen ve 13. století, načež se jeho prostor stal parkánem. Ve výplni bylo nalezeno několik starohradištních střepů. I přes poškození hran příkopu renesančním snižováním terénu se podařilo objevit zbytky jak hlavní, tak parkánové hradby. Další sonda odhalila při nejspíše renesanční jámu vysekanou do skály a přiléhající k hlavní hradbě. Dále sonda zjistila stratigrafii novověkých povrchů nádvoří, objekt zahloubený do skály, v jehož výplni se vyskytoval materiál 15. století a fragmenty dvou dřevěných vodovodů. Třetí sonda, kolmá na stavení Adama II opět odhalila zaniklý příkop s kvalitní stratografií 13. století. V tomto období zde existoval objekt, snad kovárna. Poslední ze sond, kolmá na Starý palác objevila objekt, pravděpodobně studnu či cisternu zavezenou již ve 13. století. Posledním sledovaným prostorem bylo druhé nádvoří. Zde vyhloubená sonda poskytla kvalitní stratigrafii a mimo jiné odhalila kontreskarpu včetně kontreskarповé zdi a také část zásypu třetího příkopu. Z této sondy pochází hlavně kvalitní fragmenty renesančních a gotických kachlů (Durdík 1992, 53 – 54).

Sezóna roku 1990 byla podle T. Durdíka negativně ovlivněna personální změnou a postupem stavebního technika, který oproti předchozí domluvě zavezl rozpracovanou sondu na třetím nádvoří, proto se výzkum soustředil na druhé nádvoří, kde pokračoval výzkum řezu přes bývalý třetí příkop. Z výplně příkopu se podařilo získat množství kvalitních nálezů z období vrcholného středověku a raného novověku, včetně početného nálezů mincí, který dokládá, že příkop definitivně zanikl oproti dřívějším předpokladů až v 17. století. Představu o stratigrafických poměrech plochy před příkopem podaly tři sondy při nádvoří frontě čelního křídla. Další sondě v koutě nádvoří se podařilo zachytit styk kontreskarpové zdi třetího příkopu s obvodovou hradbou 13. století. Sondě mezi bergfritem a rohem starého paláce se podařilo odhalit velmi důležitou situaci. Poprvé zde byla objevena neporušená vrstva středohradištního období, obsahující množství mazanice omítky (Durdík 1995, 122).

Začátek roku 1991 byl ovlivněn neohlášeným výkopem o hloubce 5 m, který poničil část druhého nádvoří, včetně kontreskarpové zdi a eskarповé strany třetího příkopu. Záchranná akce 24. 1. proběhla v duchu nejnutnější dokumentace, zaměření a posouzení škod. Celá sezóna se pak zaměřila na výzkum cisterny na třetím nádvoří, jenž nemohla být dokončena v minulém roce z důvodu jejího neohlášeného zavezení a která byla navíc narušena postupující stavbou kolektoru. Lze předpokládat, že cisterna byla zasypána v průběhu či na konci 14. století materiálem obsahujícím výrazně starší nálezový fond, včetně středohradištních příměsí. Výzkum rozměrné cisterny o průměru 5 m byl ukončen v hloubce 7, 5 m a to z důvodu nedostatku finančních prostředků. Bohužel se od investora nepodařilo zajistit další finance nutné pro dokončení výzkumu. V cisterně byl objeven velice kvalitní nálezový fond z množstvím nálezů organického charakteru jako například dřevěné bednářské i soustružené výrobky, kožená obuv nebo stavební dřevo (Durdík 1995, 122).

V roce 1992 pokračoval výzkum cisterny na třetím nádvoří hradu. Cisterna byla vytěžena do hloubky 9, 5 m. Pokračující výzkum byl opět velmi bohatý na nálezy (poháry a misky, nástroje, další druhy nádobí, dřevěné meče, boty atd.). Tyto nálezy lze datovat nejspíše do 14. století. Mimo výzkum cisterny byl na prvním nádvoří prováděn záchranný výzkum a dozor vyvolaný hloubením rýh inženýrských sítí. Na dvou místech hloubení přeťalo kontreskarpovou zeď druhého příkopu. Na dalším místě byl přeťat celý příkop. Na eskarповé straně

historické terény zcela zanikly, ale i tak bylo možno konstatovat, že zde původně existoval parkán. Výkopy mimo jiné prořaly zbytky raně novověké zástavby při kontreskarповé zdi druhého příkopu. Jednalo se o z předchozího výzkumu známou kovárnu a dosud neznámou rozměrnou stavbu s podlahou z kvalitních keramických dlaždic (Durdík 1995, 125).

Dále se pozornost soustředila na předstihový výzkum v trasách inženýrských sítí na třetím nádvoří, kde byl v zjištěn průběh třech renesančních vodovodů. V prostoru dnes již zaniklého gotického křídla byla situace těžce poškozena v renesanci vyhloubenými jámami, nejspíše sloužícími k těžbě kamene, snad na stavbu Velkých arkád. Před jámami byl zachycen průběh zdiva neznámé gotické budovy. Pod čelo velkého sálu gotického paláce byla umístěna sonda, která zachytila eskarповý svah mladohradišthího příkopu. Ve 13. Století byl v tomto místě vybudován parkán, do něhož byla později vložena omítaná noha pozdně gotického arkýře pozdně gotického velkého sálu. Mimo to sonda zachytila neznámou zaniklou přístavbu. Pokračoval také výzkum cisterny, byly vytěženy dva metry výplně, ale dna dosaženo nebylo. Z cisterny se podařilo získat kvalitní soubor nálezů obzvláště organických materiálů, který bude bezpochyby náležet k základním materiálům o hmotné kultuře hradního prostředí 14. století. Na druhém nádvoří byla dokumentována rýha inženýrských sítí, jenž byla vedena z větší části výplní třetího příkopu. Výkop zasáhl i objekt třetí brány, ze které byla zachycena boční a čelní stěna. V prostoru Velkých arkád byla dne 7. 12. provedena záchranná akce. Předchozí výkopy, které byly uskutečněny v rozporu s dohodami, sledovali archeologové PÚ České Budějovice. Bohužel výkop zničil část zdiva dosud neznámé gotické stavby (Durdík 1995, 125).

V souvislosti s rekonstrukcí hradu byla 16. sezóna poslední velkou výzkumnou sezónou. V posledních letech došlo kvůli změně přístupu ze strany investora k velkým a zbytečným únikům informací. Samotný výzkum cisterny nebyl dokončen, neboť byla zatopena vodou a bylo do ní vestavěno ukončení kolektoru (Durdík 1995, 125).

Po ukončení velkého výzkumu se roku 1993 práce omezily převážně na záchranné výzkumy. Vzhledem k hloubení inženýrských sítí ve východní části prvního nádvoří souběžně s fasádou čelního křídla hradu. Z doby existence hradiště nebyl získán žádný nález ani vrstva či terénní úprava. Lze se tak

domnívat, že plocha mohla již ležet před čelem akropole. Nejstarší vrstvou, jenž byla na povrchu uzavřena štětem byla vrstva náležející 13. století. Jediné objekty, které se podařilo zachytit, byly dvě kúlové jamky. Po určité době užívání této části nádvoří bylo zvýšeno navázkou s vrcholně středověkým materiálem. Navázka nejspíše souvisí s napuštěním hladiny rybníka (Durdík 1997, 91).

V témže roce T. Durdík navštívil lokalitu za účelem revise depositáře. Při této příležitosti bylo zjištěno neohlášené bagrování kanalizace, které bylo ve sledovaném roce už druhou epizodou tohoto druhu (první byl výkop kanalizace na druhém nádvoří). Dále bylo zjištěno, že výkop bude pokračovat i přes neprozkoumanou část nádvoří. T. Durdík v této souvislosti píše: „*Bylo by nezbytně nutné upozornit správu hradu opětovně na její zákonné povinnosti, i když o účinnosti tohoto opatření si nelze činit iluze*“ (Durdík 1993a; Durdík 1997, 91)

Situace se však opakovala i nadále, když byl T. Durdík upozorněn na neohlášený výkop inženýrských sítí na druhém nádvoří a to v délce několika desítek metrů. Výkop zničil část nálezově bohaté stratigrafie (Durdík 1993b).

Roku 1995 proběhl záchranný výzkum a měřičská dokumentace výkopu v místě čelního křídla druhého nádvoří. V této prostora byla zamýšlena stavba schodiště spojujícího budovu s toaletami na prvním nádvoří. Záměr o stavbě schodiště v tomto místě nebyl opět oznámen ARÚ ani jinému archeologickému pracovišti. Stavba byla nahlášena až ve chvíli, kdy bylo nalezeno gotické schodiště. Tou dobou bylo už zničeno celé historické nadloží a to až do hloubky 3 m. V hlubší části profilu se podařilo zdokumentovat zhruba šestnáctivrstevnou, na nálezy chudou stratigrafii, která obsahovala vrstvy, jenž souvisely s přemyslovským hradištěm, výkop raně gotické obvodové hradby a nejspíše renesanční výkop podél čelní stěny druhého nádvoří. V mělké části výkopu se podařilo odkrýt schodiště o čtyřech schodech. Horní dva jsou provedeny z gotických buchet, další pak z druhotně použitých prvků. Kvůli vytěžení souvisejících archeologických vrstev je datace velmi obtížná. Bylo nutno tedy vycházet ze stratigrafie ve zdívech a z celkových dispozičních vztahů. Jeví se jako pravděpodobné, že schodiště je mladší, než čelní raně gotická zeď a velice pravděpodobně dispozičně nemůže souviset ani s přiléhajícími pozdně gotickými konstrukcemi. Schodiště bylo tedy velmi pravděpodobně postaveno

před obdobím pozdní gotiky. Pokud je datace správná, jedná se tak o velmi významný nález, který je dosud jediným důkazem vrcholně či raně gotické zástavby čela druhého nádvoří (Durdík 1995, 91 – 93).

Roku 2002 provádělo archeologické oddělení SPÚ v Českých Budějovicích pod vedením J. Havliceho záchranný archeologický výzkum vyvolaný plánovanou rekonstrukcí západní části nádvoří, snižováním povrchu na historickou úroveň a výkopy inženýrských sítí. Výzkum byl soustředěn a dosud archeologicky neprozkoumanou plochu. Dohromady bylo vyhloubeno devět sond. Pozornost byla věnován prostoru před severním průčelí palácového křídla západně od Walcherova křídla. Před severním křídlem byl zjištěn průběh druhého příkopu o šíři 10 m. Vnější stranu tvořila konstreskarpová zeď. Vnitřní pak byla vytesána do skály. Z výplně byly získány keramické zlomky z 16. – 17. století. V tomto období byl příkop zasypán. Na místě příkopu vznikala postupně různá zástavba. Pozůstatky jednoho z objektů byly odkryté sondou. Hloubku příkopu se nepodařilo zjistit. Další sondou byl odkryt fragment středověkého zdiva na vnější straně před kontreskarpovou zdí. Množství nalezené kovářské strusky souviselo s provozem renesanční kovárny, kterou objevil výzkum T. Durdíka již v roce 1986 (Havlice 2002a).

Některé další nálezy z výzkumů hradu možno shlédnout v obrazové příloze (obr. 64 – 71).

6.2 Hrad Rožmberk

6.2.1 Páni z Rožmberka

Rožmberkové byli nejmocnějším rodem pocházejícím z rozrodu Vítkovců. Po celou dobu trvání rodu patřili mezi nejbohatší a nejvlivnější šlechtické rody v zemi. Pravidelně zastávali ty nejvyšší funkce v království a často se zapsali výrazně do dějin země. V průběhu staletí se Rožmberkům podařilo vytvořit nejucelenější a největší panství v českém království. Byli výbornými hospodáři a na jihu Čech měli mimořádné postavení, které vycházelo z jejich ekonomického a vojenského potenciálu. Rožmberkové získali v průběhu staletí značná práva, jako právo razit mince, soudní práva i samostatnou berní jednotku. Později se pozice rodu ještě posílila vytvořením vladařského domu a přednostním právem

rožmberského vladaře na zemském sněmu (Janáček – Louda 1988, 253; Halada 1992, 131).

Zakladatelem rodu se stal Vítek mladší, který byl jedním ze synů Vítka z Prčice. Původní rodové sídlo bylo založeno nejspíše Vokem I. kolem poloviny 13. století, který mimo jiné založil také klášter ve Vyšším Brodě. Důležitým okamžikem pro rod bylo vyměření jejich příbuzných pánů z Krumlova, díky čemuž převzal Jindřich I. krumlovský hrad i celý majetek příbuzného rodu a také přesunul rodovou rezidenci z Rožmberka na Český Krumlov. Hrad v Českém Krumlově se tak stal zhruba na tři staletí sídlem rodu (Němec 2001, 7).

Mezi významné postavy patřil například Petr I. z Rožmberka, který zastával funkci nejvyššího komorníka na dvoře Jana Lucemburského. Petr I. měl za manželku vdovu po králi Václavu III. Violu Těšínskou, což jen potvrzuje jeho vysoké postavení u dvora. Petrův nejstarší syn Jindřich padl spolu s Janem Lucemburským v osudné bitvě u Kresčaku roku 1346. Důležitou postavou byl Jindřich III. z Rožmberka. Právě on stál v čele panské jednoty, která nebyla spokojena s vládou Václava IV., kterého dokonce uvěznila na hradě v Českém Krumlově. Jeho syn Oldřich II. byl obratným politikem a v neklidných dobách husitských válek hájil zájmy katolické strany a Zikmunda Lucemburského. Díky svému postavení a moci řídil Oldřich II. po smrti Ladislava Pohrobka v podstatě chod země. Dosáhl nedělitelnosti rožmberského majetku a stal se prvním vladařem. Proslul také jako falzifikátor četných listin. Významnou osobností byl i Petr IV. z Rožmberka. Jeho vláda se nesla v duchu rozvoje hospodářství. Budovaly se rybníky, rozvíjela se těžba drahých kovů. Za jeho vlády se začíná šířit renesance a humanismus a také se utvrzuje výsadní postavení rodu mezi českou šlechtou. Patrně nejvýznamnějším příslušníkem rodu byl Vilém z Rožmberka, který dlouhé období zastával funkci nejvyššího purkrabího a učinil z Českého Krumlova jedno z hlavních politických a kulturních center v zemi. Po Vilémově smrti se ujal vlády jeho bratr Petr Vok, který byl nucen kvůli vysokému zadlužení rozprodat velké části majetku. Petr Vok zemřel roku 1611 bezdětný a stal se tak posledním mužským potomkem rodu (Halada 1992, 131; Janáček – Louda 1988, 253; Němec 2001, 62).

Původním rodovým znakem byla červená růže na stříbrném poli (obr. 72) (Janáček – Louda 1988, 252).

6.2.2 Stavební vývoj hradu

„Málo jest v Čechách hradů, kteří se Rožmberku krásnou svou polohou a starověkým rázem svým vyrovnají; jest tato kolébka rodu mocného, který po králi první v zemi místo míval, pravým obrazem staročeského mohutného hradu“ (Sedláček 1994, 98).

Hrad Rožmberk byl založen na dlouhém skalním ostrohu obtékaném řekou Vltavou, při staré dálkové cestě z Netolic (obr. 73). Založil ho zřejmě Vítek mladší, syn Vítky z Prčice a to okolo roku 1250. Hlavním rodovým sídlem byl pouze do počátku 14. století. Roku 1302 získali Rožmberkové dědictví po svých příbuzných pánech z Krumlova a definitivně přesunuli hlavní sídlo na hrad v Českém Krumlově. Tento okamžik byl pro vývoj hradu poměrně důležitý, neboť od této chvíle se stavební aktivity soustředili spíše na hrad v Českém Krumlově jakožto na hlavní rodové sídlo. V 15. století byl hrad vícekrát zastaven. K roku 1522 se váže zmínka o požáru Horního hradu, který byl poničen do té míry, že byl s výjimkou věže stržen. Rožmberkové hrad vlastnili až do roku 1600, kdy jej Petr Vok převedl na svého synovce Jana Zrinského ze Serynu. Po jeho smrti roku 1612 je v držení pánu ze Švamberka. Posledními šlechtickými majiteli byli Buquoyové, kteří hrad získali po bitvě na Bílé hoře a drželi ho až do roku 1945 (Durdík 2009, 485 – 486; Hajná 2011, 156; Menclová 1972a, 409).

Hrad prošel několika přestavbami. Po polovině 16. století byl Dolní hrad přestavěn v renesanční zámek. Důkladné úpravy proběhly také v 17. a 18. století. Mezi léty 1840 – 1857 byl hrad pseudogoticky upraven a dispozice doplněna o nový zámek v poloze bývalého Horního hradu. Pozdější úpravy hradu z velké části zahladily stopy původní slohové podoby, které by umožnili přesnější datování (Durdík 2009, 486; Menclová 1972a, 408).

Dispozice středověkého hradu byla dvojdílná a tvořil jí Dolní a Horní hrad. Z jakého důvodu tato dispozice vznikla, není zcela jasné. Na tom, který z hradů byl postaven dříve, napanuje úplná shoda. Autoři starší literatury, jako D. Menclová ale i někteří autoři novějších publikací jako M. Hajná považují za starší Horní hrad, přičemž Dolní měl být přistavěn až v první polovině 14. století. D. Menclová tak mimo jiné usuzuje z podobnosti Dolního hradu s českokrumlovským Horním hradem, jenž pochází prokazatelně ze 14. století a

zároveň dodává, že je to v podstatě to jediné, čím lze stavbu datovat (Menclová 1972a, 408; Hajná 2011, 156).

V opozici vůči výše uvedenému názoru stojí poznatky stavebně historického průzkumu hradu, který provedl J. Muk a M. Vilímková roku 1978. Právě jejich průzkum objektu objevil pozdně románské prvky v přízemí západní věže Dolního hradu (obr. 74). Konkrétně se jednalo o polokruhové zaklenuté špaletové okénko, které odpovídá datací zhruba polovině 13. století. Je tedy prokazatelné, že Dolní hrad byl postaven již kolem roku 1250. Zajímavé je v tomto kontextu zjištění J. Čechury, které dokládá již ve 13. století existenci dvou purkrabí na Rožmberku. Nelze tedy vyloučit možnost, že Rožmberk mohl být podvojným hradem již od počátku (Muk 1989, 5).

T. Durdík považuje za starší Dolní hrad (obr. 75), jehož výstavba započala čtverhrannou věží. K věži se v další fázi přistavělo ohrazení nevelké plochy Dolního hradu. Na severní straně pak byla postavena menší obdélná věž (obr. 76). Nelze vyloučit, že původní vstup do hradu byl z jihu u starší věže. K jižní hradební zdi, byl na okraji skalnaté stráně přistavěn palác, jehož středověký vývoj lze jen těžce vysledovat. T. Durdík je názoru, že Horní hrad byl založen nejspíše v průběhu 14. století výše na ostrohu. Při této příležitosti pak mohlo dojít ke změně komunikačního schématu Dolního hradu. Jediným pozůstatkem Horního hradu dochovaným do současnosti je bergfrit zvaný Jakobínka (obr. 77), který má v průměru 9,6 m a v obvodní části 3,75 m silnou zeď. Vchod se nachází ve výši 12 m, nejspíše býval přístupný padacím můstkem. Věž má dodnes dochovanou zděnou helmici, která měla původně na konzolách vyložený ochoz. Podle nejnovějších poznatků opírajících se o dendrochronologické analýzy dřevěných součástí pochází dřevěná konstrukce věže až z doby po požáru v roce 1522. Je tedy pravděpodobné, že ze stejné doby pochází i zděná helmice. Tyto poznatky pak mohou být brány jako důkaz oprav, které proběhly po požáru Horního hradu (Durdík 2009, 486; Menclová 1972a, 175; Šnejd – Princ – Hansová 2012, 20 – 21).

Původní rozsah Horního hradu není bez řádného archeologického výzkumu možné doložit. Vnější zdi obklopující jeho jádro jsou nejdříve pozdně gotické. Samotný Dolní hrad je jedním z nejstarších šlechtických sídel u nás. Jeho dominantu, čtvercovou věž pak nejspíše souvisí s Podunajskou oblastí, což je vzhledem k majetkové držbě majitelů, kteří vlastnili i statky v jižním sousedství

Čech velmi pravděpodobné. Horní hrad je možné zařadit mezi bergfritové typy (obr. 78). Mohl vzniknout jako reakce na nedostatek prostoru ve chvíli, kdy byl pro více rodin Horní hrad příliš těsný. Tuto úvahu podporuje i jeho osud. Po návratu hradu Rožmberka do rukou jednoho majitele ztratil jako rezidenční objekt smysl (Durdík 2009, 486).

6.2.3 Archeologické výzkumy a aktivity

Jako místo nálezu je hrad Rožmberk uveden u zlomku středověké dlaždice s motivem dubových listů. Dlaždice je uložena v muzeu v Českém Krumlově. Podle nejnovějšího zpracování je však její reálný původ spíše nejistý (Havlice 2012, 5).

První rozsahem spíše menší soubor nálezů byl získán roku 1981 při vyklízení klenebního zasypu jižní věže Dolního hradu v souvislosti s rekonstrukčními pracemi na hradě. Nálezy vybral a předal ke zpracování J. Muk. Získané předměty představují nevelký soubor tvořený převážně raně novověkou kuchyňskou a stolní keramikou, podařilo se však získat také koženou podrážku boty a zlomek kachle (obr. 79) (Durdík 1984b, 112).

Při archeologickém dohledu roku 1993 nad výkopy pro odvodnění našel J. Thoma z Jihočeského muzea v ploše před vstupním mostem do hradu drobnou stříbrnou minci, nejspíše krejcar Ferdinanda II. (cca 1624?) (Thoma 1994).

Roku 1999 byl vykonán archeologický dohled při hloubení výkopu pro kanalizaci, který procházel šikmo přes nádvoří Dolního hradu, byly zjištěny dvě úrovně starší zádlažby a spáleništní vrstva bohatá na nálezy (Havlice 2012a, 5)

V roce 2006 proběhl dohled nad vyklízením zasypu pod podlahou východního paláce Dolního hradu. Odkryta byla starší fáze cihlové podlahy a druhotně použité gotické ostění (Havlice 2012a, 5).

Obnova a předláždění, které se soustředilo na vnitřní nádvoří Dolního hradu, vyvolalo roku 2012 předstihovou sondáž pod vedením J. Havliceho. Sodna 1/2012 byla položena do jižní části rajského dvora, před současný vstup, který byl vytvořený úpravou gotického portálu studniční kaple. Výzkum doplnil stav znalostí týkající se severozápadního předpolí hradu, konkrétně před vstupem do vnějšího předhradí. Ve zkoumané sondě nebyly zachyceny doklady

aktivit, jenž by se daly datovat před polovinu 16. století. Níže po svahu se dá minimálně od konce 15. století předpokládat s existencí komunikace vedoucí k bráně západního předhradí. Nejstarším odkrytým nálezovým horizontem jsou stopy hospodářské budovy z poloviny 16. století. Budova byla přistavěna k hradbě mezi první a druhou branou (Havlice 2012a, 5 – 6). Další sondy zachytily ze starších horizontů nesouvislé plochy starší zádlažby a základy gotické budovy v severozápadní části nádvoří. Tato budova byla nejspíše zbořena při stavbě tzv. Křížácké galerie (Havlice 2013a).

Roku 2013 provedl J. Havlice předstihovou sondáž před zřízením nové trafostanice v interiéru věže Jakobínky. Zjištěny byly pouze situace z 19. století (Havlice 2014).

V současnosti probíhá již několikátou sezonu archeologický výzkum pod vedením J. Havliceho z NPÚ České Budějovice.

6.3 Hrad Landštejn

6.3.1 Páni z Landštejna

Dalším rodem spojeným s erbem pětিলisté růže jsou páni z Landštejna. Zakladatelem rodu byl čtvrtý syn Vítka z Prčice, Vítek z Klokot. Rod původně sídlil v Třeboni, ale ke konci 13. století získal pevný hrad Landštejn, který vlastnili téměř sto let a podle něhož si změnil svůj rodový přídomek. Páni z Landštejna byli poměrně rozvětveným rodem, neboť Vítek z Klokot měl 3 syny a čtyři dcery. Jeden z jeho synů, nejspíše Sezima získal hrad Landštejn do držení rodu. Páni z Landštejna prosluli zejména na počátku 14. století jako skvělí válečníci a nechyběli takřka v žádném významném střetnutí o český trůn v období po vymření Přemyslovců. V tomto ohledu se proslavili zejména Ojír a Vítek. Podle záznamů v kronikách se roku 1309 Vítek účastnil bojů o Prahu s míšeňským vojskem a hrdinsky se probil z obklíčení ve středu města. Následujícího roku pak vydatně přispěl k vyhnání Jindřicha Korutanského z Čech (Janáček – Louda 1988, 173; Halada 1992, 86).

Další významnou postavou byl Vilém z Landštejna. Vilém patřil za vlády Jana Lucemburského a jeho syna Karla IV. mezi nejvlivnější a nejbohatší české šlechtice. Byl straníkem Jindřicha z Lipé. Později se stal významným spojencem

Karla IV. Doprovázel ho při jeho tažení do Itálie, dosáhl titulu zemského hejtmana Moravy a později nejvyššího pražského purkrabí. Vilém se dostal do ostrého sporu se svým příbuzným Jindřichem z Hradce o směr zemské stezky. Právě tento spor se mu stal nakonec osudným, neboť zemřel na zranění utrpěné v souboji se zmiňovaným Jindřichem. Vilémův syn Litolt ztratil hrad Landštejn ve prospěch krále Václava IV. Ztráta rodového hradu, jako by předznamenala úpadek rodu. Pánové z Landštejna vymřeli ve své hlavní větvi již koncem 14. století. Rod vybudoval na jihu Čech řadu hradů a vlastnil mnohá panství. Jako příklad uveďme Třeboň, Landštejn, Trhové Sviny, Bystřici, Lomnici, Lipnici, Veselí, Žaleč, ale vlastnili také statky na Rakovnicku. Jednou z vedlejších větví rodu byli například Zubové z Landštejna, kteří v 15. století přesídlili na Moravu, či Svitákové z Landštejna. Posledním příslušníkem rodu byl Vilém Sviták z Landštejna, hejtman Nového Města pražského, který zemřel roku 1612 (Halada 1992, 86; Jirásko 2011a, 17; Jůna 2013, 44 – 45; Lancinger – Líbal – Heroutová – Lišková 1980, 17).

Páni z Landštejna měli v erbu stříbrnou růži v červeném poli (obr. 80) (Janáček – Louda 1992, 172).

6.3.2 Stavební vývoj hradu

„Na nejzazších končinách naší vlasti, kde se hranice tři zemí, Čech, Moravy a Dolních Rakous sbíhají, jest krajinka hornatá, odlehlá a od cizinců zřídka navštěvovaná. Na jejím západním kraji na lesnaté výšině vypínají se zříceniny hradu Landštejna, někdy pyšného a bohatýrského sídla, o jehož zrušení nejen zloby povětrí, hrom, voda a větrové, nýbrž i ruka lidská neunaveně pracovaly a pracují“ (Sedláček 1995, 98).

Vznik hradu Landštejna (obr. 81 – 82) spadá pravděpodobně do samého počátku 13. století. O jeho stavebníkovi nepanuje dodnes jednoznačná shoda. Například D. Menclová ve svém díle České hrady uvádí za stavebníka rakouské pány z Hirschberka. Usuzuje tak hlavně podle věže s kaplí, jenž se na Landštejně nachází a která je typická zejména pro oblast Bavorska, ze které původně pochází páni z Hirschberka. Většina soudobých badatelů však tuto možnost spíše vyvrací a za stavitele považuje českého krále. Vyvozují tak mimo jiné ze

samotného názvu Landštejn, tedy zemský kámen, či z monumentality stavebního díla. Obě tyto skutečnosti a mnohé další spíše ukazují na českého krále. V době založení hradu lze navíc doložit opevňovací činnost podél jižní hranice. První písemná zmínka pochází z roku 1231, kdy je zmiňován v rámci svědectví jistý Hartlieb z Landštejna (obr. 83), nejspíše hradní purkrabí. Landštejn byl tedy velmi pravděpodobně hradem založeným českým králem k ochraně jižní hranice (Jirásko2011a, 15 – 16; Líbal – Lancinger 2000, 128; Menclová 1972a, 111).

Z královských rukou se hrad dostává od roku 1282 postupně do držení třeboňské větve Vítkovců, která se po něm začala psát jako páni z Landštejna. V držení rodu je téměř sto let. Roku 1381 přechází hrad do držení Krajířů z Krajku, kteří Landštejn vlastní necelá dvě století. Po roce 1579 přichází postupný úpadek hradu násobený častým střídáním majitelů. Roku 1685 byl majetkem Herbersteinů. Definitivní zkázu od třicetileté války jen málo obývaného hradu přivodil blesk a následný požár roku 1771. Posledními šlechtickými majiteli jsou svobodní páni ze Sternbachu, kteří hrad vlastní do roku 1945 (Jirásko 2011a, 18 – 19; Jirásko 2011b, 22).

Mohutná stavba hradu (obr. 84) byla vybudována na vrcholu táhlého hřebene, v místě, kde nejvyšší část prudce klesala do širokého a hlubokého sedla. Přímo naproti se nacházel starší rakouský hrad v Marklu (dnes Pomezí). Orientace hradu byla do značné míry určena tvarem a polohou hřebene. První stavební fáze hradu (obr. 85 – 86) patří k našim nemnoha románským hradům. V čele byla postavena mohutná čtverhranná věž. Hlavní obytnou složkou se stal románský palác, který byl postaven mezi hlavní čtverhrannou věž a menší čtverhrannou věž s kaplí (obr. 87). Celá dispozice nepravidelného pětibokého půdorysu byla obklopena do skály vylámaným příkopem a valem (obr. 88). Velká věž plně odpovídala svému účelu. Jedná se o silně převýšený hranol tyčící se do výše téměř 30 metrů. Jediný vchod do věže se nacházel ve dvorní zdi 7,5 metru na povrchem země. Na severní straně stála neméně mohutná věž s kaplí (obr. 89). Pravděpodobně díky nutnosti orientace sakrálního prostoru k východu byl tvar věže upraven z obdélného na kosodélník. Věž je na nejsilnější straně dokonce tlustší, než sousední věž a dosahuje 4 metrů. Prostor mezi věžemi vyplňoval obytný palác, ze kterého se však kvůli pozdějším přestavbám zachovala pouze vnější zeď. Podle stop v dnes stojící zdi paláce měl sklepení, přízemí, dvě patra a podstřeší, jenž bylo kryté trámovými stropy. K hradu bylo

téměř 3 metry silnou zdí připojeno předhradí. Původní vstup se nacházel na jihu těsně vedle velké čtverhranné věže, která ho zároveň chránila (obr. 85). Hrad byl spojen s valem dřevěným mostem. Poměrně jednoduchou podobu hradu bez výzdobných prvků lze z části přičíst těžce opracovatelné landštejnské žule. Jádro hradu budí celkově dojem rychlé a účelové výstavby. (Menclová 1972a, 107 – 109; Razím 2011, 45 – 48).

Další dosud neznámá zástavba nejspíše stávala také v severovýchodním nároží. Mohutná podoba románského hradu patrně stačila po dlouhou dobu uspokojovat nároky majitelů, přičemž se úpravy omezily po zbytek 13. století jen na drobnější zásahy. D. Menclová byla názoru, že větší stavební ruch na Landštejně zhruba na dvě staletí utichl a větší změny v tomto ohledu přinesl až počátek 16. věku. Dnes se však soudí, že k větším stavebním akcím došlo už ve 14. století. V tomto období byl přesunut vstup do jádra do dnešních míst a obytná složka byla posílena výstavbou nového čtverhranného donjonu (obr. 90), který byl vybudován vně obvodové hradby a z části zakrýval původní vstup. Z umístění donjonu lze odvodit názor, že nádvoří bylo již v této době zastavěno. Do 14. století lze datovat výstavbu nového parkánu, která dále zlepšila celkovou obranyschopnost hradu. Další zásadní změny lze datovat do konce 15. a poloviny 16. století za vlády Krajířů z Krajku. Velkorysá přestavba hradu se týkala jak obytné, tak obrané složky a byla ukončena již v době nástupu renesančního slohu. Zásadně byl přestavěn původní románský palác mezi věžemi. Byla stržena jeho vnitřní stěna a palác tak byl v podstatě znovu postaven. Ochuzeno nebylo ani samotné nádvoří, které bylo obestavěno výstavnými goticko renesančními palácovými křídly (obr. 91). Změněné podmínky vedení boje, které kladly větší důraz na dělostřelectvo, podnítily stavbu nového opevnění. Nároží parkánu v poloze pod věžemi bylo zpevněno dvěma polygonálními baštami (obr. 92). Západní část předhradí byla nově zajištěna hradbou se třemi polookrouhlými baštami (Durdík 2009, 319; Lancinger – Líbal – Heroutová – Lišková 1980, 313 – 314).

Ve výše zmíněném opevnění lze však nalézt i dvě čtverhranné zcela zatažené věže. Vzhledem k nepříliš vysokým kvalitám opevnění bylo nutno kolem roku 1520 na koruně valu postavit novou hradbu se dvěma dovnitř otevřenými polookrouhlými baštami (obr. 93). Jediným skutečně modernějším prvkem byla velká zemní bašta přibližně polygonálního tvaru. Sousední

z hlediska obrany hradu poměrně nebezpečný vrchol blokovala předsunutá bašta. Další stavební vývoj již probíhal čistě v duchu renesance a to nejpozději do roku 1577 kdy zemřel poslední majitel Landštejna z rodu Krajířů Zdeněk mladší. I když nebyla pozdně gotická přestavba prováděna nejkvalitnějšími staviteli a obsahovala hlavně v opevnění spoustu archaickým prvků, včetně malé odolnosti slabých zdí, lze Landštejn bezpochyby zařadit mezi nejpřednější feudální sídla v zemi. Po tomto období velkolepého rozvoje se stavební aktivita na hradě definitivně zastavila (Durdík 2009, 320; Lancinger – Líbal – Heroutová – Lišková 1980, 315).

6.3.3 Archeologické výzkumy a aktivity

Hrad Landštejn patří bezpochyby k jednomu z našich nejprozkoumanějších hradů. Tento přehled archeologických aktivit byl ovlivněn špatnou dostupností některých materiálů, a proto vychází z materiálů, které se autorovi podařilo sehnat.

Do roku 1989 neprobíhaly na hradě žádné systematické výzkumy. Archeologické akce se omezovaly pouze na záchranu náhodně nalezených archeologických nálezů objevených při konzervačních pracích majících za úkol zajištění hradu po stavební stránce. Od roku 1991 do roku 2003 probíhaly na hradě záchranné archeologické výzkumy Expozitury Archeologického ústavu ČSAV pro jižní a západní Čechy pod vedením Pavla Břicháčka. Na činnost Pavla Břicháčka navázalo od roku 2003 archeologické oddělení NPÚ v Českých Budějovicích (obr. 94).

První akcí na hradě z hlediska archeologie byl vizuální geodetický průzkum provedený roku 1965 K. Reichertovou z Archeologického ústavu v Praze a to z podnětu inspektora kultury Národního výboru v Jindřichově Hradci L. Kubína v souvislosti s plánovanými opravami hradu (Reichertová 1965).

Roku 1979 provedl T. Durdík z Archeologického ústavu v Praze vizuální geodetický průzkum kombinovaný s povrchovým sběrem. Podnětem byla revize postupu památkových prací na hradě. Mezi nálezy převládala středověká

keramika a zlomky pozdně gotických kachlů. Zajímavý nález představovaly dvě lamely lamelové zbroje, nejspíše brigantiny (Durdík 1982b, 61).

Roku 1988 provedl orientační zjištění pan Fiala. Mezi nálezy figurovalo blíže nespecifikované novověké sklo a železo (Fiala 1990).

T. Durdík prováděl roku 1989 orientační zjištění a vizuální geodetický průzkum. Z hlášení vyplývá, že na hradě pokračovaly rozsáhlé památkové úpravy bez jakéhokoli archeologického dohledu, které značně poničily situaci v koutě nádvoří pod velkou věží, parkánu jádra a také v parkánu u třetí brány, kde byla zasažena stratigrafie parkánového tělesa spolu se zdí, nejspíše částí starší parkánové hradby. Stavbyvedoucí Ing. Fiala předal tři nálezy získané při vyvážení zeminy ze severního parkánu. Jde o dva hroty střel do kuše a zlomek nejspíše pozdně renesanční skleněné číše. První z hrotů vykazuje poměrně neobvyklou dodatečnou úpravu. Původně šlo patrně o hrot s tulejí, zadní část však byla dodatečně překována v trn (Durdík 1989c).

Vzhledem k dlouhodobým opravám hradu probíhaly postupně také úpravy okolí. Roku 1990 místní lesní závod provedl výrazné rozšíření sváznice na západní straně hradního vrcholu. Hloubení a rozšiřování zmiňované sváznice v několika místech porušilo archeologické situace. Ty bylo možno sledovat nejlépe na třech místech (obr. 95)

Prvním místem byl prostor jižně od jádra hradu (obr. 95 – C). V tomto prostoru se nad cestou vypínaly skalní bloky, dnes dochované pouze z části. U poškozených výchozů byly na několika místech viditelné stopy po lámání kamene za pomoci ohně. V prostoru se podařilo zjistit také několik na hrubo opracovaných a nedokončených kvádrů. Datování těžby kameny v lokalitě je poměrně obtížné, neboť je tu vysoká pravděpodobnost kontaminace nálezů. Od šedesátých let byly totiž násypy často obsahující archeologický materiál rozváženy po okolních cestách. V nalezeném materiálu převažují zlomky větších nezdobených hrncových nádob, jenž lze podle okrajů zařadit do 13. až 15. století (Břicháček 2008, 198).

Druhý prostor se nacházel jihozápadně od jádra hradu (obr. 95 – B). V tomto místě byla zachycena poměrně velká mísovitá jáma a kúlová jáma. Roku 1992 byla celá situace zkoumána detailněji (obr. 96). Po odstranění všech vrstev až na podloží byly objeveny dvě větší mísovité jámy a větší počet jam kúlových (obr. 96 – nahoře), které tvořily řadu a vymezovaly dva objekty kúlové

konstrukce. Jihovýchodní objekt měl zachovanou větší část obvodové stěny uzavřenou nárožími. Ze severozápadního se pak zachovalo pouze jihozápadní nároží. Kúlová jáma prvního objektu obsahovala zbytky spáleného dřeva. Dvě z kúlových jam vykazovaly po vybrání jejich obsahu do několika milimetrů propálené červené stěny. O zániku požárem svědčí i místy propálený povrch podloží (Břicháček 2008, 199).

Co se týká archeologických nálezů, převládají pravděpodobně již několikrát přemístěné fragmenty keramiky a kovových předmětů náležející především do 16. až 17. století. Největší množství nálezů bylo objeveno ve velké mísovité jámě situované mezi kúlové stavby (obr. 96 – objekt 1/90). Nálezy tvoří především větší hrncovité tvary (obr. 97: 1, 2, 7, 8), pravděpodobně točené na kruhu. Hlína obsahuje větší příměs tuhy. Spíše ojedinělý je materiál bez obsahu tuhy. Zbytek nalezených okrajů opět náleží různým typům hrnců a hrnků. Jedná se především o šikmo vyduté okraje svisle nebo střechovitě seříznuté s vytaženou spodní hranou (obr. 97: 1 – 2, 4 – 7) a dále s okraji oválenými (obr. 97: 3, 8). Mezi výzdobnými prvky převládá tenké plastické žebro (obr. 97: 10), dále ryté horizontální rýhy či šroubovice (obr. 97: 9, 11). Mezi dalšími také šikmé vsky na odsazené výduti (obr. 97: 12) a jednoduchá rytá linie (obr. 97: 13). Nalezené fragmenty keramiky jsou typickým příkladem místního kulturně smíšeného prostředí, ovlivněného hmotnou kulturou Dolního Rakouska. Keramika zde nalezená odpovídá závěrečné regionální fázi tuhové keramiky ve 13. století (Břicháček 2008, 200 – 201).

Třetím prostorem byla oblast severozápadně od jádra hradu (obr. 95 – C). Zhruba v období od druhé poloviny 15. století do roku 1771, kdy hrad vyhořel, se zde nacházelo největší hradní smetiště. Rozšiřování cesty od západního předhradí odhalilo vrstvy bohaté na nálezy. Jednalo se o soubor keramiky, kachlů, dále zlomky skla a kovové předměty. Součástí souboru kovových předmětů bylo i 20 mincí. O něco níže po svahu směrem na západ byly odhaleny vrstvy, které vypovídají o chronologických souvislostech stavby hradu (obr. 96 – dole). Plocha pro stavbu hradu byla nejspíše předem vypálena. Vyplývá to z vrstvy uhlíků a popela odkrytých na místě (obr. 96: 7 – 9). Další vrstvy nám podávají svědectví o prvních stavebních krocích. Jednalo se především o poměrně rozsáhlé úpravy plochy zasypáváním depresí a vyrovnáváním reliéfu (obr. 96: 13, 14, 16). Archeologické nálezy obsahují menší soubor fragmentů

keramiky, kterou lze datovat do druhé poloviny 13. století (Břicháček 2008, 202).

Výzkum v předpolí hradu Landštejna přinesl zajímavé poznatky. Došlo k objevu lomu, kde se těžil kámen na stavbu hradu. V prostoru mezi lomem a hradem se podařilo prokázat existenci krátkodobého sídliště, které bylo přímo spojené se stavbou hradu. Stavba samotná byla jistě náročná také z hlediska pracovní síly. Koncentrace kúlových staveb pravděpodobně pokračovala i do západního předhradí, kde můžeme narazit na fragmenty zdiva staršího než gotické hradby. Na tomto místě bylo nutné překonat velké výškové rozdíly spojené s přemísťováním stavebního materiálu. Je tedy možné, že se jedná o zbytky stavební konstrukce. Výše nastíněné objevy poukazují na existenci stavební huti, která patrně budovala nejstarší románskou fázi hradu (Břicháček 2008, 202).

Z důvodu rekonstrukce severní hradby byl roku 1991 proveden P. Břicháčkem záchranný průzkum v severním parkánu. První sonda byla situována u západní líce věže s kaplí a při napojení hradby uzavírající nádvoří. Sonda odhalila základní stratigrafii jádra hradu. Bylo dobře patrné, že nejstarší zástavba vznikala na skále a prostory mezi zástavbou byly zasypávány navážkami. Druhá sonda sledovala situaci mezi severním jádrem hradu a vlastním opevněním. V sondách bylo nalezeno poměrně velké množství keramiky a zlomky kachlů. Mezi nálezy vynikaly poměrně unikátní předměty včetně 40 kusů lamel gotického brnění, 7 šipek kuší a šípů, gotické bronzové kování ve tvaru písmene h či 16 cm vysoká pozdně gotická keramická plastika (Břicháček 1991a).

Po sesuvu půdy na západním svahu pod hradem bylo téhož roku přistoupeno k rozebírání smíšených odpadkových vrstev převážně z 16. a 17. století. Z nalezených předmětů byly vybrány pouze vzorky skla, keramiky a železných předmětů (Břicháček 1991b).

Roku 1992 došlo k první větší synchronizaci stavebních aktivit a archeologického výzkumu. Tato spolupráce přinesla cenné výsledky. Výzkum probíhal ve spolupráci expozitury ARÚ ČSAV v Plzni s PÚ v Českých Budějovicích. Hlavní pozornost se soustředila na výzkum věže při třetí bráně hradu (příhrádek) a také na přilehlý prostor západního parkánu (obr. 98). Výzkum byl zahájen odkryvem v přízemí objektu. Nálezy pocházející z vrstev dokládají kontinuální osídlení od 13. do 15. století. Mezi nálezy převládá

keramika, především rozbité kuchyňské nádoby, zvířecí kosti. Objevují se i ojedinělé nálezy jako šipka, hřebíky či kostěná píšťala. V nejnižších vrstvách se podařilo zachytit keramiku 13. století, jež vykazuje podobnost s keramikou z jihomoravské oblasti a Dolního Rakouska. Výzkum dále pokračoval v prvním patře objektu. Po odebrání vrchní vrstvy destrukce stavební firmou pokračovalo snižování úrovně povrchu. Střídání spálených vrstev se zbytky trámů a nejspíše i nábytku svědčí o fragmentárním uchováním požárem zničených interiérů vrchních pater věže. Mezi nálezy se objevují rozbité nádoby a zejména pozůstatky dvou kachlových kamen. Nižší vrstvy obsahovaly rezné kachle s rakouskou orlicí s prsním erbovním štítkem a také části zeleně polévaných kamen s velkými kachly, opět s výzdobou orlice a nově i se satyry jedoucými na delfínech (Břicháček 1992, 1 – 4).

Druhou oblastí, na kterou se v tomto roce zaměřil výzkum, byl západní parkán. Dohromady bylo vyhloubeno šest sond (obr. 98). Tři sondy byly položeny jižně od příhrádku, dvě severně a poslední měla ověřit průběh zdi. Cílem první sondy bylo vyjasnit vývoj terénu v západním parkánu. Zachycené zbytky dřevěných konstrukcí, jež byly uloženy do žlábků vyhloubených do skály u východního okraje představují nejstarší horizont osídlení. V žlábcích se nacházela mazanice a spálené dřevo. Zbytky konstrukcí pak byly překryty vrstvou keramiky 13. až 14. století. Do podloží byl v západní části vestavěn pilíř s dosud nejasnou funkcí. Podle stratigrafie a nasedající vrstvy keramiky z 15. století bude pravděpodobně náležet stavebním etapám 13. a 14. století (Břicháček 1992, 4 – 5).

Druhá sonda byla situována také jižně od příhrádku. Záměrem bylo zachytit pokračující zdivo pilíře z první sondy, nález však byl v tomto ohledu negativní. Z navážkových vrstev byly získány některé zajímavé předměty, jako například kostěná hrací kostka a bronzová knižní kování. Další sonda byla situována západně od příhrádku při nároží zdi, jež uzavírá prostor západně od donjonu. Stejně jako u ostatních sond zde byla zachycena silná odpadní vrstva z 13. – 16. století. Dno sondy obsahovalo pouze vyrovnávací vrstvu kamenů bez nálezů. Kromě toho sonda obsahovala také kůlovou jámu neznámého účelu (Břicháček 1992, 5 – 6).

První sonda severně od příhrádku byla umístěna západně od hradby směřující ke třetí bráně. Již pod povrchem byla objevena zeď probíhající od

severu k jihu. Na další dosud neznámou zeď se podařilo narazit při západním okraji sondy. Zeď byla přikryta vrstvou obsahující keramiku 13. století. Torzo zdi tedy pravděpodobně náleží k nestarší stavební fázi hradu, což je v této části západního parkánu překvapivé.

Další sonda přinesla zajímavé informace objasňující stavební aktivity v prostoru západního parkánu. Pod vyrovnávací vrstvou z 16. století byly objeveny ve skále několik centimetrů hluboké vyježděné koleje od vozů. Vyježděné koleje poukazují na cestu, jenž byla v místě prudkého sestupu ohraničena do skály zasekanými kúlovými jámami. Cesta nebyla zachycena v předešlé sondě, a proto můžeme uvažovat, že se jednalo o cestu, která směřovala do prostoru vymezeného západní zdí parkánu a neznámou zdí ze sondy předcházející (Břicháček 1992, 6 – 7).

Třetí sonda vznikla prodloužením první sondy k severu a k jihu. Sonda měla za úkol zachytit průběh zdi, která sleduje hradbu mezi druhou a třetí bránou. Ve druhé sondě nebyla tato zeď zachycena, proto bylo nutno objevit její severní zakončení a tím i vstup do objektu, do kterého směřovala objevená cesta. Některé skutečnosti nasvědčují tomu, že i část západní parkánové zdi byla součástí tohoto neznámého objektu. Hledané nároží bylo v sondě objeveno, přičemž vrchní část nároží je svázána s novým zdívkem odkrytým v první sondě, které směřuje dále k jihu. Dolní část nároží vede k západu, konkrétně ke spáře v parkánové zdi a udává východní okraj komunikace spolu s okrajem vchodu od neznámého objektu (Břicháček 1992, 7).

Průzkum pokračoval také v severním parkánu hradu. Tato část byla z hlediska archeologie poměrně poškozena při probíhajících opravách hradu v roce 1991. Stavební firma vyhloubila hluboký příkop podél severní parkánové zdi, jenž byl později zavezen. Po zajímavých nálezech na povrchu zavezeného výkopu byl prostor znovu otevřen a zkoumán. Prohlédnut se podařilo také vrstvy, které byly při opravách vyvezeny na svah pod severním parkánem. Z nich bylo získáno množství keramiky a zlomků kovových předmětů včetně lamel brnění a dvanácti vídeňských feniků. Prostor zkoumané části parkánu byl využíván také jako odpadiště, díky čemuž se podařilo zajistit rozsáhlý soubor středověké keramiky především ze 14. a 15. století. Soubor obsahoval fragmenty kuchyňských nádob, kachle, vodovodní trubky či zlomek dlaždice. Naprosto unikátní nálezy představuje soubor železných předmětů. Jedná se o jeden

z nejkvalitnějších středověkých souborů svého druhu objevený na území České republiky. Mezi nálezy vyniká zhruba 140 lamel brnění, stilus, přezky, nože a nejrůznější kování (Břicháček 1992, 8).

V roce 1992 byl zkoumán také východní parkán. Sonda byla položena napříč parkánem, podél severní líce hlavní věže. Pod navázkou byla odhalena přes metr silná vrstva, která byla silně propálená. Obsahovala velký počet přepálených prejzů, fragmentů kuchyňských nádob a miskovitých kachlů. Z kovových předmětů převládají skoby a hřeby.

Dalším místem, kde probíhala sondáž, byl jižní parkán. U jižní zdi velké věže byla položena sonda, jež měla ověřit situace odkryté v sondě předchozí. I zde byla odkryta přibližně třicet centimetrů silná spálená vrstva, která obsahovala kuchyňskou keramiku a drobné úlomky gotických kachlů. Stejně jako předchozí sonda nebyla ani tato dokončena. Starší úrovně 13. a 14. století nebyly odkryty.

Archeologický výzkum roku 1992 přinesl poměrně závažná zjištění. Výzkum odhalil pod násypy v západním parkánu relikty gotických objektů, které tvořily předhradí. Jeho bližší podoba však není zatím příliš jasná. Důležité bylo v tomto ohledu zejména lokalizování plochy, kde předhradí stávalo. Výzkumy v příhrádce přinesly informace o jeho stavebním vývoji a vývoji přilehlých částí hradu. Zatím nedokončené sondy v parkánech přinesly zcela výjimečné soubory nálezů, jež dokreslují život a fungování hradu v období středověku (Břicháček 1992, 9 – 10).

Roku 1992 provedl T. Durdík vizuální průzkum předsunuté bašty hradu v okolí kapličky na vrcholu nad hradem (Durdík 1992c).

Roku 1993 probíhal výzkum pod vedením P. Břicháčka v západním, východní a severním parkánu. Nálezy spadaly především do období od 13. do 16. století. Pevládaly keramické zlomky. Z dalších nálezů nutno zmínit šipky a lamely brnění (Břicháček 1997a, 182).

V následujícím roce 1994 probíhala sondáž vnějšího příkopu a přístavku u donjonu. Výzkum byl bohatý na nálezy, jež lze datovat od 13. do 18. století. Pevládala keramika, zvláště početné byly zlomky kachlů. Ze železných nálezů to byly hřeby, militaria. Mezi další nálezy je nutno uvést stříbrné zlomky, nejspíše součást zrcadla, bronzové knižní kování, náprstky a mince (Břicháček 1995a).

Výzkum roku 1995 byl zahájen v jarních měsících a trval až do konce listopadu. První sonda byla situována v západním předpolí hradu, vně opevnění (obr. 99:1). Toto místo bylo zkoumáno již v minulých sezónách. Právě zde se nacházelo jedno z hradních smetišť, přičemž struktura nálezů vypovídá, že v blízkosti prostoru se nacházela kuchyně a kovárna. Největší mocnosti v tomto případě dosahuje vrstva 16. století, čemuž odpovídají také nálezy. Bylo získáno několik set kilogramů keramických zlomků, drobné železné předměty, ponejvíce vybavení kuchyně a drobné kování nábytku. Mezi nálezy se objevily také fragmenty renesančního dutého skla, bílé, zelené a modré barvy. Soubor nálezů doplňovaly drobné kostěné předměty jako rukojeti či obložení zbraní (Břicháček 1995b, 2 – 3).

Druhá sonda v západním vnějším příkopu vlevo za bránou do západního předhradí vznikla propojením sond z minulých sezón. I z této sondy byly získány kvalitní fragmenty renesančního skla. Dále pak velice kvalitní soubor pozdně gotických kachlů s erbovními znaky a motivem klanění tří králů.

Zkoumána byla také severozápadní bašta vnějšího západního opevnění (obr. 99:2). Výzkum doložil, že bašta byla vystavěna přímo na skále, nikoli do žlabu vytesaného do podloží, jak je doloženo z jiných částí hradu. Právě toto založení bezpochyby přispělo ke zřícení části bašty (Břicháček 1995b, 3).

V témže roce probíhala sondáž v severní části přístavku k donjonu (obr. 99:3; obr. 100:1). Také v tomto místě výzkum navazoval na předchozí sezóny, kdy byla zkoumána jižní část. V sondě se podařilo zachytit složitou stratigrafii zdív a vrstev a hlavně byla odkryta severní část stavení. Výzkum odhalil, že samotnou stavbu přístavku a jeho úpravy můžeme datovat do renesanční fáze přestaveb, což potvrzují také archeologické nálezy. Z prostoru bylo získáno několik v podstatě úplných nádob z 16. století. Nutno je zmínit přepychový kolkovaný keramický pohár či fragmenty nožky poháru ze zlaceného dutého skla. Zajímavým nálezem, jenž dokresluje vysokou životní úroveň na hradě je nález olovené pečeti se znakem pštrosa. Jedná se pravděpodobně o plombu na lahvičku s léky (obr. 101). Podle nápisu pochází z lékárny, která fungovala v 16. století v Benátkách (Břicháček 1995b, 4 – 5).

Výzkum pokračoval také v jižním parkánu (obr. 100:3). Především byl dokončen odkryv černé destrukční vrstvy s velkým počtem zlomků kachlů, jenž byly součástí kamen postavených v první čtvrtině 15. století. Můžeme tak soudit

podle nálezů kachlů s osobním znakem krále Václava IV. Kromě typické keramiky byly získány i železné šipky, oštěp, hřeby či drobná kování. Mezi nalezené předměty z kosti patřil fragment hřebene a hrací kameny.

Díky sondáži na západním okraji parkánu, kde je prostor rozdělen příčkou se podařilo nepřímo doložit existenci mostu, kterým byl přístupný z jihu původní vstup do hradu. Po odklizení destrukčních vrstev se přistoupilo k odkryvu středověkých úrovní. Zániková vrstva se nachází zhruba 1, 5 metru pod spodkem okna v hradební zdi, což znamená, že středověké vrstvy jsou dochovány ještě níže. S touto situací se neshoduje umístění románského portálu v hradební zdi, který je částečně překrytý stěnou donjonu. Mezi patou portálu a povrchem soudobých vrstev je výškový rozdíl přibližně 4 metry. Portál by tak mohl být bez mostu jen stěží využíván (Břicháček 1995b, 6 – 7).

Z důvodu ověření informace, zda stojí vnější opevnění skutečně na starším valu, byla vyhloubena hloubková sonda u druhé východní bašty. Sonda tuto domněnku potvrdila. Val sestával z hrubého šterkovitého materiálu a měl kamenné jádro. Díky nalezeným zlomkům keramiky můžeme val datovat nejpozději do 13. století. Výzkum prokázal, že val byl později o něco zvýšen. Podle keramiky to bylo ve 14. století, nejpozději pak na počátku století 15. Vnější hradební zeď vznikla o něco později a nebyla postavena na vrcholu valu, ale na západní vnitřní patě.

Sonda položená ve východním parkánu u kaplové věže měla blíže objasnit vývoj východního parkánu a jeho souvislost s nejstarším jádrem hradu. Podrobný výzkum stratigrafie vrstev i zde prokázal vrstvu datovanou do 13. století. Vrstvy byly uloženy na svažujícím se povrchu skály. Jejich zachování tak nepřímo prokazuje existenci parkánu staršího než 14. století. Bez jeho existence by jejich zachování bylo jen stěží možné. Z jednotlivých vrstev byl získán velmi kvalitní odraz hmotné kultury od 14. do 16. století. Mezi nálezy bylo nespočet fragmentů keramiky, více než 12 mincí, předměty z kosti, zlomky předmětů z bronzu či železná militaria. Soubor keramiky a kachlů z této sondy patří vůbec mezi nejkvalitnější z tohoto období na našem území. Mezi unikátní nálezy lze zařadit zcela dochované bronzové gotické pečetidlo s přilbicí a labutí v klenotu (Břicháček 1995b, 7 – 9).

Posledním prostorem, na který se v roce 1995 zaměřil výzkum, byl vnější příkop pod donjonem. Část příkopu byla zkoumána již v předcházejícím roce.

Nová sonda sledovala základ donjonu a dno vnějšího příkopu. Zajímavým zjištěním byl nález zbytků kulových konstrukcí v hloubce přibližně šesti metrů. Kulové konstrukce lze spojit se zbytky menších hospodářských a provozních objektů, jež tvořily zázemí na počátku existence hradu. Zbytky objektů s obdobnou funkcí byly již v předcházejících letech objeveny na západním svahu pod vnějším opevněním hradu.

Z důvodu získání co největšího počtu nálezů byla sonda rozšířena směrem k východu. Z této části byl získán obrovský soubor velmi kvalitních kachlů, které mají jen málo obdob v rámci střední Evropy. Bylo vyzvednuto zhruba 300 kg zlomků kachlů. V souboru se nacházelo několik desítek nezdobených nádobkových kachlů a nejméně 60 zdobených bude možné rekonstruovat. V souboru jsou zastoupeny například tyto motivy: český lev, saský erb, sv. Jiří, jezdec v plné zbroji jedoucí do prava či do leva se šaškem, sv. Petr a Pavel, gryf, Samson se lvem, klanění tří králů, pozdně gotické plamínkové kružby s jeptiškami (Břicháček 1995b, 10 – 11).

Cílem výzkumu v roce 1996 bylo dokončit odkryv vnějšího příkopu hradu, kde bylo v předešlém roce nalezeno značné množství vysoce kvalitních pozdně gotických kachlů. Dalším úkolem bylo pokračovat v předstihovém záchranném výzkumu, podle toho jak budou v daném roce pokračovat stavební práce v objektu (obr. 102).

Výzkum probíhal stejně jako v předchozím roce také ve východním parkánu u kaplové věže (obr. 103). Důležitým zjištěním je opětovné potvrzení staršího parkánu, jak již bylo uvedeno ve výzkumech z loňského roku. Sonda nám poskytla velice kvalitní soubory nálezů, které dokládají hmotnou kulturu šlechty ve vrcholném a pozdním středověku ovlivněnou vyspělým Podunajím. Zkoumané vrstvy stratigrafie je možno datovat do 14. a 15. století. Ve starších vrstvách vynikají především nálezy kachlů s heraldickými motivy českého lva či moravské a slezské orlice. Velmi početným souborem je fragmentárně dochovaná stolní keramika (Břicháček 1996, 2 – 3).

Vzácným nálezem je zlomek obličejového poháru tzv. Falkeho skupiny, jež představuje nejstarší nález gotické kameniny ve střední Evropě. Jedná se o zlomek spodní části poháru, který má okraj zdobený kolky (obr. 104:6). Na zlomku je patrný také začátek pásku se svislými krátkými rýžkami. Samotný povrch je lesklý kávově hnědofialový. Vnitřní strana je šedá, stejně jako lom.

Keramika je vytáčená a obsahuje zrnka křemičitého písku. Rozměry zlomku jsou 51 x 40 mm, tloušťka pak 6 mm. Podle získaných informací lze průměr poháru odhadnout na 84 mm (Břicháček 1996, 3; Břicháček 1997b, 91).

Z mladších vrstev datovaných do druhé poloviny 15. a počátku 16. století se podařilo získat opět množství kvalitních kachlů. Zastoupeny jsou motivy rozvilin, pětিলisté růže Vítkovců, šašek na koni, Meluzína, sv. Václav. Některé z motivů nemají na našem území srovnání. Mezi dalšími nálezy byly drobné mince, nože, kostěné destičky, které mohly soužit jako obložení kuší, drobné kostěné plastiky či šachová figurka z téhož materiálu.

Zkoumán byl také prostor jižního parkánu při patě velké věže. Východní část sondy byla prohloubena až na skalnaté podloží a opět potvrdila, že nejstarší část hradu je postavena na holé skále. Vrstvy ze 13. století jsou poměrně chudé na nálezy a obsahují především zvířecí kosti. Zlomky keramiky se nacházely až ve vrstvách z pokročilého 13. století (Břicháček 1996, 4).

V oblasti jihozápadního parkánu, mezi třetí bránou a západní zdí donjonu byly situovány tři sondy. Zajímavá byla situace v jižním křídle, kde výzkum odhalil zídku, jež uzavírala parkán a podle všeho je nejspíše starší, než samotný donjon. Byla tak v tomto prostoru vytvořena užší dlouhá místnost. Z hlubších vrstev se podařilo získat poměrně vzácný soubor keramiky. Jednalo se o užitkovou keramiku a nádobkové kachle datované do 13. a 14. století. Nalezené kachle měly profilované ústí, jež bylo členěno ozdobnými klínky ve tvaru zvířecích hlav. Tento typ kachlů opět nemá na našem území podobnosti. Nejvíce se s ním můžeme ve středověku setkat v oblasti dnešního Švýcarska a jihozápadního Německa.

Další výzkum se zaměřil do prostoru mezi příhradkem s třetí bránou a hradbou s brankou vnějšího opevnění. Prostor byl rozdělen do dvou částí zdí, která probíhala od severu k jihu. Objekt zanikl pravděpodobně z důvodu sesunu západní zdi. V úrovni bývalé podlahy se podařilo odkrýt černou spálenou vrstvou s množstvím keramiky, zvířecích kostí a prejzů. V souboru bylo také několik kachlů se zdobenou čelní vyhřívací stěnou a 6 mincí z první poloviny 16. století. Je dobře možné, že tato prostora zanikla násilně v průběhu obléhání hradu za třicetileté války či dokonce dříve. Některé části hradu tak byly zpustlé již před tragickým požárem v 18. století. Druhá západní polovina prostoru byla zavalena velkými bloky zdiva, včetně fragmentů gotické a renesanční výzdoby, mezi

kterými bylo ostění oken a portálů. I v tomto prostoru byla objevena vrstva destrukce, která však nebyla ze statických důvodů rozebírána (Břicháček 1996, 5 – 6).

Sondáž se zaměřila dále na svah do západního parkánu, podél jižního zdiva hospodářského objektu u druhé brány. Starší sonda v tomto prostoru zjistila průběh starší gotické parkánové hradby. Cílem nové sondy bylo potvrzení či vyvrácení existence objektu v západním parkánu, či v severozápadním nároží. Byl zajištěn průběh zídky, která však nebyla součástí žádného objektu. Jejím úkolem bylo zpevnit násypy v prudkém svahu. Jiný průběh zdiva nebyl zachycen.

V předchozím roce byla rozpracována sonda v jižním vnějším příkopu hradu pod donjonem. Tato sonda byla prohloubena do hloubky 4, 5 metru nad současný povrch. Podařilo se vybrat zbytek vrstvy a to až na skálu. Z prostoru bylo získáno na 30 kg zlomků kachlů a to jak nádobkových, tak komorových.

Posledním prostorem v daném roce, na který se zaměřil průzkum, byl západní svah pod hospodářským objektem u první brány vně hradu. Výzkum se omezil na malou část splachových a destrukčních vrstev, které byly do prostoru vyváženy již několik staletí. Nálezy jsou v kontextu hradu spíše nevýznamné. Mezi zajímavější patří zlomky renesančních kachlů a sklo (Břicháček 1996, 7 – 8).

Výzkum roku 1997 se omezil na vertikální řez na svahu západně od první brány. Byly rozebrány odpadkové vrstvy v řezu cesty do západního předhradí. Datace nálezů spadá do období vrcholného středověku. Nalezena byla především keramika, zlomky kachlů a skla (Břicháček 1998).

Roku 1998 byl za pomoci sondy zkoumán prostor východního a jihozápadního parkánu za příhrádkem. Datace nálezů spadala od vrcholného středověku až po novověk. Stejně jako v předchozím roce převládly zlomky keramiky a kachlů doplněné o zvířecí kosti a drobné železné artefakty (Břicháček 1999).

V roce 2000 probíhaly na hradě stavební úpravy v jádře hradu. Z tohoto důvodu byly na místě dokumentovány stavební úpravy. V jihozápadním koutě hlavního nádvoří byly zasaženy násypy na klenbě sklepa. Při čištění interiéru románské kaplové věže byly dokumentovány vrstvy zasypu 1, 5 m mocného vznikajícího od 16. století (Břicháček 2001).

Od roku 2003 probíhal na hradě výzkum vedený nově odborníky z NPÚ v Českých Budějovicích. Mezi roky 2003 – 2005 probíhal na hradě archeologický výzkum vedený P. Červákem. Výzkum byl zahájen na konci takzvaného velkého příkopu. Vyvolaly ho snahy o zpřístupnění této části návštěvníkům a v neposlední řadě potřeba odkrýt staticky namáhané zdivo příhrádku. Nejvýznamnějším nálezem bylo objevení kamenného trativodu (obr. 105). Další etapa výzkumu se soustředila do podzemních prostor pod donjonem. Částečně zasahovala také pod prostor hlavního nádvoří. V těchto místech byl postupně objeven systém odvodňovacích kanálek, dvě jímky, jenž byly vyhloubeny do podloží a zazděná odvodňovací chodba. Provedená dokumentace podzemního prostoru a jeho vynesení do mapy odhalilo, že se zával v odvodňovací chodbě nachází v blízkosti zahloubeného kamenného trativodu. Prokopáním závalu tak byla propojena odvodňovací chodba s trativodem objeveným v sondě u jihozápadní stěny donjonu. Objev a dokumentace unikátního vodního systému je jistě nejdůležitějším výsledkem výzkumu. Voda byla odváděna kanálky vytesanými ve skále na nejnižší místo hlavního nádvoří (obr. 106). Následně byla voda puklinami ve skále vedena do podzemí (obr. 107), kde byla zachycena systémem kanálek na dně sklepa a odváděna do jímky (obr. 108). Po naplnění jímky byla voda vedena přepadem do cisterny (obr. 109). V okamžiku naplnění cisterny pak přebytečná voda odtéká chodbou a trativodem ven z hradu (obr. 110). Kromě významného objevu vodního systému bylo při výzkumu získáno z vrstev překrývajících trativod množství keramiky a kachlů. Dále například 8 stříbrných mincí, zvířecí kosti, militaria či bronzové špendlíky. Nálezy lze datovat v rozmezí od 15. do 17. století (Červák – Šindelář – Vácha 2006; Červák 2005).

Na výše popisovaný průzkum navázala v roce 2006 Z. Prokešová z NPÚ České Budějovice. Výzkum se zaměřil na plochu hradního příkopu a souvisel se snahou zpřístupnit prostor veřejnosti. V příkopu bylo položeno celkem šest sond. Pět sond bylo situováno do prostoru mezi donjonem a severovýchodní stěnou věže jižního opevnění. Šestá sonda pak do prostoru mezi přístavkem donjonu a vnější hradbu. Převažujícími nálezy byly zlomky kachlů a keramiky, dále železné hřeby, zlomky skla či nůž. Nálezy lze opět datovat v rozmezí od 15. do 17. století (Prokešová 2007).

V roce 2010 byl Z. Prokešovou v prostoru před vstupem do hradu dokumentován výkop pro kanalizační přípojku a také montážní jáma. Ze sledovaného prostoru se podařilo získat zlomky keramiky (Prokešová 2011).

Roku 2012 provedl J. Havlice z NPÚ České Budějovice sondáž z důvodu výstavby parkoviště před vstupem do západního předhradí (obr). Sonda byla umístěna jižně od plochy zkoumané roku 1997 P. Břicháčkem. Podobně jako při výzkumu roku 1997 nebyly ani zde prokázány stopy aktivit spadajících do doby před polovinou 16. století. Nejstarší nálezový horizont představují stopy staveniště hospodářské budovy, jež byla situována kolem poloviny 16. století k hradbě mezi první a druhou bránou. V pozdějších staletích byl prostor využíván jako smetiště. Současný reliéf terénu vznikl z materiálu, který sem byl navážen v 80. letech, kdy se prováděly rozsáhlé vyklízecí práce v areálu hradu. Poměrně velký počet archeologických nálezů svědčí o tom, že byly na hradě bez archeologického dohledu odtěženy cenné terény, které byly následně vyvezeny na svah pod hradem. Mezi nalezenými předměty je například pečetidlo (obr. 111), mince, segment zbroje, střela nebo kování (Havlice 2013b, 5 – 6).

V současné době probíhá v areálu hradu výzkum pod vedením J. Machuly z NPÚ České Budějovice.

Další nálezy z archeologických výzkumů na hradě je možno zhlédnout v přílohách (obr. 112 – 116).

6.4 Hrad Český Krumlov

6.4.1 Páni z Krumlova

Za zakladatele rodu pánů z Krumlova je považován Vítek starší, druhý ze synů Vítka z Prčice. Vítek se poprvé objevuje v pramenech roku 1213. Ve třicátých letech se pohyboval na dvoře krále Václava I. Jeho synem byl Závíš z Nechanic, který dosáhl úřadu podkomořího. Závíš po sobě zanechal dva syny, Budivoje a Vítka. Právě u nich máme poprvé doloženo užívání predikátu „z Krumlova“. Budivoj umírá po roce 1272, ještě předtím se účastní tažení proti Uhrům. Stejně jako Budivoj ani jeho bratr Vítek nezastával žádnou vysokou funkci na královském dvoře, rozhodně však nebyli stranou veškerého dění (Gersdorfová 2010, 64 – 65; Pavelec 2010, 26 – 27).

V další generaci byl predikát „z Krumlova“ užíván syny Vítka z Krumlova, Jindřichem a Vokem. Mimo nich stejný predikát užívali také politicky aktivnější a ambicióznější synové Budivoje z Krumlova Vítek a Vok, bratři Záviše z Falkenštejna. Do nejvyšších pozic pronikl zejména Závišův bratr Vítek z Krumlova, jenž byl podkomořím krále Václava II. Později je dokonce zmiňován jako maršálek Českého království. Dále působil jako kastelán na Hluboké a později ve Znojmě. Hrad Hluboká byl v jeho držení také během známého odboje Vítkovců vůči králi. Nejznámější představitelem pánů z Krumlova byl již zmiňovaný Záviš z Falkenštejna. Právě Záviš byl jedním z vůdců vzpoury šlechty proti králi Přemyslu Otakarovi II. Po jeho smrti v bitvě na Moravském poli nabyl Záviš závratného vlivu. Dokonce se oženil s vdovou po králi Přemyslu Otakarovi II. královnou Kunhutou. Po nástupu mladého krále Václava II. na trůn se stal Záviš jeho rádcem a vychovatelem. Dvorské intriky nakonec vedly k postupné ztrátě vlivu na krále a k jeho uvěznění. Záviš byl obviněn ze spiknutí. Vítkovci se králi postavili, ale Záviš byl nakonec roku 1290 popraven pod hradem Hluboká, který držel jeho bratr Vítek. Vítek zemřel na útěku v Uhrách. Závišovi další sourozenci byli nakonec popraveni z rozkazu krále Václava II. v exilu v Polsku. Posledními příslušníky rodu pánů z Krumlova byli Závišovi bratřenci Jindřich a Vok, kteří prokazatelně sídlili na Krumlově a v politice se pravděpodobně příliš neangažovali. Vok z Krumlova umírá roku 1302 a jím tak rod nadobro vymírá.

Páni z Krumlova měli ve znaku zelenou růži na stříbrném poli (obr. 117) (Gersdorfová 2010, 70; Juřík 2014, 91 – 92; Pavelec 2010, 29 – 30).

6.4.2 Stavební vývoj hradu

„Město má úzké uličky a mnoho starožitných domů, tak že tu středověký ráz nad moderním ještě panuje. Jeho největší okrasou jest starý hrad, nejmohutnější sídlo Růže, stavení tvrdé a velebné, pravý to dům bohatýrský“ (Sedláček 1994, 2).

Hrad byl založen kolem poloviny 13. století pány z Krumlova na úzké a protáhlé skále nad řekou Vltavou, přímo nad brodem, přes který vedla linecká cesta směřující dále k jihu (obr. 118). Ohledně nejstarší písemné zmínky o hradu

nepanuje mezi odborníky jasná shoda. Nejčastěji se uvádí rok 1253, kdy je Krumlov zmiňován v díle známého minesengra Ulricha von Liechtenstein Frauendienst. Autor se měl účastnit rytířského turnaje v místě zvaném Krumbenowe. Tuto zmínku však nelze s jistotou spojit s Českým Krumlovem, může se také jednat o Moravský Krumlov. První písemný dokument, který můžeme tedy bezpečně spojit s Českým Krumlovem, pochází až z roku 1302. Král Václav II. se v něm vzdává svého práva odúmrti ve prospěch Jindřicha z Rožmberka. Právě na počátku 14. století se stává hrad v Českém Krumlově hlavním sídlem Rožmberků, se kterými je spjata nejslavnější část stavební historie hradu. Hrad je v jejich vlastnictví několikrát přestavován, naposledy za posledních pánů z Rožmberka v 16. století, kdy se z něho stává výstavný renesanční zámek. Aby snížil dluhové zatížení rodu, prodal zámek Petr Vok z Rožmberka roku 1602 císaři Rudolfovi II. Ten jej daroval za prokázané služby rodu Eggenbergů. Roku 1719 získává Český Krumlov poslední šlechtický rod a tím jsou Schwarzenberkové (Durdík 2009, 104; Gersdorfová 2010, 11; Menclová 1972a, 176 – 177).

O tom, který objekt byl postaven nejdříve, nepanuje v odborné literatuře shoda. A. Sedláček byl názoru, že už od samého počátku byl Český Krumlov vybudován jako dvojhrad, tedy se zástavbou v oblasti Hrádku i dnešního Horního hradu. Většina pozdějších autorů však byla názoru, že nejstarší částí hradu je takzvaný Hrádek, jehož těžištěm je okrouhlý bergfrit (obr. 119). Tento názor zastávala například D. Menclová. Podobným způsobem interpretoval ranou stavební historii také T. Durdík, podle něj pocházel Hrádek přibližně z poloviny 13. století. Byl tvořen okrouhlým bergfritem a nevelkým palácem opevněným hradbou. Horní hrad pak datoval do první poloviny 14. století. Stejný názor můžeme vyčíst také ze stavebně historického průzkumu J. Muka a L. Lancingera (Durdík 2009, 105; Menclová 1972a, 176; Pavelec 2010, 34).

Nemůžeme pominout ani názor, který prezentoval ve svém článku J. Varhaník. Ten považuje za starší z obou hradů hrad Horní, jehož vznik většina literatury klade až do 14. století. Oporu pro svou teorii nachází v poměrně silné inspiraci v architektuře podunajského prostředí, kterou však velká část autorů přiznává až v pozdějších staletích. Zajímavé je i autorovo srovnání podoby Horního hradu s hradem Weitra, který pochází podle všeho již z počátku 13. století (Varhaník 2004, 55 – 57).

Zajímavé poznatky do diskuse přinesl také archeologický průzkum v devadesátých letech. Jeho výsledky dovolují opět uvažovat o teorii, kterou zastával již zmiňovaný A. Sedláček, tedy, že v druhé polovině 13. století měl hrad již dvě jádra. Krom toho důležité výsledky přineslo i dendrochronologické datování, které prokázalo, že spodní partie bergfritu Hrádku pochází až z let 1291 – 1313. Podle nejnovějších poznatků T. Durdík předpokládá na počátku 14. století možnou existenci rozestavěného Hrádku. Osídlení předpokládá také v prostoru mezi Hrádkem a dnešním Horním hradem. V místě Horního hradu je nutno počítat s blíže nespecifikovanou zástavbou či opevněním (Durdík 2011, 183 – 184; Pavelec 2010, 34).

Poté, co se stal Český Krumlov hlavním sídlem Rožmberků, bylo jasné, že jeho stísněná podoba nebude vyhovovat. K velkým stavebním zásahům došlo již za Petra I. z Rožmberka. Ten nechal na úzkém hřebeni stoupajícím od Hrádku a přetátném dvěma příkopy postavit nový hrad. Čela hradu byla zajištěna z každé strany čtverhrannou věží (obr. 120; obr. 121). Východní věž měla na starosti i ochranu brány. Již v té době byla součástí areálu kaple s polygonálním závěrem, která se připomíná k roku 1334. Obytné prostory sestávaly pravděpodobně ze dvou paláců. Jeden z nich pak navazoval na kapli. Hlavní palác se nacházel nejspíše na západní straně, kde v podstatě srostl s věží. Vzhledem k poměrně velkému převýšení musel být vstup do Horního hradu zajištěn prudce stoupající rampou, která vedla k čelní věži a odsud průjezdem po levé straně na hradní nádvoří. Tato poměrně složitá úprava existovala až do 16. století. Výstavba Horního hradu byla dokončena zhruba kolem roku 1347. Dokončený hrad byl obehnan latránem (obr. 122). Tento nepochybně výstavný objekt zcela jistě odpovídajícím způsobem reprezentoval moc rodu. Rožmberkové si v této době na Krumlově již prokazatelně udržovali vlastní dvůr, což odpovídá vzrůstající moci rodu (Durdík 2009, 105; Durdík 2011, 185; Menclová 1972a, 407).

Další stavební úpravy hradu lze datovat přibližně do 20. let 15. století za Oldřicha II. z Rožmberka. Dendrochronologické datování prokázalo, že dřevěné části třetího patra bergfritu Hrádku pochází z let 1425 – 1426. V té době byla na hradě značně přestavěna kaple. Do této doby lze pravděpodobně datovat i malou kapli se síťovou klenbou. Po roce 1425 byla na ní vystavěna věž. Současně s přestavbou kaple probíhala pravděpodobně též stavba a dispoziční sjednocení východního hradního bloku do monumentální podoby severovýchodního paláce

osvětlovaného velkými křížovými okny. Při této transformaci vznikla nejspíše místnost zaklenutá síťovou klenbou na střední sloup, která se nachází v přízemí (obr. 123). Nový palác na severovýchodní straně se stal nejvyšší a hmotově nejvýraznější stavbou celého areálu. Následně byla k novému paláci přistavěna malá schodišťová věž. Nejvýraznějším stavebním počinem mladého Oldřicha datovaným díky dendrochronologické expertize mezi léta 1428 – 1430 bylo vybudování budov kolem nově založeného čtvrtého nádvoří. To bylo vybudováno především v místě mohutného šijového příkopu. Na novém nádvoří byla postavena tři poměrně monumentální křídla, která pohltila i dvě starší stavby. Na západní straně, při výjezdu na Plášt'ový most lze teoreticky předpokládat věžovitou bránu, která by uzavírala objekt hradu. Tato stavební etapa je mimo jiné zajímavá dobou, ve které probíhala. Období husitských válek obecně stavbě reprezentačních obytných prostor nepřálo. Rožmberské državy na jihu Čech však v tomto období patřily mezi poměrně klidná místa v rámci Českého království (Durdík 2011, 192; Menclová 1972b, 260; Šnejd – Pavelec 2010, 187 – 190).

Významnou stavební etapou, jenž je dodnes patrná na průčelí Horního hradu jsou pozdně gotické úpravy. Ty lze za pomoci dendrochronologie datovat mezi roky 1506 – 1512. Pro tuto stavební etapu jsou charakteristická rozměrná a bohatě profilovaná pozdně gotická okna, která byla instalována kromě nádvoří také na severním a jižním průčelí. Západní křídlo bylo v celé šíři v podstatě ubouráno a následně znovu vybudováno. V prvním patře se nacházely velké sály s arkýři. Nově vybudovaná část nebyla chráněna žádnou baštou či jiným prvkem obrany. Tato část spoléhala na pasivní obranu představovanou až 5 m silnými stěnami. Před příkopem ve stejné době pravděpodobně vzniká opevněná část s provozními stavbami a opevněným vstupem. Dodnes se dochovala část boční hradby s fragmentem bašty či věže čtverhranného půdorysu. Hlavním obranným prvkem této části byla podle T. Durdíka masivní štítová zeď. Mezi pozdně gotické úpravy lze nejspíše zařadit také výstavbu severního paláce u třetího nádvoří, nejméně do výše suterénu (Durdík 2009, 106; Šnejd – Pavelec 2010, 90 – 91).

Hrad v Českém Krumlově byl v dalším průběhu 16. století přestavěn na velkolepý renesanční zámek. Koncem 17. Století za Eggenbergů proběhly úpravy v barokním slohu. Za posledního šlechtického rodu, za Schwarzenberků

byl zámek pozdně barokně až rokokově přestavěn. Tím byl v podstatě jeho stavební vývoj ukončen (Durdík 2009, 104).

6.4.3 Archeologické výzkumy a aktivity

První záznam, který zde uvedu, se netýká přímo archeologických výzkumů hradu, ale je poměrně významný, a proto ho zde zmíním. Roku 1918 došlo k nálezům několika tisíc zlomků kachlů (obr. 124 – 125). První nálezy učinili náhodou dělníci při „dobývání pařezů“. Přesné místo nálezů není dnes známo, ale z dobových pramenů víme, že se místo nacházelo severně od budov Horního hradu. Dodnes se dochovalo celkem 4236 zlomků převážně gotických kachlů (tab. 1). Menší počet pak náležel zlomkům kachlů renesančních. (Ernée 2008, 6 – 7).

Další zaznamenanou aktivitou v areálu zámku je náhodný nález kamenného sekeromlatu datovaný do roku 1973. Nález byl učiněn J. Michálkem na zámeckém nádvoří v poloze Na rejdišti. Datace sekeromlatu spadá přibližně do období neolitu (Michálek 1973).

Hrad v Českém Krumlově patří v kontextu této práce mezi méně prozkoumané objekty. Co se týče systematických archeologických výzkumů, tak do dnešní doby neproběhl vlastní výzkum ve vnitřním areálu hradu ani v jeho předpolí. První archeologický průzkum proběhl mezi roky 1994 – 1995 v prostorách prvního a druhého nádvoří a to ve spolupráci odborníků z Okresního vlastivědného muzea v Českém Krumlově a Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Vedoucím výzkumu byl M. Erneé. Pozornost se zaměřila na průzkum prvního a druhého nádvoří (obr. 126).

Výzkum druhého nádvoří přinesl zásadní poznatky. Podél severní obvodové zdi mincovny, v jihozápadní části nádvoří byly položeny sondy 13, 14, 15 a 18. V sondě 15 a 18 byl objeven zlom, od kterého poměrně rovný povrch přechází v prudký svah sbíhající k Vltavě. Jako příklad panujících stratigrafických poměrů na nádvoří poslouží sonda 15 (obr. 127). Přímo na skále se nacházela hnědá písčité vrstva. Tato vrstva byla bez nálezů. Naopak další vrstva hnědočerné hlíny obsahovala pravěkou keramiku, konkrétně datovanou do přelomu starší a střední doby bronzové a konce starší doby železné. Další

souvrství se od sebe navzájem lišilo barvou i složením a obsahovalo fragmenty keramiky, jež byly datovány do druhé poloviny 13. století. Na povrchu další vrstvy byly objeveny konstrukce identifikované jako zbytky výrobních zařízení. Díky nálezům keramiky můžeme datovat vrstvu s konstrukcemi na konec 13. či na začátek století 14. Datování do zmíněného období podporuje také nález feniku bavorského vévody Ludvíka II. (1253 – 1292). Zajímavým objevem je také pozůstatek zdi, jejíž základ bylo možné sledovat rovnoběžně se severní zdí mincovny v sodách 18, 16 a 19 a to v délce 10 m. Výstavbu zdi lze datovat nejdříve do první poloviny 14. století. S přihlédnutím k jejímu založení na poměrně nestabilních vrstvách nelze předpokládat, že by byla součástí složitějších konstrukcí. Součástí zásypu jámy na druhém nádvoří byl velký počet fragmentů kachlů. Jáma ležela před středem severního průčelí tzv. eggenberské mincovny. Celkem bylo získáno na 3070 zlomků renesančních kachlů. Pestře glazovaným součástí kamen patřilo 398 zlomků, 1170 zlomků patřilo zeleně glazovaným součástí kamen a 1502 zlomků kachlovým komorám bez rozlišení (obr. 128; tab. 2) (Ernée – Nováček 1999, 23 – 24; Erneé 2004, 256 – 257).

Sondy 4, 6 a 7 byly umístěny v jihovýchodní části druhého nádvoří (obr. 126). V sondách 6 a 7 byly odkryty části zděných konstrukcí. Jednalo se o kanál A a zdi B, C, D, E (obr. 129). Zděný kanál byl odkryt v délce necelých 11 m a měl spád směrem k jihu, tedy k Hrádku. Severním koncem se kanál dotýkal zdi B. Zmiňovaná zeď sestupovala ze svahu směrem od západu k východu a to v naměřené délce 6 m. Východní část zdi B přecházela v jihovýchodní části na zeď C, jenž byla vybudována na prudkém svahu, který sbíhal pod východní křídlo Buchalterie. Kromě výše popsaných částí byly objeveny také relikt zdi D a E. Všechny zdi byly navzájem propojené. Nalezený archeologický materiál pocházel zejména z výplně kanálku a z prostoru šachty mezi zdi B, D, a E (obr. 130). V Nejspodnější vrstvě výplně kanálku byly objeveny zlomky keramiky 15. století a také železné předměty. Šachta obsahovala tytéž nálezy stejného stáří. Mimo to byl v šachtě nalezen také salcburský dvoufenik Arnošta Bavorského datovaný do roku 1552 (Ernée – Nováček 1999, 24).

K jižní obvodové zdi Buchalterie byly umístěny dvě sondy, 3 a 3R. Pouze v jihovýchodní části sondy se podařilo odkrýt neporušené archeologické situace

vrcholného středověku a časného novověku. Sklon vrstev dokládá značně členitý terén ve zkoumaném prostoru. Sondy jinak nepřinesly významnější poznatky.

Výzkum na druhém nádvoří přinesl zajímavé poznatky. Nejstarším dokladem středověkých úprav terénu je zhruba 4 m mocné souvrství navážek v jihozápadní části nádvoří. Toto souvrství bylo datováno do druhé poloviny 13. století. Zmiňované souvrství je nepřímým důkazem existence hradební zdi v prostoru severní zdi eggenberské mincovny. Předpokládaný ohraničený prostor vyplňoval plochu zhruba 0,125 ha. Tato plocha byla zarovnána navážkami, tak aby poskytla příhodný prostor pro zástavbu (Ernée – Nováček 1999, 25 – 26).

V jižní polovině nedlouho poté vzniklo metalurgické pracoviště. Jeho objevení má značný význam pro poznání funkce hradu na přelomu 13. a 14. století. Celkem bylo odkryto šest metalurgických objektů a další objekty s nimi související. Jedná se o objekty kompletně reprezentující základní kroky technologického postupu hutnění rudy (fáze pražení, drcení, pražení tzv. „kamínku“, redukci na měď, rafinaci černé mědi). První z objektů lze definovat jako úpravnické zařízení k pražení rudy či kamínku (obr. 131). Další z objevených objektů nejspíše přímo souvisel s nedochovanou šachtovou pecí a pravděpodobně plnil funkci předpecní jámy. Třetí a čtvrtý objekt byl nejspíše tavicí pecí. Odlišnosti v tvaru a konstrukci však napovídají, že náležely k různým fázím technologického postupu. Třetí objekt pravděpodobně sloužil jako tyglíková pec. Takovéto pece sloužily k prubířským činnostem, či k jemnému tavení a rafinaci barevných kovů a stříbra (obr. 132). Čtvrtý objekt (obr. 133) měl jednodušší konstrukci patrně k oxidačně – redukčnímu tavení a ke konečné výrobě černé mědi (Ernée – Nováček 1999, 30 – 31).

Všechny výzkumem odkryté metalurgické objekty jsou datovány do stejného období, tedy do konce 13. až počátku 14. století. Objekty byly umístěny ve vhodných vzdálenostech a postaveny byly podle průběhu zpracování rudy. Od objektu k úpravě a tavení rudy až k dokončovacím tavicím objektům. Z hlediska rozsahu, různorodosti a funkčních vazeb mezi objekty se jedná o jednu z nejlépe prozkoumaných nezelezných hutí nejen v České republice, ale i v Evropě. Je však poměrně pravděpodobné, že prvořadým zájmem nebyla měď, ale spíše stříbro či zlato. Umístění hutnického areálu přímo v opevněném hradním prostoru zřejmě souviselo s lepším dozorem a ochranou. Je tedy vidět, že majitelům hradu na prospěchu celého podniku enormně záleželo. Dalším

přínosem je posunutí povědomí o těžební aktivitě zhruba o století a půl hlouběji do minulosti. Do té doby bylo považováno za nezvratný důkaz o těžbě kovů na Českokrumlovsku až horní privilegium z roku 1475 (Ernée – Nováček 1999, 31).

Na ploše sond 4, 6 a 7 byly zachyceny pozůstatky tří středověkých staveb. Zeď C je považována za dochovaný fragment hradeb nad předpokládaným příkopem. Zbytky konstrukcí B a E pak tvořily velice pravděpodobně vstupní bránu na druhé nádvoří a to směrem od východu (obr. 134). Objevený kanálek A pak odváděl dešťovou vodu z cesty či samotné brány. Zeď D byla předsunuta před hmotu brány a přímo souvisela s vylámanou šachtou. Jedná se o pozůstatek padacího mostu tzv. kolébkového typu, jenž byl přímo součástí brány. Celý objekt brány vznikl ve stejnou dobu. Přesně datovat tento objekt je však poněkud problematické. Odhaduje se tak období předcházející 15. století. Vznik fragmentu východního opevnění lze díky topografickým souvislostem a dosavadním výsledkům výzkumu datovat velice pravděpodobně do druhé poloviny 13. století (Ernée – Nováček 1999, 27).

Nálezové situace na prvním nádvoří byly poměrně chudší. Situace v sondách 1, 2 a 21 byly srovnatelné. Mohutné závážky spodního souvrství dokládají jednorázové vyrovnání terénu a to nejpozději v 16. století. Ve zmíněných sondách nebyly nalezeny žádné archeologické nálezy. V sondě 5 umístěné v průjezdu mezi tzv. kočárovými byla odhalena část spodní partie hradební zdi a také zbytky zetlelých kúlů neznámé funkce. Odkrytá spodní část hradební zdi byla povětšinou považována za renesanční. Zmiňovaná hradba je dochována až na zkoumaný prostor dodnes nad povrchem a táhne se v linii se severním průčelím Buchalterie. Nálezová situace a celková topografie hradního opevnění svědčí o starším, než renesančním založení hradby (Ernée – Nováček 1999, 28 – 30).

Archeologický výzkum v letech 1994 – 1995 přinesl zcela zásadní poznatky pro počáteční fázi vývoje hradního areálu v Českém Krumlově (obr. 135). Výzkum prokázal existenci opevnění datovaného do konce 13. století v místech dnešního druhého nádvoří a to s opevněnou plochou přibližně 0,125 ha. V jižní části opevněné plochy byla prokázána existence huti, jenž se specializovala zřejmě na produkci stříbra či zlata. Do opevněného areálu na místě dnešního druhého nádvoří se vstupovalo na východní straně bránou

s padacím mostem. Opevnění na jižní straně bylo už v této době nejspíše zdvojeno. Naopak opevnění severní strany na místě dodnes stojící hradby nelze přesně datovat. Za velice pravděpodobnou je pak považována existence nějakého druhu fortifikace ve východní části prostoru dnešního Horního hradu. Bez zajištění tohoto prostoru by totiž nákladné opevnění nádvoří pod ním nemělo velký smysl (Ernée – Nováček 1999, 32).

Roku 2002 byl J. Havlicem z SPÚ v Českých Budějovicích proveden záchranný archeologický výzkum související rekonstrukcí Hrádku včetně snížení povrchu nádvoří a položení inženýrských sítí. První sonda byla umístěna k patě hradní věže a odhalila základy dvou zděných novověkých objektů založených na skalní podloží. Druhá sonda byla umístěna na západní straně nádvoří při stěně gotického paláce. V této sondě byly pod dvěma vrstvami historické dlažby zachyceny renesanční vyrovnávací vrstvy, jež překrývaly členité skalní podloží (Havlice 2002, 1 – 2).

V následujícím roce prováděl J. Havlice předstihovou sondáž v prostoru prvního nádvoří, která předcházela plánované rekonstrukci renesanční kovárny. Celkem byly položeny čtyři sondy. První dvě v interiéru kovárny, třetí před západním přístavkem a poslední v bývalé lednici eggenberského pivovaru. S přestavbou kovárny v 19. století souvisí zachycení dvou fází cihlových podlah. V lednici byla zdokumentována zeď dělící vnitřní prostor. Z nálezů vynikají dvě kamenné dělové koule (Havlice 2003, 1 – 3).

V roce 2009 proběhla sondáž pod vedením J. Havlicem v interiéru Hrádku. Sondáž souvisela s budováním hradního muzea, v rámci čehož byla plošně snížena úroveň podlah. V hloubce 20 cm byla zachycena starší renesanční cihlová podlaha, jež vytvářela obdélná pole rozdělená trámy. Za pomoci dendrochronologie byla podlaha datována do roku 1514. V prvním patře se byl zjištěn jako prvek podlahy druhotně použitý náhrobek s nečitelným reliéfem (Havlice 2010). Téhož roku provedl J. Havlice zjišťovací archeologickou sondáž v zámecké zahradě. K průzkumu bylo přistoupeno po vybourání novodobých nádrží v dolním parteru zámecké zahrady. Za pomoci tří sond byly na místě zjištěny základy dvou fontán z 18. století (Havlice 2011a, 3 – 5). Další samostatnou akcí byla sondáž v předsunuté baště zvané Paraplíčko. Akce byla vyvolána plánovanou stavební obnovou bašty. Samotná sondáž byla provedena ve sklepní prostoře a v nezastřešené eliptické části na jižní straně objektu

(Havlice 2010b). Poslední akcí v popisovaném roce bylo sledování výkopů kanalizace na terase nad kočárovnami na prvním nádvoří. Ve výkopu byl zjištěn základ gotické hradby (Havlice 2010c).

Roku 2010 provedl J. Havlice zjišťovací výzkum na ostrůvku nacházejícím se v rybníku zámecké zahrady. Byla odkryta část základové konstrukce barokní fontány postavené koncem 17. století. Díky dochovaným plánům zahrady můžeme její zánik datovat přibližně do druhé poloviny 19. století (Havlice 2011b, 3 – 4). Ve stejném roce proběhla také druhá etapa předstihového výzkumu v baště zvané Paraplíčko (Havlice 2011c).

Před plánovanou obnovou letohrádku Bellaria provedl J. Havlice zjišťovací sondáž v *salla terreně* v suterénu objektu. Pod podlahou byl objeven půdorys zaniklé fontány (Havlice 2012b).

V roce 2013 byly do hradního příkopu pod Hrádkem položeny J. Havlicem dvě sondy. Výzkum probíhal kvůli plánované opravě opěrné zdi uzavírající příkop nad městskou částí Latrán. Podařilo se prokázat postupné zanášení příkopu a to od 15. do 19. století. V průběhu novověku byl jižní konec příkopu přepažen zdí, která měla bránit sesuvu sedimentů do Latránu. Ve středu příkopu byly odkryty fragmenty zaniklé nádrže, která byla pravděpodobně jedním z okrasných prvků zahradní architektury (Havlice 2013c, 5).

7 Syntéza

Všechny sledované hrady se nachází na území jižních Čech a jsou od 13. století spjaty s rodem Vítkovců. Hrady byly vystavěny v relativně neosídlené krajině, která nebyla do té doby nijak významně chráněna vůči kolonizaci ze sousedních zemí. To mohl být ostatně jeden z hlavních důvodů přesunu Vítkovců na jih českého státu. Je možné, že měli pro panovníka zajistit ochranu jižní hranice země. K tomuto účelu měly sloužit hlavně hrady (Vaníček 1981, 91).

Hrady Rožmberk a Český Krumlov byly založeny samotnými Vítkovci. V případě Landštejna a hradu v Jindřichově Hradci pak velice pravděpodobně byl zakladatelem český král. Do držení rodu se dostaly v průběhu 13. století.

Co se týká samotné datace hradů, jsou často určujícím faktorem první dochované písemné zmínky, či pokud byl proveden, tak stavebně historický průzkum. Archeologický výzkum má v tomto ohledu poměrně zásadní roli, neboť právě on může definitivně zvrátit či potvrdit dosavadní teorie. První písemné zmínky o sledovaných hradech se datují do 13. století. Jindřichův Hradec je doložen již k roku 1220, Landštejn k roku 1231, Rožmberk pak k roku 1250 (Durdík 2009, 229, 485). Písemná datace není zcela jasná u Českého Krumlova. Někteří považují za první zprávu o hradu zmínku v díle slavného minesengra Ulricha von Liechtenstein datovanou do roku 1253. Není však zcela jasné, zda se jedná o Český Krumlov a ne například o Krumlov Moravský. První skutečně doložená zmínka spojená s Českým Krumlovem pochází až z roku 1302, ale hrad již zcela jistě stál před tímto datem (Gersdorfová 2010, 18). Zde sehrál významnou roli právě archeologický výzkum, jenž zachytil vrstvy 13. století. Archeologické výzkumy na daných objektech prokázaly osídlení datované do 13. století u třech objektů a shodují se tak alespoň přibližně s prvními písemnými zmínkami. Jedinou výjimkou je hrad Rožmberk, kde se ani za pomoci datace nalezené keramiky či dalších nálezů nepodařilo osídlení 13. století doposud zachytit. V tomto případě je to dáno dvěma faktory. Prvním je nízká prozkoumanost objektu. Druhým faktorem jsou poměrně velké novověké stavební zásahy. Dataci hradů do 13. století se tak za pomoci archeologie podařilo prokázat u tří sledovaných objektů.

Archeologické výzkumy na vybraných hradech přinesly zásadní poznatky o jejich stavebním vývoji a díky četným nálezům také o hmotné kultuře. V některých případech pak výsledky výzkumů vedly k přehodnocení dosud platných názorů na podobu hradů. Všem objektům však nebyla z hlediska archeologie věnována stejná pozornost. Jindřichův Hradec a Landštejn patří vůbec k nejvíce zkoumaným objektům svého druhu na území České republiky. Na obou výše zmíněných objektech byly prováděny dlouhodobé plošné výzkumy trvající leckdy i více než deset let. Tyto dlouhodobé výzkumy souvisely do velké míry s rozsáhlými rekonstrukčními pracemi na obou objektech. Hrad v Českém Krumlově patří v rámci práce mezi středně prozkoumané objekty. V areálu hradu byl prováděn pouze jeden plošný výzkum, který však přinesl zásadní informace ke stavební podobě hradu v jeho rané fázi. Nejméně zkoumaným objektem je hrad Rožmberk, zde nebyl zatím uskutečněn žádný větší výzkum. Většinu akcí zde tvořily archeologické dohledy či předstihové sondáže.

Archeologické výzkumy na hradě v Jindřichově Hradci nám přinesly nové poznatky o podobě hradu a také o jeho předchůdci. Už starší literatura reprezentovaná D. Menclovou předpokládala v místě dnešního hradu předchůdce v podobě slovanského hradiště, ale pro toto tvrzení chyběly přímé důkazy (Menclová 1972a, 102). Důkazy přinesl až archeologický výzkum vedený T. Durdíkem, který prokázal část valového opevnění, zachycen byl i poměrně dlouhý úsek mladohradištního příkopu. Závažným poznatkem bylo také prokázání třetí věže, jež stála v jihozápadní části hradního areálu, v místě dnešní zahrady u Rondelu. D. Menclová věž považovala za čtverhranný donjon, avšak průzkum prokázal, že věž měla půdorys okrouhlý a měla mnohem menší průměr, než předpokládalo (Durdík 2009, 230; Menclová 1972a, 102). Starší literatura předpokládala, že se hradní organismus poměrně dlouho dobu v podstatě nevyvíjel. Podle D. Menclové se další větší úpravy hradního areálu daly datovat až do 15. století (Menclová 1947, 29). Výzkum však odhalil zbytky základů gotické budovy v místě dnešního Adamova stavení. Některé nalezené části, jako například fragment portálu mohou pocházet již ze 13. století. Zástavbu pak lze předpokládat také u západní hradby. Příspěvkem drobnějšího charakteru bylo prokázání menší věžovité brány při vstupu z druhého nádvoří do prostoru u velkého bergfritu (Durdík 1989, 73). V těchto místech byl předpokládán vstup

poměrně jednoduchou brankou prolomenou ve zdi. Prokázaná věžovitá brána byla datována již do 13. století (Durdík 1988, 14). Areál vnitřního hradu byl tak oproti předpokladům mnohem více obestavěný, než se do té doby tušilo, kromě toho přinesl také velké množství archeologických nálezů, jenž dokreslují život v období od 13. do 16. století. Mezi nálezy vyniká například značné množství kvalitních kachlů, či poměrně vzácný nález osobního šlechtického pečetiidla Petra z Běhařova (Durdík 1991, 186).

Archeologické výzkumy na Landštejně se z velké části soustředily mimo samotné románské jádro, což bylo dáno z velké části zalitím značných ploch betonem při rekonstrukci v 70. letech. Mezi zajímavá zjištění lze zahrnout archeologicky potvrzené žďáření plochy před zahájením stavby hradu. Další prokázanou úpravou bylo vyrovnaní povrchu skály před zahájením výstavby. Výzkum dále potvrdil provázání zdiva nejstarších částí hradu, konkrétně velké věže, paláce mezi věžemi a věže s kaplí. Od počátku se tak jednalo prokazatelně o jednotný stavební záměr (Břicháček 2011, 147). Zajímavé poznatky přinesl výzkum v předpolí hradu Landštejna. Podařilo se objevit lom, ve kterém se těžil kámen na stavbu hradu. Na lom navazoval objev značné koncentrace křulových staveb, jenž poukazoval na existenci sídliště mezi lomem a prostorem hradu. Sídliště nejspíše pokračovalo také do dnešního západního předhradí. Díky výzkumu se tak podařilo prokázat existenci stavební huti spojenou s výstavbou hradu (Břicháček 2008, 202). Dalším poznatkem byl objev zachovaných vrstev 13. století v okolí parkánové zdi. To je dokladem toho, že už do rané fáze byl Landštejn ohrazen, v tomto případě patrně palisádou. Unikátním objevem je pak vodní systém hradu, který je díky jeho zprovoznění funkční dodnes. Sestává z kanálků, které odvádějí vodu z nádvoří pod donjon, kde je voda vedena kanálky do jímky a odtud dále do cisterny. Ve chvíli, kdy je cisterna naplněna, odtéká přebytečná voda chodbou a trativodem ven z hradu (Červák – Šindelář – Vácha 2006). Velkým přínosem byl výzkum hradu z hlediska hmotné kultury. Objevené soubory kachlů patří vůbec k těm největším a nejcennějším, které byly získány na území České republiky. Některé z motivů dokonce nemají na našem území analogii. K dalším unikátním nálezům patří několik osobních pečetiidel, množství kvalitního skla, velké soubory militárií, zejména lamel ze zbrojí. Zajímavý je také nalezený fragment nádoby tzv. Falkeho skupiny, jenž

představuje nejstarší nález gotické kameniny ve střední Evropě (Břicháček 1997b, 91).

Zásadním se ukázal být archeologický výzkum pro poznání nejstarší podoby hradu v Českém Krumlově. Většina autorů předpokládala, že nejstarší stavbou byl samotný Hrádek. Výzkum prokázal existenci opevnění v místech druhého hradního nádvoří. Opevnění bylo datováno do 13. století a ohraničovalo plochu přibližně 0,125 ha. Do opevněného areálu dnešního druhého nádvoří se vstupovalo branou, jenž byla vybavena padacím mostem a nacházela se na východní straně. V jižní části opevněné plochy druhého nádvoří odkryl archeologický výzkum huť specializovanou nejspíše na produkci stříbra či zlata. Všechny odkryté objekty huti byly datovány do konce 13. až počátku 14. století. Objevená huť se řadí mezi jednu z nejlépe prozkoumaných neželezných hutí nejen v České republice, ale i v Evropě. Opevnění jižní strany bylo ve 13. století již pravděpodobně zdvojeno. Díky prokázanému opevnění v místech dnešního druhého nádvoří je poměrně jistá existence nějakého druhu fortifikace ve východní ploše dnešního horního hradu již v tomto období. Bez zajištění tohoto místa by nákladné opevnění nádvoří pod ním postrádalo smysl. Při výzkumu byl mimo jiné získán velký počet kvalitních převážně renesančních kachlů (Ernée – Nováček 1999, 32).

Jak již bylo nastíněno výše hrad Rožmberk je z hlediska archeologie nejméně prozkoumaný ze sledovaných objektů. Výzkum zde potvrdil existenci gotické budovy v severozápadním konci nádvoří (Havlice 2013a). Proběhnuvší převážně dohledové akce, či předstihové sondáže jinak nepřinesly žádné zásadní poznatky k vývoji objektu. Archeologické nálezy se omezují spíše na drobnosti v naprosté většině datované do novověku.

Stavební podoby hradů byly do značné míry ovlivněny místem, na kterém byly vystavěny. Hrad v Jindřichově Hradci odpovídá z hlediska typologie královským hradům s obvodovou zástavbou. Po tom, co rozestavěný hrad získali Vítkovci, byl dostavěn úměrně jejich možnostem. Podoba hradu byla v rané fázi výstavby bezpochyby ovlivněna na témže místě stojícím slovanským hradištěm. Bergfrit hradu v Jindřichově Hradci má pak okrouhlý tvar typický pro naprostou většinu českých hradů (Durdík 2009, 230). Landštejn je mezi ostatními hrady poměrně unikátní. V nejstarší románské fázi vývoje sestávalo jeho jádro ze dvou hranolových věží, jenž byly spojeny palácem. Tento typ hradu nemá na českém

území analogii, jediný hrad, se kterým může být porovnáván je mladší moravský Buchlov. Předlohy je nejspíše nutno hledat v Podunají, kde se běžně vyskytují hrady, které mají podobné čtverhranné věže vybaveny i kaplemi (Durdík 2009, 230). Určitou podobnost lze spatřit u zbylých dvou hradů. Dolní hrad Rožmberku je podobně jako Landštejn vybaven čtverhrannou věží, jež ukazuje na podunajské vlivy. Zda byl Rožmberk již ve 13. století dvojhradem se nepodařilo prokázat, jedinou indicií tak zůstává zmínka o dvou purkrabích na hradě datovaná do 13. století (Muk 1989, 5). Další důkazy i kvůli chybějícímu výzkumu Horního hradu zatím nemáme. Podobnost mezi Rožmberkem a Českým Krumlovem není náhodná, neboť oba objekty již od počátku 14. století měly stejného majitele. Představy o rané podobě hradu v Českém Krumlově byly po archeologickém výzkumu do značné míry změněny. Samotný objekt Hrádku s okrouhlým bergfritem byl doplněn o opevněné nádvoří a velice pravděpodobně i o nějaký druh fortifikace na místě dnešního Horního hradu (Pavelec 2010, 34). V první polovině 14. století byl vybudován Horní hrad, jenž byl z každé strany zajištěn čtverhrannou věží. Tato stavební podoba Horního hradu je nápadně podobná rakouskému hradu Weitra (Varhaník 2004, 56). I na Českém Krumlově tedy můžeme vysledovat podunajské vlivy, které se zde podle všeho projeví o něco déle, než na Landštejně či na Rožmberku.

Společným jmenovatelem jsou tak u tří ze čtyř objektů prokazatelné vlivy podunajské hradní architektury. Vzhledem k vazbám Rožmberků na tuto oblast to není nijak překvapivé. U Landštejna jsou tyto vlivy hůře objasnitelné. Rožmberk a Český Krumlov v pozdější fázi, tedy prokazatelně ve 14. století spojuje také existence dvou jader hradů. Naopak podunajské vlivy nelze vysledovat na hradě v Jindřichově Hradci. Tento hrad se podobá spíše klasickým královským hradům s obvodovou zástavbou. Tato odlišnost byla do značné míry určena prvotním stavebníkem hradu, jímž byl nejspíše český král. Hrad v Jindřichově Hradci je tak typologicky více podobný klasickým královským hradům 13. století jako například Zvíkov či Křivoklát.

8 Závěr

Předložená práce podává přehled o vývoji hradní architektury od západní Evropy až po Českou republiku. Zvláště se soustředí na jižní Čechy, konkrétně na čtyři vybrané objekty spojené s rodem Vítkovců. Podává ucelený pohled na jejich historii a stavební vývoj. Hlavní pozornost se soustředí na archeologické výzkumy na sledovaných objektech a jejich přínos k lepšímu poznání stavebního vývoje a hmotné kultury.

Práce nastiňuje velký potenciál, který může mít archeologie pro objasnění stavebního vývoje hradů a to v průběhu celé jejich existence. Dobrým příkladem je hrad v Českém Krumlově. Díky archeologickému výzkumu zde došlo do značné míry k přepsání jeho rané stavební historie prokázáním opevněné plochy v místě dnešního druhého nádvoří a díky tomu i k nepřímému prokázání určité fortifikace ve východní části dnešního Horního hradu. V Jindřichově Hradci archeologický výzkum potvrdil předchůdce dnešního hradu v podobě slovanského hradiště. Upřesnil ranou podobu hradu lokalizováním do té doby jen tušené věže v zahradě před Rondelem. V neposlední řadě prokázal zástavbu třetího nádvoří již ve 13. století v místech, kde to do té doby nebylo tušeno. Na Landštejně archeologie přispěla k potvrzení rané stavební fáze hradu, odhalila unikátní vodní systém, či existenci stavební huti v těsné blízkosti hradu.

Krom výše zmíněných poznatků přispěly výzkumy také k lepšímu poznání hmotné kultury na hradech. Bohaté nálezy dokládají vysokou životní úroveň majitelů hradů a dokládají jejich styky s okolními zeměmi. Práce také odhaluje nestejnou míru pozornosti věnovanou jednotlivým objektům. Od hradu v Jindřichově Hradci s dlouhodobými plošnými výzkumy, až po Rožmberk, kterého se archeologické výzkumy dotkly jen okrajově. Ač jsou oproti hradu Rožmberk hrady Jindřichův Hradec a Landštejn prozkoumány hojně, tak bohužel leckdy zaostává publikování poznatků, jež výzkumy přinesly, tak aby se mohly dostat mezi širší veřejnost. Podobně je na tom i zpracování a publikování nálezů na daných objektech. Zvláště v případě Rožmberka se přímo nabízí možnost systematictějšího výzkumu Horního hradu pro objasnění jeho nejranější stavební fáze a potvrzení či vyvrácení již citované zmínky o dvou purkrabí a tím pádem i o možnosti existence dvojhradu již ve 13. století.

9 Seznam použitých zdrojů

9.1 Prameny a literatura

Albrecht, J. a kol 2003: Českobudějovicko, Chráněná území ČR, svazek 8, Praha.

Bauer, J. 2014: Rožmberkové – první po králi. Dramatické osudy pánů z Růže, Havlíčkův Brod.

Břicháček, P. 1991a: Landštejn, hrad. Hlas 2523/1991 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 1991b: Landštejn, hrad. Hlas 3125/1991 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 1992: Landštejn, hrad. Zpráva pro investora za rok 1992 3782/92 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 1995a: Landštejn, hrad. ZAA 976/1995 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 1995b: Landštejn, hrad. Zpráva pro investora za rok 1995 NPÚ České Budějovice.

Břicháček, P. 1996: Landštejn, hrad. Zpráva pro investora za rok 1996 NPÚ České Budějovice.

Břicháček, P. 1997a: Landštejn, hrad. Výzkumy v Čechách 1993 – 1995, 182, Praha.

Břicháček, P. 1997b: Středověká kamenina Falkeho skupiny z hradu Landštejna, okres Jindřichův Hradec. Život v archeologii středověku, 88 – 91, Praha.

Břicháček, P. 1998: Landštejn, hrad. ZAA 1567/1998 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 1999: Landštejn, hrad. ZAA 2263/1999 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 2001: Landštejn, hrad. ZAA 2500/2001 ARÚ Praha.

Břicháček, P. 2008: Zbytky sídelních a těžebních aktivit v předpolí hradu Landštejna. Sborník Západočeského muzea v Plzni 19, 198 – 202, Plzeň.

Břicháček, P. 2011: Hrady Landštejn a Pomezí – výsledky archeologického výzkumu. Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 146 – 151, Jindřichův Hradec.

Červák, P. 2005: Landštejn, hrad. ZAA 3575/2005 ARÚ Praha.

Durdík, T. 1981: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1976 – 1977, 53, Praha.

Durdík, T. – Smetánka, Z. – Soudný, M. 1982: Keramická plastika z hradu v Jindřichově Hradci. Památky archeologické 73, 217 – 233, Praha.

- Durdík, T. 1982a: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1978 – 1979, 47, Praha.
- Durdík, T. 1982b: Landštejn, hrad. Výzkumy v Čechách 1978 – 1979, 61, Praha.
- Durdík, T. 1984a: České hrady, Praha.
- Durdík, T. 1984b: Rožmberk nad Vltavou, hrad. Výzkumy v Čechách 1980 - 1981, 112, Praha.
- Durdík, T. 1985: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1982 – 1983, 56, Praha.
- Durdík, T. – Čečelín, V. 1987: Cíl a výsledky geofyzikálního výzkumu v areálu hradu v Jindřichově Hradci. Archeológia – geofyzika – archeometria, 90 – 96, Nitra.
- Durdík, T. 1987: Jindřichův Hradec, hrad. NZ 3340/1987 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1988: Deset let archeologického výzkumu hradu v Jindřichově Hradci. Zpravodaj oboru památkové péče 1988 B – 1, České Budějovice.
- Durdík, T. 1989a: K původu kastelů středoevropského typu. Archaeologia historica 14, 233 – 255.
- Durdík, T. 1989b: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1986 – 1987, 73, Praha.
- Durdík, T. 1989c: Landštejn, hrad. Hlas 2791/1989 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1991: Osobní pečetidlo z hradu v Jindřichově Hradci. Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 181 – 188, Praha.
- Durdík, T. 1992a: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1988 – 1989, 53, Praha.
- Durdík, T. 1992b: Investorská zpráva o výzkumu hradu v Jindřichově Hradci v létě 1992. č. 3767/92 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1992c: Landštejn, hrad. Hlas 221/1992 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1993a: Jindřichův Hradec, hrad. ZAA č. 2555/1993 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1993b: Jindřichův Hradec, hrad. ZAA č. 2556/1993 ARÚ Praha.
- Durdík, T. 1997: Jindřichův Hradec, hrad. Výzkumy v Čechách 1993 – 1995, 91 – 93, Praha.
- Durdík, T. 1998a: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě, Praha.
- Durdík, T. 1998b: Encyklopedie českých hradů, Praha.
- Durdík, T. 1992: Středověký vývoj hradu v Jindřichově Hradci. Jindřichův Hradec 1293/1993, České Budějovice, 69 – 82.

- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha.
- Durdík, T. 2007: Hrady přechodného typu v Čechách, Praha.
- Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha.
- Durdík, T. 2011: Rožmberské hrady. Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami, 182 – 195, České Budějovice.
- Ernée, M. – Nováček, K. 1999: K počátkům českokrumlovského hradu. Výsledky archeologického výzkumu v letech 1994 – 1995, Průzkumy památek 2, 21 – 32.
- Ernée, M. 2004: Gotické a renesanční kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově, Castellologica Bohemica 9, 251 – 268, Praha.
- Ernée, M. 2008: Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově, Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 5, České Budějovice.
- Fiala 1990: Landštejn, hrad. Hlas 364/1990 ARÚ Praha.
- Gabriel, F. – Smetana, J. 1986: Skalní hrady a jejich vztah k české hradní architektuře, Archaeologia historica 11, 143 – 152.
- Gersdorfová, Z. 2010: Počátky hradu v Českém Krumlově. Rukopis bakalářské práce Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Hajná, M. 2011: Rožmberkové. Cestovní průvodce, České Budějovice.
- Havlice, J. 2002a: Archeologický výzkum na prvním zámeckém nádvoří v Jindřichově Hradci. Rukopis zprávy uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2002b: Předběžná zpráva o první etapě archeologického výzkumu na nádvoří Hrádku na SHZ Český Krumlov. Rukopis zprávy uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2003: SHZ Český Krumlov, kovárna. Rukopis nálezové zprávy uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2010a: SHZ Český Krumlov, Hrádek. ZAA TX – 2010 – 4810 NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2010b: SHZ Český Krumlov, bašta Paraplíčko. ZAA TX – 2010 – 4809 NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2010c: SHZ Český Krumlov, terasa nad kočárovými. ZAA TX – 2010 – 4812 NPÚ České Budějovice.

- Havlice, J. 2011a: Státní hrad a zámek Český Krumlov. Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu v zámecké zahradě v roce 2009. Rukopis uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2011b: Státní hrad a zámek Český Krumlov. Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu v zámecké zahradě v letech 2010 – 2011. Rukopis uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2011c: SHZ Český Krumlov, bašta Paraplíčko. ZAA TX – 2011 – 1441.
- Havlice, J. 2012a: Rožmberk, hrad. Rukopis zprávy o předstihové sondáži NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2012b: SHZ Český Krumlov, letohrádek Bellaria. ZAA TX – 2012 – 1514.
- Havlice, J. 2013a: Rožmberk, hrad. ZAA TX – 2013 – 937 NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2013b: Landštejn, hrad. Nálezová zpráva NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2013c: Státní hrad a zámek Český Krumlov. Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu hradního příkopu pod Hrádkem. Rukopis uložený v NPÚ České Budějovice.
- Havlice, J. 2014: Rožmberk, hrad, věž Jakobinka. ZAA TX – 2014 – 761 NPÚ České Budějovice.
- Heber, F., A. 2008: České hrady, zámky a tvrze, 3. díl, Praha.
- Chábera, S. 1998: Fyzický zeměpis jižních Čech, České Budějovice.
- Chábera, S. a kol. 1985: Neživá příroda. Jihočeská vlastivěda, České Budějovice.
- Janáček, J. – Louda, J. 1988: České erby, Praha.
- Jirásko, L. 2011a: Česká Kanada. Jindřichohradecko a Novobystřicko, Praha.
- Jirásko, L. 2011b: Landštejn – Pomezí na prahu vrcholného středověku. Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska 23, 5 – 23.
- Juřík, P. 2008: Jihočeské dominium, Praha.
- Juřík, P. 2014: Encyklopedie šlechtických rodů, Praha.
- Jůna, J. 2007: Sborník. 13. století v Jindřichově Hradci, Jindřichův Hradec.
- Jůna, J. 2013: Vítkovci a jejich rod 3. Páni z Landštejna, Jindřichův Hradec.
- Jůna, J. 2014: Páni z Hradce. Malá encyklopedie velkého rodu, Jindřichův Hradec.

- Kubíková, A. 1988: Rožmberské kroniky krátký a sumovní výtah. Jihočeský sborník historický 57/2, 83 – 89.
- Kuča, K. 2000: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, Praha.
- Lancinger, L. – Líbal, D. – Heroutová, M. – Lišková, A. 1980: Hrad Landštejn. Stavebně historický průzkum NPÚ Č. Budějovice.
- Líbal, D. – Muk, J. – Stach, E. – Vilímková, M. 1976: Státní zámek Jindřichův Hradec. Stavebně historický průzkum SHZ Jindřichův Hradec. 1. + 2. část.
- Líbal, D. – Lancinger, L. 2000: Počátky hradu Landštejna, *Castellologica bohémica* 7, 127 – 129, Praha.
- Maleček, J. 1993: Jindřichův Hradec a okolí, Liberec.
- Matějček, A. – Tříška, K. 1944: Jindřichův Hradec. Zámek a město, Praha.
- Menclová, D. 1947: Menhartova přestavba hradu v 15. století. Město Jindřichův Hradec jedno z našich nejkrásnějších, 1. díl, Praha.
- Menclová, D. 1972a: České hrady, 1. díl, Praha.
- Menclová, D. 1972b: České hrady, 2. díl, Praha.
- Měřínský, Z. – Plaček, M. 1988: Nástin vývoje hradní architektury středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, *Archaeologia historica* 13, 217 – 249.
- Michálek, J. 1973: Český Krumlov, zámek. Hlas 3058/1973 ARÚ Praha.
- Mištěra, L. a kol. 1984: Geografie krajů ČSSR, Praha.
- Muk, J. 1989: Rožmberk. Horní hrad. Stavebně historický průzkum NPÚ Č. Budějovice.
- Musil, F. 2006: Úvod do kastelologie, díl 1, Hradec Králové.
- Němec, B. 2001: Rožmberkové. Životopisná encyklopedie panského rodu, České Budějovice.
- Němeček, F. – Klos, R. 1977: Skalní hrady v Českém Švýcarsku, Liberec.
- Novák, J. 1900: Zámek jindřichohradecký, Jindřichův Hradec.
- Pavelec, P. 2010: Počátky hradu a města. Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví, 25 – 51, České Budějovice.
- Pánek, J. – Šimůnek, R. – Vaníček, V. 2011: Páni z Rožmberka – nástin historie rodu. Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami, 24 – 27, České Budějovice.
- Polách, J. 2014: Páni z Krumlova. Rod Závaše z Falkenštejna, Příbram.

- Prokešová, Z. 2007: Landštejn, hrad. ZAA 2985/2007 ARÚ Praha.
- Prokešová, Z. 2011: Landštejn, hrad. ZAA NZ TX 2011/1448 ARÚ Praha.
- Razím, V. 1992: Kastel středoevropského typu?, *Archaeologia historica* 17, 133 – 139.
- Razím, V. 2002: K otázkám stavebního vývoje a původu hradu Týřova. Poznámky k metodice výzkumů v bývalém královském hvozdu, *Archeologické rozhledy* 54, 625 – 680.
- Razím, V. 2004: Nad počátky hradů české šlechty, *Archeologické rozhledy* 54, 176 – 214.
- Razím, V. 2011: K počátkům hradu Landštejna. *Průzkumy památek* 18/1, 31 – 70.
- Reichertová, K. 1965: Landštejn, hrad. Hlas 4208/1965 ARÚ Praha.
- Ryantová, M. 2000: Hrady a zámky Friedricha Bernau konkurencí Sedláčková díla?, *Dějiny a současnost* 6, 21 – 26.
- Sedláček, A. 1995: Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl 4, Praha.
- Sedláček, A. 1994: Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl 3, Praha.
- Sklenář, K. 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů, Praha.
- Svoboda, L. 1995: O plášťových hradech, *Archaeologia historica* 20, 355 – 388.
- Šnejd, D. – Pavelec, P. 2010: K stavebnímu vývoji českokrumlovského Horního hradu. Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví, 77 – 100, České Budějovice.
- Šnejd, D. – Princ, M. – Hansová, J. 2012: Rožmberk nad Vltavou. Věž Jakobínka Horního hradu. Doplňující SHP NPÚ Č. Budějovice.
- Šubert, F., A. – Borovský, F., A. 1890: Čechy. V jihovýchodních Čechách, 6. díl, Praha.
- Teplý, F. 1927: Dějiny města Jindřichova Hradce. Část všeobecná 1/1. Od nejstarší doby až do vymření rodu pánů z Hradce, Jindřichův Hradec.
- Thoma, J. 1994: Rožmberk nad Vltavou. Hlášení č. 1583/94 ARÚ Praha.
- Tříška, K. 1986: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl. 5. Jižní Čechy, Praha.
- Úlovec, J. 1996: Herbert Weinelt a jeho výzkumy panských sídel, *Castellologica Bohemica* 5, 11 – 22.

Vaníček, V. 1979: Vzestup rodu Vítkovců v letech 1169 – 1269, *Folia Historica Bohemica* 1, 89 – 108.

Vaníček, V. 1981: Vítkovci a český stát v letech 1169 – 1278, *Český časopis historický* 29, 89 – 110.

Varhaník, J. 2004: K počátkům hradů Rožmberka a Českého Krumlova. *Průzkumy památek* 11/1, 53 – 59.

9.2 Jiné zdroje

Červák, P. – Šindelář, J. – Vácha, B. 2006: Landštejn. Dvd kopie videa určeného pro expozici hradu Landštejna, uloženo v NPÚ České Budějovice.

10 Přílohy

10.1 Seznam obrazových příloh

Obr. 1: Vybrané hrady Vítkovců vyznačené na mapě Jihočeského kraje (vytvořeno autorem v ArcGIS 10. 3. 1).

Obr. 2: Geologická mapa Jihočeského kraje (vytvořeno autorem v aplikaci ArcGIS 9.3).

Obr. 3: Geomorfologické členění a nejdůležitější řeky vymezené oblasti (vytvořeno autorem v ArcGIS 9.3).

Obr. 4: Biskupin. Brána a opevnění hradiska (převzato z [www. Wikipedia.org](http://www.Wikipedia.org)).

Obr. 5: Rekonstrukce římského burgu (převzato z [www. hieronym.wbp.lublin.pl](http://www.hieronym.wbp.lublin.pl)).

Obr. 6: Hrad v Loches s dobře patrným donjonem (převzato z [www. castellilloira.it](http://www.castellilloira.it)).

Obr. 7: Stará Kouřim. Rekonstrukce brány s hradbou (převzato z [www. palba.cz](http://www.palba.cz)).

Obr. 8: Angerbach u Kožlan. Hmotová rekonstrukce hradu (převzato z Durdík 2009, 50).

Obr. 9: Zvíkov. Pohled od jihovýchodu. Stav hradu kolem roku 1810 (převzato z Menclová 1972a, 215)

Obr. 10: Týřov. Rekonstrukce hradu v 2. polovině 13. století. 1- horní hrad, 2 – dolní hrad (převzato z Durdík 1984, 54).

Obr. 11: Písek. Rekonstruovaná podoba královského hradu (převzato z www.visitpisek.cz).

Obr. 12: Kokořín. Podle kresby J. R. Payera z roku 1830 (převzato z Menclová 1972a, 339).

Obr. 13: Rabí. Současný stav hradu. Převzato z <https://www.hrad-rabi.eu/cs/fotogalerie>.

Obr. 14: Hrad Kost. Příklad blokové dispozice hradu (foto autor).

Obr. 15: Drábské světničky. Dnešní stav, pohled z centrálního skaliska (foto autor).

Obr. 16: Maidštejn. Rekonstrukce hradu s Latránem a podhradím od západu (převzato z Menclová 1972b, 79).

Obr. 17: Choustník. Vstup do jader hradu. Stav roku 1842 na rytině J. Richtera podle kresby F. A. Hebera (převzato z Durdík 2009, 214).

Obr. 18: Pečeť Vítka z Prčice (převzato z [www. Sedlec – Prčice.cz](http://www.Sedlec-Prčice.cz)).

Obr. 19: Obraz Dělení růží vycházející z pověsti sepsané rožmberským kronikářem Václavem Březanem (převzato z Juřík 2008, 42).

Obr. 20: Původní erb pánů z Hradce, zlatá pětিলistá růže v modrém poli (převzato z [www. wikipedia. org](http://www.wikipedia.org)).

Obr. 21: Jindřichův Hradec. Pohled od severozápadu (foto autor).

Obr. 22: Jindřichův Hradec. Půdorys středověkého hradu. 1 – výzkumem zjištěný val přemyslovského hradiště, 2 – mladohradištní příkop, 3 – středověké příkopy, 4 – zdivo z první poloviny 13. století, 5 – mladší a pravděpodobné zdivo ze 13. století, 6 – zdivo ze 14. století, 7 – pozdně gotické zdivo, 8 – pravděpodobně pozdně gotické zdivo (převzato z Durdík 2009, 230).

Obr. 23: Velký bergfrit, nejstarší část hradu z počátku 13. století (foto auto).

Obr. 24: Gotický pálác. Dnešní stav po renesančních úpravách. Nejstarší části paláce jsou skryty přístavbou nádvorního traktu ze 14. století a prostorově se shodují zhruba s levou polovinou paláce. Na pravé straně je patrná pozdně gotická přístavba z 15. století, která obsahuje Královský sál v 1. patře (foto autor).

Obr. 25: První nádvoří. Dnešní stav s původní bránou ze 13. století (foto autor).

Obr. 26: Raně gotické sedilie v průjezdu první brány (foto autor).

Obr. 27: Velký bergfrit s dobře patrným skalním masivem, na kterém byl hrad vystavěn (foto autor).

Obr. 28: Původní románský portál do prvního patra bergfritu (převzato z Durdík 2009, 229).

Obr. 29: Půlkruhový ústupkový portál ze 13. století (foto autor).

Obr. 30: Část legendy sv. Jiří z roku 1338. Portál vede do vedlejší místnosti s křížovou klenbou (foto autor).

Obr. 31: Místnost je zaklenuta mohutnou křížovou klenbou za 13. století (foto autor).

Obr. 32: Zachovalý válcový krb zdobený slepými arkádami, ve kterých jsou dodnes patrné zbytky maleb znázorňujících heraldické znaky pánů z Hradce (foto autor).

Obr. 33: Pohled do kaple. Dnešní stav (foto autor).

Obr. 34: Klenební přípora s košovitou hlavicí v raně gotické lodi kaple (převzato z Menclová 1972a, 188).

Obr. 35: Fontána v zámecké zahradě. Zhruba na tomto místě stávala menší věž (foto autor).

Obr. 36: Dnešní brána na třetí nádvoří. Nad bránou stávala do 16. století věž Hranatka (foto autor).

Obr. 37: Osmiboký presbytář kaple přistavěný ve 14. století (foto autor).

Obr. 38: Pohled na hrad od jihovýchodu. V popředí rybník Vajgar (foto autor).

Obr. 39: Přibližná podoba části třetího nádvoří ke konci 15. století. D. Menclová tyto úpravy kladla do první poloviny 15. století (převzato z Menclová 1947, 30).

Obr. 40: Královský sál v nově přistavěné části paláce z konce 15. století (foto autor).

Obr. 41: Současný pohled na třetí nádvoří. Na pravé straně se nacházel dvoutraktový palác Jindřicha IV., který byl náročně přestavěn v období renesance (foto autor).

Obr. 42: Kanelované sloupy pozdně gotické arkády (foto autor).

Obr. 43: Detail malby Mistra Žirovnického v kapli Panny Marie. Na malbě je zobrazen klečící Jindřich IV. z Hradce, v pozadí dvě z jeho manželky (převzato z Menclová 1972b, 272).

Obr. 44: Pozdně gotická Červená věž (foto autor).

Obr. 45: Pozdně gotické opevnění se zachovalou polookrouhlou baštou (foto autor).

Obr. 46: Gotický palác po požáru roku 1773. Malba J. Malocha z poloviny 19. století (převzato z Heber 2008, 127).

Obr. 47: Přehled prozkoumaných ploch 1975 – 1993 (převzato z Durdík 1992b).

Obr. 48: Přehled ploch, na které se soustředil geofyzikální průzkum hradu (převzato z Durdík – Čečelín 1987, 92).

Obr. 49: Sonda v prostoru zahrady mezi Velkými arkádami a Rondelem zachycující nároží zahloubeného objektu, pravděpodobně zemnice (převzato z Durdík 1988).

Obr. 50: Zbytky slovanského valu, zjištěné archeologickým výzkumem. 1 – zuhelnatělé trámy ztužujícího roštu, 2 – valové těleso, 3 – mladší zdivo v prostoru čelní plenty valu, 4 – základy a zdivo stavení Adama II. z Hradce, 5 – zbytky kamenné čelní plenty valu (převzato z Durdík 1988).

Obr. 51: Zuhelnatělé kulatiny roštu nejstaršího valového opevnění (Převzato z Durdík 1992, 78).

Obr. 52: Destruovaná dřeva ve výplni žlabu za valem (převzato z Durdík 1988)

Obr. 53: 1 – Skleněná nádobka (kalamář?) z interieru věže Hranatky, 2 – nádobka z vrstvy předcházející výstavbě kamenného hradu (převzato z Durdík 1988).

Obr. 54: Výzkum suterénu zaniklé gotické budovy (převzato z Durdík 1988).

Obr. 55: Čelní vyhřívací stěna komorového kachle se Svatou Kateřinou ze zásypu zaniklého sklepa (převzato z Durdík 1988).

Obr. 56: Čelní stěna korunního římsového kachle s motivem klanění tří králů (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 57: Čelní stěna komorové kachle s motivem lípané rosety ze zásypu zaniklého sklepa (převzato z Durdík 1988).

Obr. 58: Výběr z drobných kovových nálezů. 1 – cínový poutnický odznak, 2 – bronzová lví noha, možná součást aquamanile, 3 – bronzová manikura, 4 – bronzový náprstek, 5 – bronzová část svícnu, 2 – 5 ze zásypu gotického sklepa, 6 – 7 bronzová kování knižních vazeb z klenebních zásypů Španělského křídla (převzato z Durdík 1988).

Obr. 59: Věž Menhartka. Postava proroka po restauraci (převzato z Durdík 1982, 221).

Obr. 60: Sonda u paty bergfritu se zbytky třetí brány, dvěma fázemi parkánové hradby a částí třetího příkopu (převzato z Durdík 1988).

Obr. 61: Zásyp příkopu. Čelní stěna komorového kachle s motivem vycházejícím z Melusiny s prvky charakteristickými i pro Jonáše (převzato z Durdík 1988).

Obr. 62: Pozdně gotická sloupová hlavice nalezená v renesančním zásypu příkopu (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 63: Lukoprenový otisk osobního pečtidla (převzato z Durdík 1991, 185).

Obr. 64: Vybrané nálezy z výzkumu hradu datované do 14. – 16. století. Vlevo nahoře – kožená bota ze 14. století nalezená při výzkumu cisterny, nahoře uprostřed – torzo dřevěné misky ze 14. – 15. století, uprostřed – dřevěné pohárky ze 14. – 15. století nalezené v cisterně, vlevo dole – dřevěná lžice ze 14. – 16. století, vpravo dole – nůž z 15. – 17. století, vpravo nahoře – gotický klíč z 15. století (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 65: Militária nalezená při výzkumu hradu. Vlevo nahoře – železné koule do tarasnice z 15. století, vpravo nahoře – šípky do kuše 14. – 15. století, vlevo dole – jezdecký třmen z 15. století, uprostřed – hrot oštěpu ze 14. – 15. století, dole uprostřed – čepel sekyry ze 14. – 15. století, vpravo dole – destičky plátové zbroje z 15. století (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 66: Čelní strany komorových kachlů z 15. století. Vlevo – bájná příšera Mantichora s ptákem klovajícím její oči, vpravo – erb polsko – litevské unie (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 67: Čelní strana kachle s motivem rozety (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 68: Čelní strana kachle s motivem ukřižování (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 69: Rohová římsová kachle s motivem klanění tří králů (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 70: Čelní strana kachle s motivem erbu pánů z Hradce (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 71: Čelní strana kachle s motivem divého muže (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 72: Červená růže na stříbrném poli, původní rodový erb pánů z Rožmberka (převzato z www.wikipedia.org).

Obr. 73: Hrad Rožmberk. Celkový pohled od jihozápadu. V popředí Dolní hrad, v pozadí jediný pozůstatek Horního hradu, věž Jakobínka (převzato z www.hrad-rozmerk.eu).

Obr. 74: Rožmberk. Dolní hrad. Nahoře půdorys sklepů, dole přízemí. Černě zdivo věže s románským okénkem, šrafovaně raně gotické zdivo (převzato z Durdík 2009, 486).

Obr. 75: Rožmberk. Dolní hrad (foto autor).

Obr. 76: Menší čtverhranná věž Dolního hradu. Pohled z nádvoří (foto autor).

Obr. 77: Jediná dosud stojící část Horního hradu, věž Jakobínka (převzato z www.hrad-rozmerk.eu).

Obr. 78: Detail Horního hradu na obraze z třídílného cyklu Dělení růží z poloviny 16. století (převzato z Šnejd – Princ – Hansová 2012, 28).

Obr. 79: Hrad Rožmberk. Nálezy z klenebního zásypu věže Dolního hradu. 1 – zlomek kachle s pravoúhlým ústím běžného typu, 2 – 3 – pohár a miska, 6 –

radikovaný dekor hrnců, 6 – kožená podrážka boty (převzato z Durdík 1984b, obr. 12).

Obr. 80: Erb pánů z Landštejna (převzato z wikipedia.org).

Obr. 81: Landštejn od západu. Kresba zachycující podobu hradu 40 let po požáru roku 1771 (převzato z Jirásko 2011a, obr. 14).

Obr. 82: Landštejn. Celkový plán hradu s dodatečnými úpravami jeho jádra a pozdně gotickým vnějším opevněním podle D. Menclové (převzato z Razím 2011, 39).

Obr. 83: Svědečná řada listiny z roku 1231, ve které vystupuje jako svědek Hartlieb z Landštejna (převzato z Jirásko 2011b, 24).

Obr. 84: Hrad Landštejn. Pohled z jihu směrem k první hradní bráně (foto autor).

Obr. 85: Hrad Landštejn. Rekonstrukce románského jádra hradu podle D. Menclové (převzato z Razím 2011, 39).

Obr. 86: Landštejn. Model románské fáze hradu (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 87: Románské jádro hradu. Na levé straně velká čtverhranná věž, uprostřed románský palác a po pravé straně menší čtverhranná věž s kaplí, včetně patrného románského okénka (foto autor).

Obr. 88: Do skály vylámaný příkop, jenž chránil hradní jádro. Hradba po levé straně pochází z počátku 16. století (foto autor).

Obr. 89: Kaple v severní věži. Pohled do apsidy (převzato z Razím 2011, 49).

Obr. 90: Po pravé straně je patrný donjon postavený ve 14. století vně hradby a částečně překrývající původní vstup (foto autor).

Obr. 91: Dnešní pohled do nádvoří s dosud patrnými zbytky kdysi výstavných goticko renesančních paláců (foto autor).

Obr. 92: Jedna ze dvou polygonálních bašt postavených při velké goticko renesanční přestavbě hradu (foto autor).

Obr. 93: Pohled od jihovýchodu s dobře patrným opevněním obsahujícím dvě polookrouhlé bašty zbudované okolo roku 1520 (foto autor).

Obr. 94: Landštejn. Přehled archeologicky prozkoumaných ploch za období let 1991 až 2012 (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 95: Půdorys hradu s vyznačenými zkoumanými prostory v roce 1990 (převzato z Břicháček 2008, 199).

Obr. 96: Prostor jihozápadně od jádra hradu. Nahoře a uprostřed – půdorys a západní řez. Prostor severozápadně od jádra hradu. Dole – západní řez (převzato z Břicháček 2008, 200).

Obr. 97: Landštejn. Prostor jihozápadně od jádra hradu. Výběr keramiky z velké jámy – objekt 1/90 (převzato z Břicháček 2008, 201).

Obr. 98: Přehled prozkoumaných ploch v letech 1991 – 1992 (převzato z Břicháček 1992, obr. 1).

Obr. 99: Landštejn. Foto sondy v západním předpolí hradu, severozápadní bašty a přístavku k donjonu (převzato z Břicháček 1995, fototabulka 1).

Obr. 100: Přístavek k donjonu a sondy v jižním parkánu (převzato z Břicháček 1995, fototabulka 2).

Obr. 101: Olověná pečeť se znakem pštrosa. Jedná se pravděpodobně o plombu na lahvičku s léky. Podle nápisu pochází z lékárny, která fungovala v 16. století v Benátkách (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 102: Landštejn. Celkový plán hradu s vyznačenými prostory zkoumanými v roce 1996 (převzato z Břicháček 1996, obr. 1).

Obr. 103: Východní parkán. Sonda pod kaplovou věží. Severní řez (převzato z Břicháček 1996, obr. 3).

Obr. 104: Landštejn. Zlomky kameniny z hradu 1, 3 – 6. 2 – Mužská maska na okraji poháru z Boleslawiec nad Prosnou (Polsko), typově nejbližší nález z Landštejna (převzato z Břicháček 1997b, 90).

Obr. 105: Landštejn. Výzkumem objevená část kamenného trativodu (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 106: Landštejn. Pohled z vrchu na hlavní nádvoří. Modře jsou znázorněné kanálky, které odváděly vodu do cisterny pod donjonem (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 107: Landštejn. Pukliny ve skále, které přivádí vodu do podzemí (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 108: Landštejn. Jímka, do které byla kanálky v podlaze vedena voda z nádvoří (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 109: Pohled do cisterny, do které přetékala voda z jímky (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 110: Vyústění odvodňovací chodby v jihozápadní části velkého příkopu a její napojení na trativod (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 111: Pečetidlo nalezené při výzkumu v roce 2012 (převzato z Havlice 2013b, obr. 8).

Obr. 112: Landštejn. Kachle s ornamentální výzdobou datované do 15. století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 113: Keramická křivule (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 114: Keramická zásobnice ze 13. Století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 115: Keramická hračka – panenka datovaná mezi roky 1445 – 1510 (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 116: Loštický pohárek s oušky datovaný do 15. – 16. století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 117: Erb pánů z Krumlova (převzato z www.wikipedia.org).

Obr. 118: Český Krumlov. Pohled na hrad od jihozápadu (foto autor).

Obr. 119: Český Krumlov. Objekt Hrádku. Dnešní stav (foto autor).

Obr. 120: Český Krumlov. Horní hrad založený na počátku 14. století. Pohled od jihu (foto autor).

Obr. 121: Český Krumlov. Podoba Horního hradu zachycená v 16. století na obraze „Dělení zboží erbu Růže“ (převzato z Menclová 1972a, 408).

Obr. 122: Horní hrad. Pokus o hmotovou rekonstrukci po roce 1350. Pohled od jihovýchodu. Vytvořila Zlata Gersdorfová (převzato z Šnejd – Pavelec 2010, 85).

Obr. 123: Klenba komory se středním sloupem za velkou věží ve východní části hradu (převzato z Menclová 1972b, 261).

Obr. 124: Český Krumlov. Kachel s motivem archanděla Michaela bojujícího s drakem z hromadného nálezů roku 1918 (převzato z Ernée 2008, 112).

Obr. 125: Český Krumlov. Kachel s motivem lovecké scény z hromadného nálezů roku 1918 (převzato z Ernée 2008, 94).

Obr. 126: Půdorys hradu s černě vyznačenými prostory zkoumanými mezi lety 1994 – 1995. Velká čísla ukrývají jednotlivé části hradního areálu: 1 – Hrádek, 2 – Horní hrad, 3 – Máselnice, 4 – Buchalterie, 5 – eggenberská mincovna, 6 – barokní kočárovny, 7 – renesanční pivovar, 8 – solnice (převzato z Ernée 2008, 21).

Obr. 127: Sonda 15 na druhém nádvoří (převzato z Ernée 2008, 25).

Obr. 128: Kachle objevené při výzkumu v roce 1995. 20 – Dračí řád Zikmunda Lucemburského, 21 – rozeta, 22 – jednoocasý lev krácející vlevo, 23 – okřídlený drak stojící vpravo (převzato z Ernée 2004, 263).

Obr. 129: Český Krumlov, hrad. Druhé nádvoří, půdorysy sond 4, 6 a 7. Relikty kanálu A a zdi B, C, D a E (převzato z Ernée 1999, 26).

Obr. 130: Sonda 7 na druhém nádvoří. Pohled do interiéru brány od severu (převzato z Ernée 1999, 27).

Obr. 131: Pozůstatky úpravnického zařízení k pražení rudy či kamínku v sondě 15 na druhém nádvoří (převzato z Ernée 1999, 30).

Obr. 132: Pozůstatek tyglíkové pece s tyglíkem dochovaným in situ v ústí topného kanálku. Situace byla zachycena na druhém nádvoří v sondě 18 (převzato z Ernée 1999, 31).

Obr. 133: Pozůstatek zařízení sloužícího patrně k oxidačně – redukčnímu tavení bohatého kamínku a k finální výrobě černé mědi. Situace byla zachycena na druhém nádvoří v sondě 18 (převzato z Ernée 1999, 31).

Obr. 134: Kresebná rekonstrukce základů brány odhalené na druhém nádvoří v sondě 7 (převzato z Ernée 1999, 27).

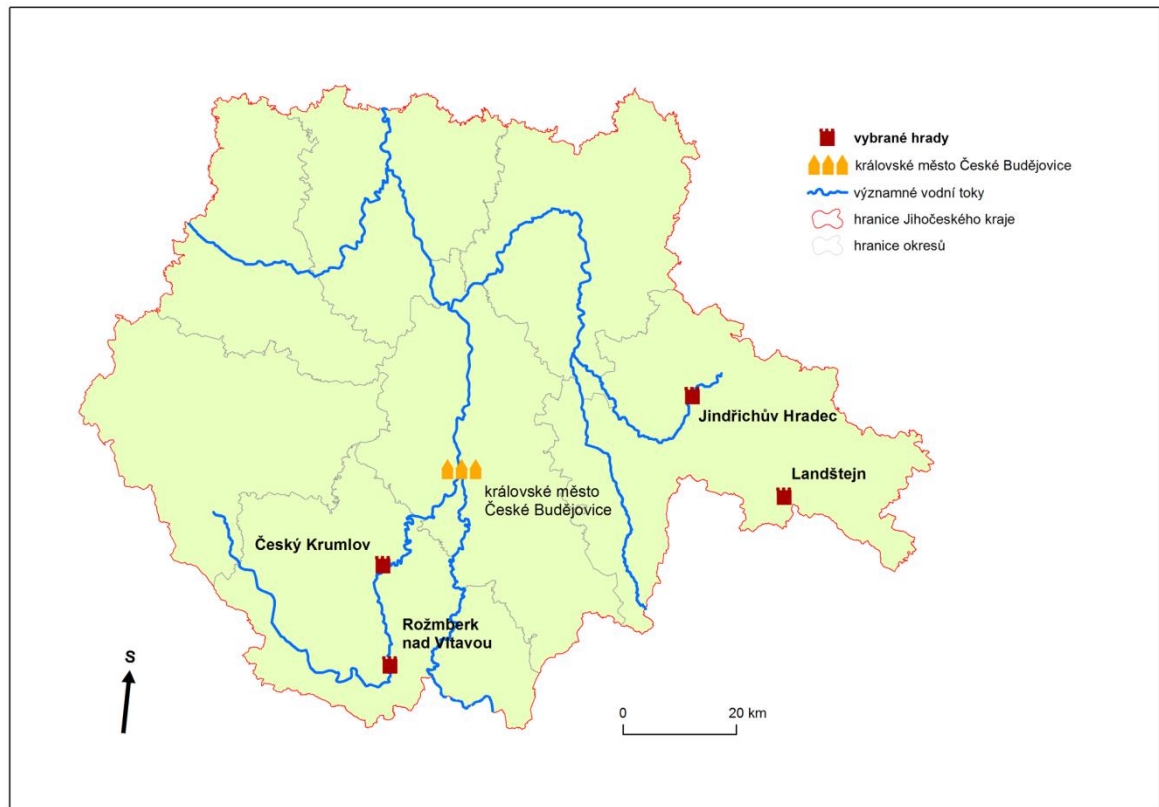
Obr. 135: Půdorysné interpretační schéma hradu: A – minimální rozsah hradu koncem 13. století, B – minimální rozsah Horního hradu nejpozději ve 30. letech 14. století, C – minimální rozsah metalurgického pracoviště, D – místo, kde byla zjištěna smetištní vrstva obsahující keramiku 2. poloviny 13. století, 1 – Hrádek, 2 – plocha 2. nádvoří, 3 – Horní hrad, 4 – východní část Horního hradu opevněná pravděpodobně již ve 2. polovině 13. století, 5 – jižní hradební zeď stojící na místě severní obvodové zdi mincovny, 6 – východní úsek opevnění druhého nádvoří s branou, 7 – hypoteticky předpokládaná brána v místě dnešní Buchalterie, 8 – jižní hradební zeď vnějšího pásu opevnění hradu, 9 – severní hradební zeď vnějšího pásu opevnění hradu, 10 – hradební zeď 1. nádvoří (převzato z Ernée 1999, 32).

10.2 Seznam tabulek

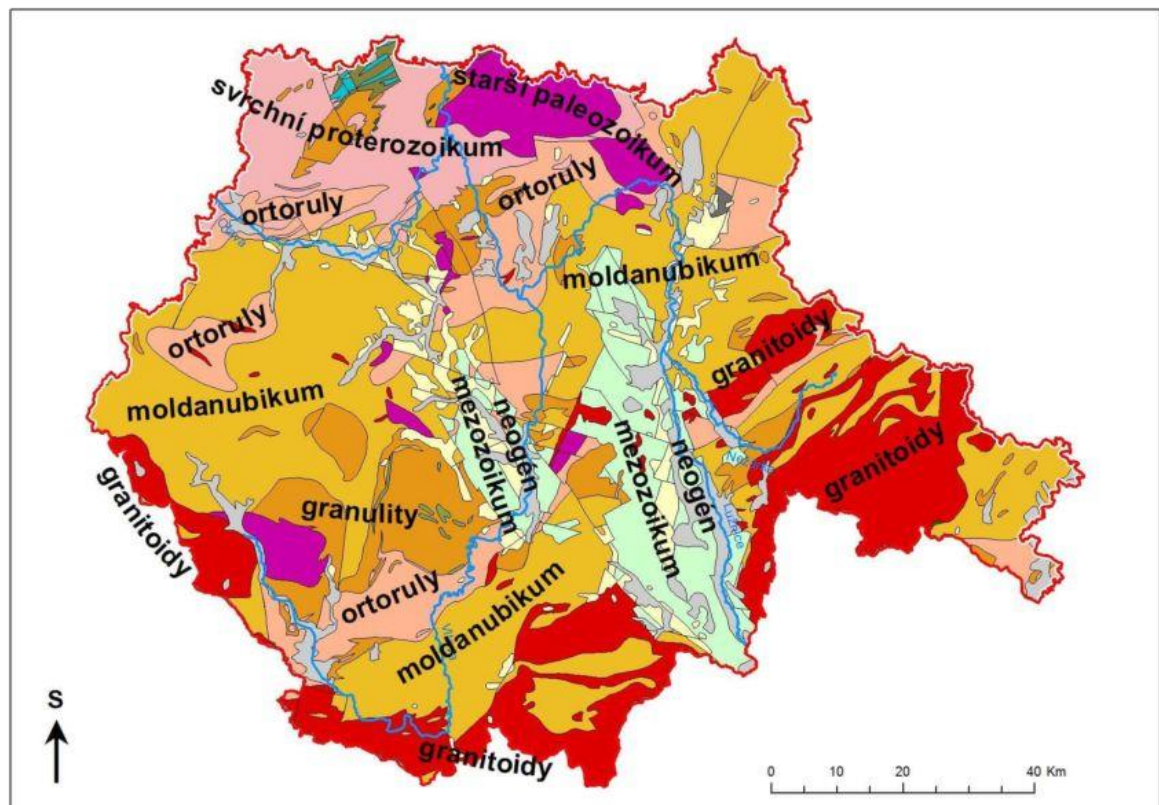
Tab. 1: Český Krumlov, hrad. Početní charakteristiky a procentuální zastoupení jednotlivých součástí souborů gotických kachlů (převzato z Ernée 2008, 7).

Tab. 2: Český Krumlov, hrad. Početní charakteristiky a % zastoupení jednotlivých součástí souborů. V tabulce jsou zastoupeny nálezy kachlů z roku 1918 a 1995 (převzato z Ernée 2004, 253).

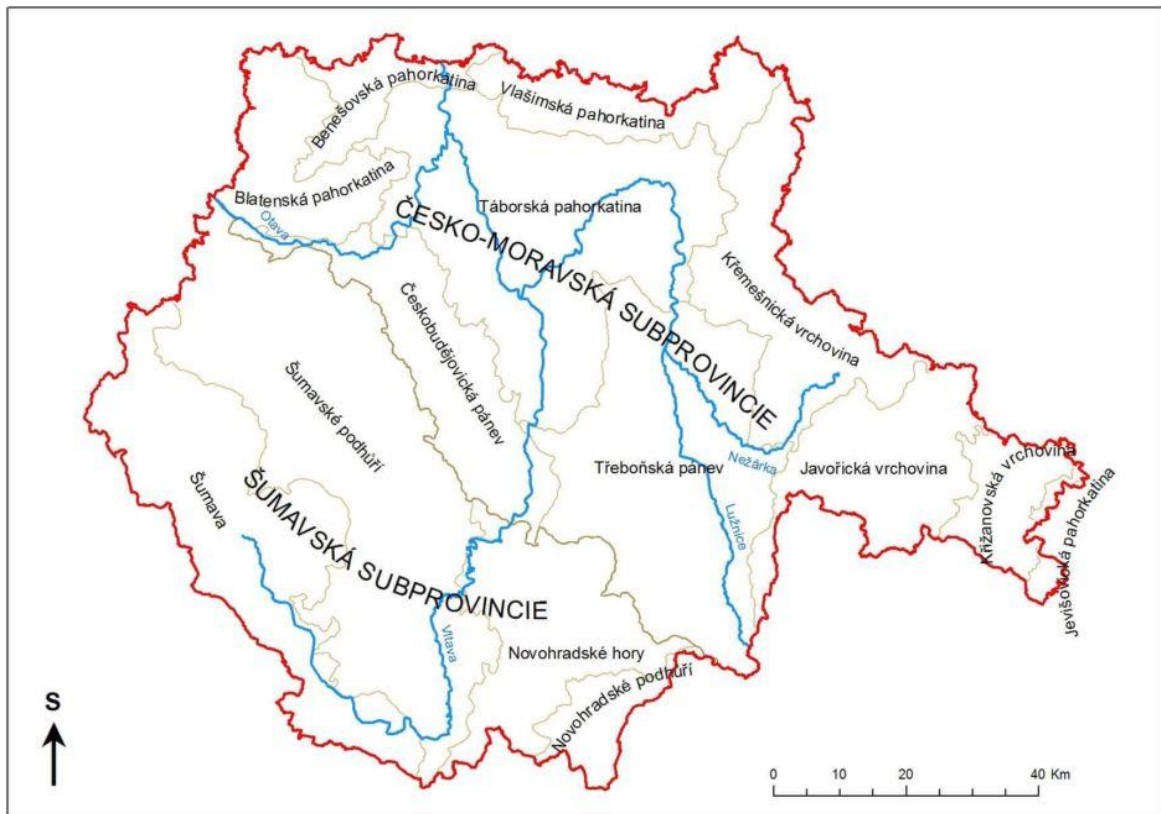
10.3 Obrazová příloha

Obr. 1: Vybrané hrady Vítkovců vyznačené na mapě Jihočeského kraje (vytvořeno autorem v ArcGIS 10. 3. 1).

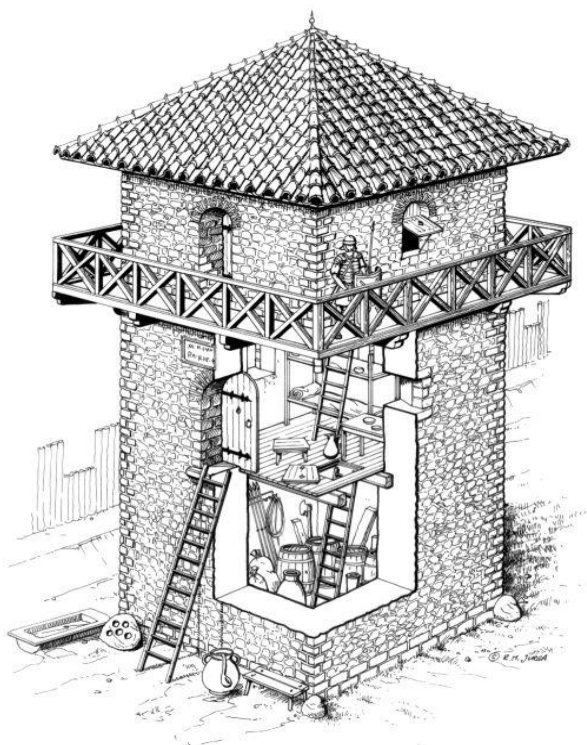
Obr. 2: Geologická mapa Jihočeského kraje (vytvořeno autorem v ArcGIS 9.3).

Obr. 3: Geomorfologické členění a nejdůležitější řeky vymezené oblasti (vytvořeno autorem v ArcGIS 9.3).

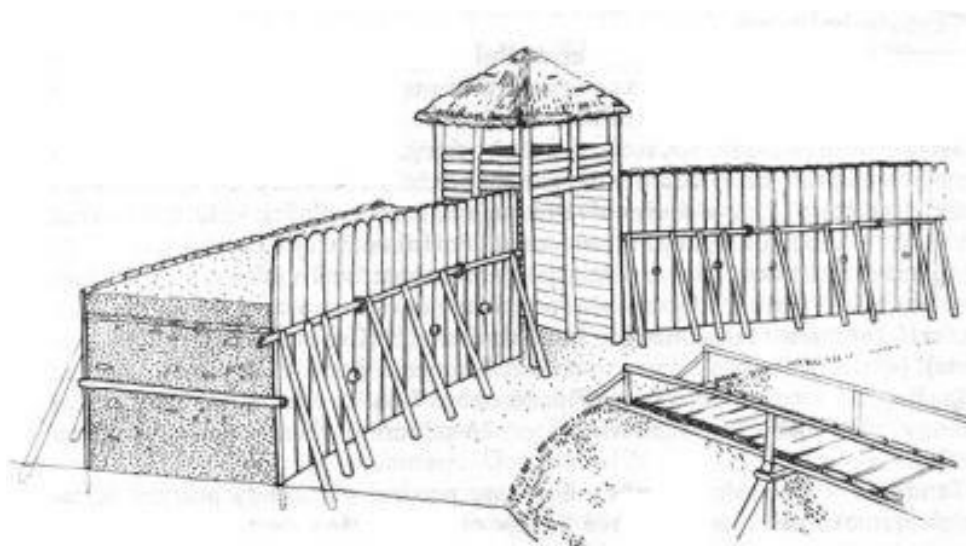
Obr. 4: Biskupin. Brána a opevnění hradiska (převzato z [www. Wikipedia.org](http://www.Wikipedia.org)).

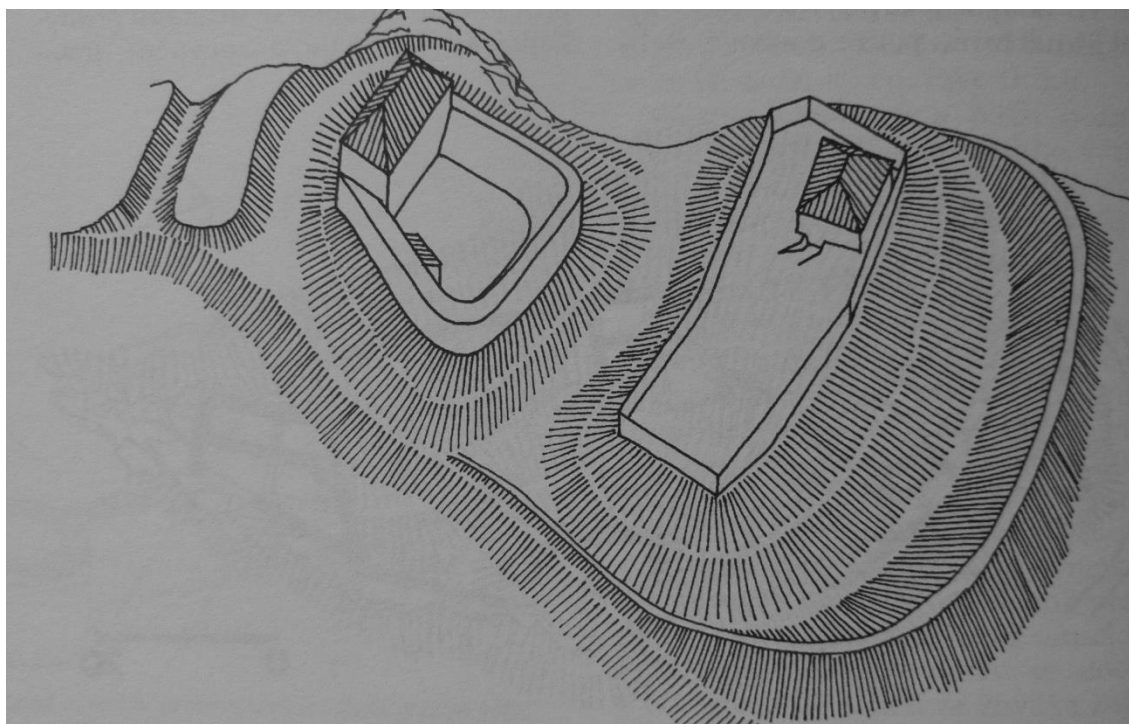
Obr. 5: Rekonstrukce římského burgu (převzato z [www. hieronym.wbp.lublin.pl](http://www.hieronym.wbp.lublin.pl)).

Obr. 6: Hrad v Loches s dobře patrným donjonem (převzato z www.castellilloira.it).

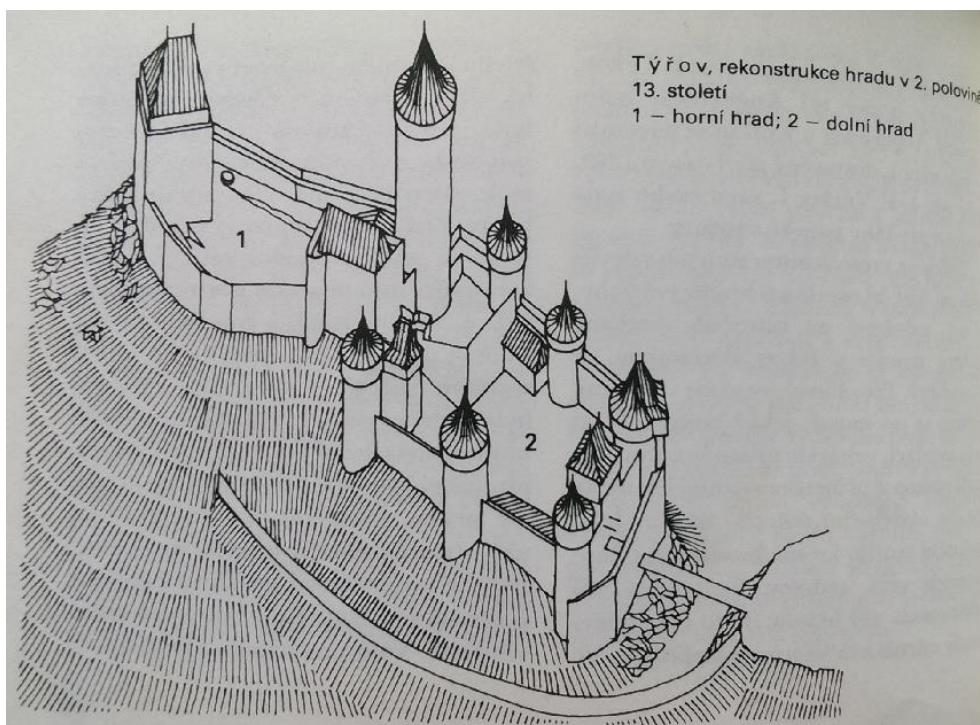
Obr. 7: Stará Kouřim. Rekonstrukce brány s hradbou (převzato z www.palba.cz).

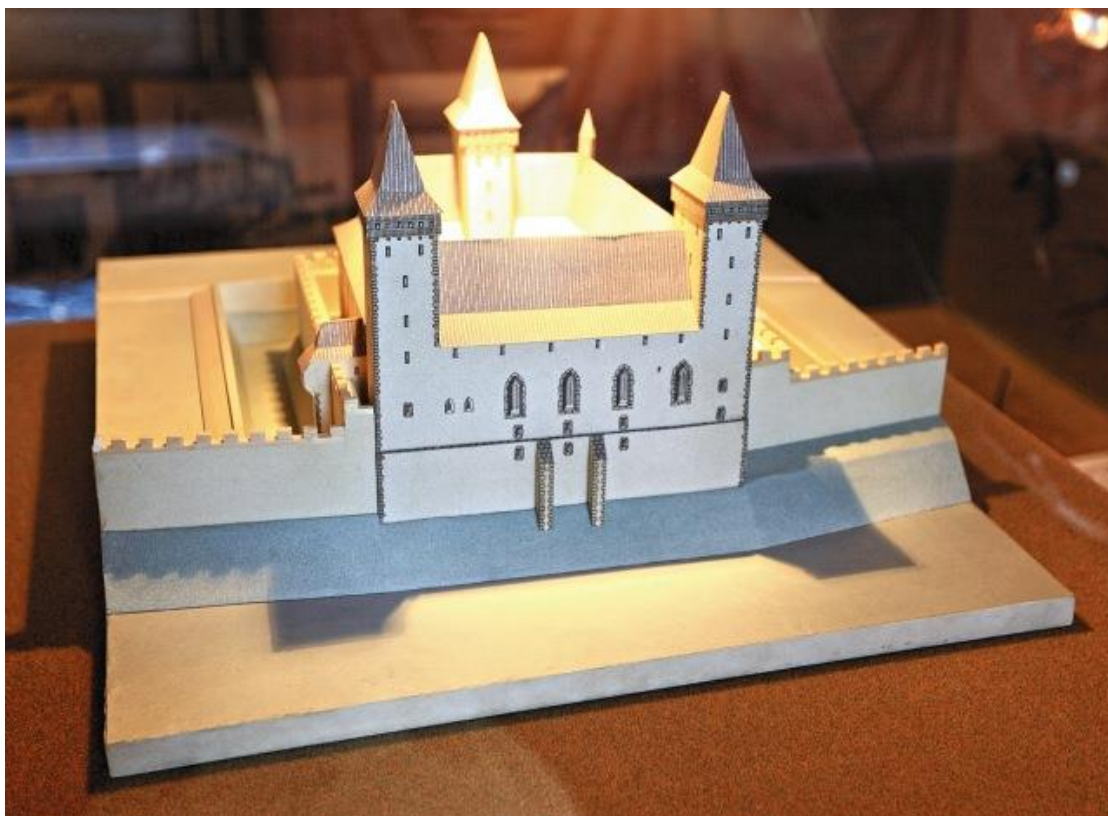
Obr. 8: Angerbach u Kožlan. Hmotová rekonstrukce hradu (převzato z Durdík 2009, 50).

Obr. 9: Zvíkov. Pohled od jihovýchodu. Stav hradu kolem roku 1810 (převzato z Menclová1972a, 215).

Obr. 10: Týřov, rekonstrukce hradu v 2. polovině 13. století. 1- horní hrad, 2 – dolní hrad (převzato z Durdík 1984, 54).

Obr. 11: Písek. Rekonstruovaná podoba královského hradu (převzato z www.visitpisek.cz).

Obr. 12: Kokořín. Podle kresby J. R. Payera z roku 1830 (převzato z Menclová 1972a, 339).

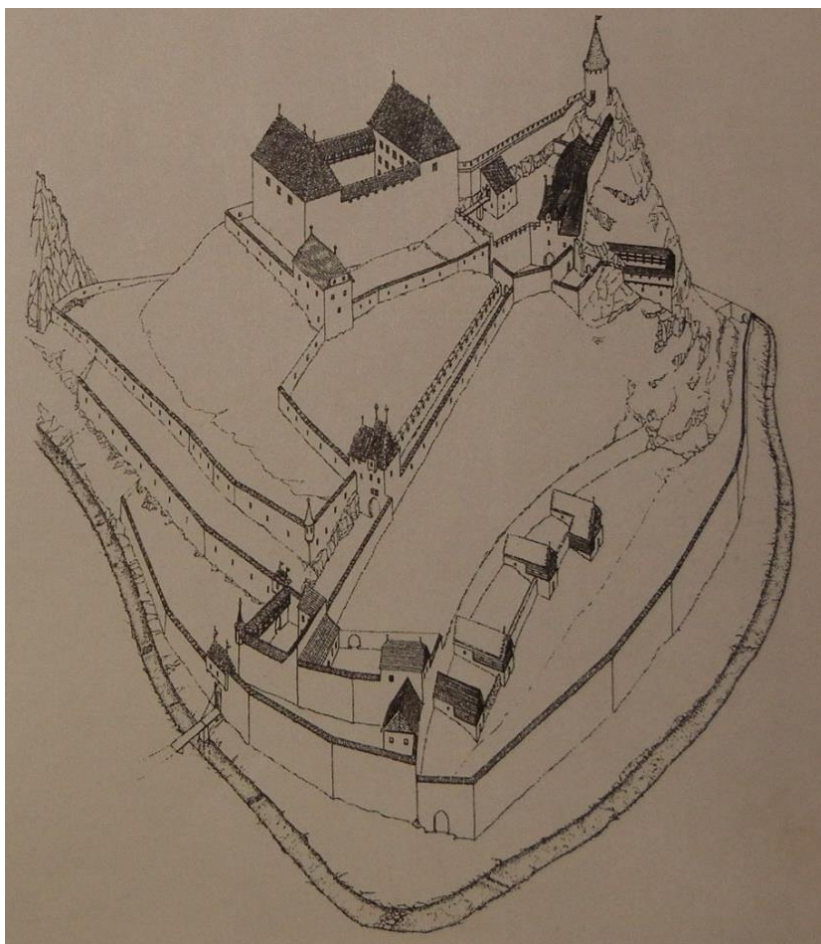
Obr. 13: Rabí. Současný stav hradu (převzato z www.hrad-rabi.eu).

Obr. 14: Hrad Kost. Příklad blokové dispozice hradu (foto autor).

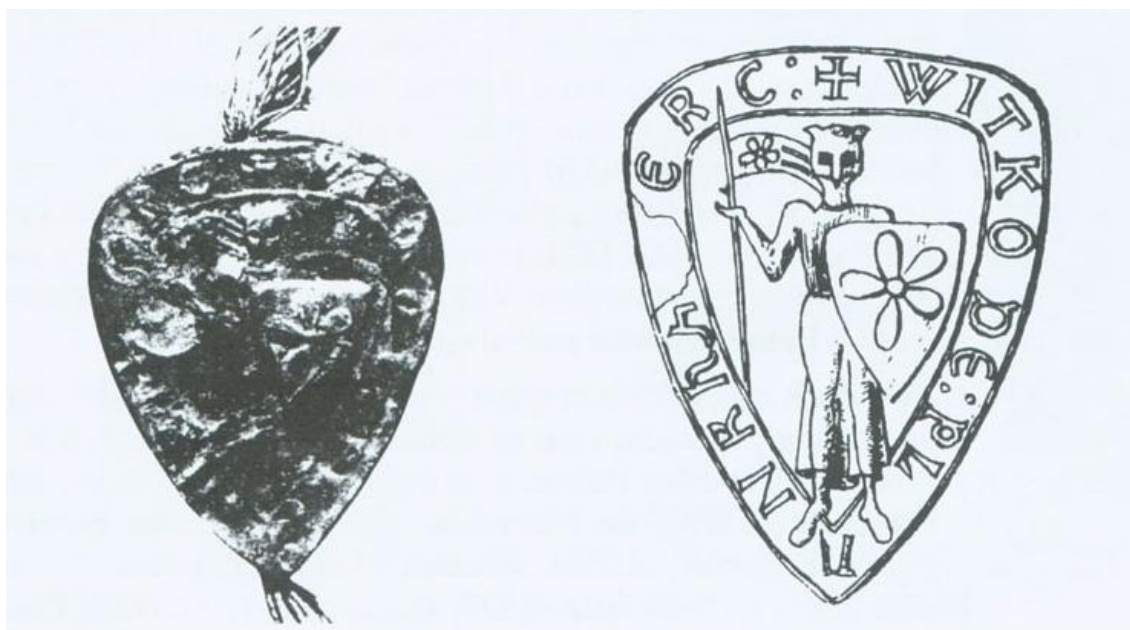
Obr. 15: Drábské světničky. Dnešní stav, pohled z centrálního skaliska (foto autor).

Obr. 16: Maidštejn. Rekonstrukce hradu s Latránem a podhradím od západu (převzato z Menclová 1972b, 79).

Obr. 17: Choustník. Vstup do jader hradu. Stav roku 1842 na rytině J. Richtera podle kresby F. A. Hebera (převzato z Durdík 2009, 214).

Obr. 18: Pečeť Vítka z Prčice. Kresbu pečeti zhotovil A. Sedláček (převzato z [www.Sedlec – Prčice.cz](http://www.Sedlec-Prčice.cz)).

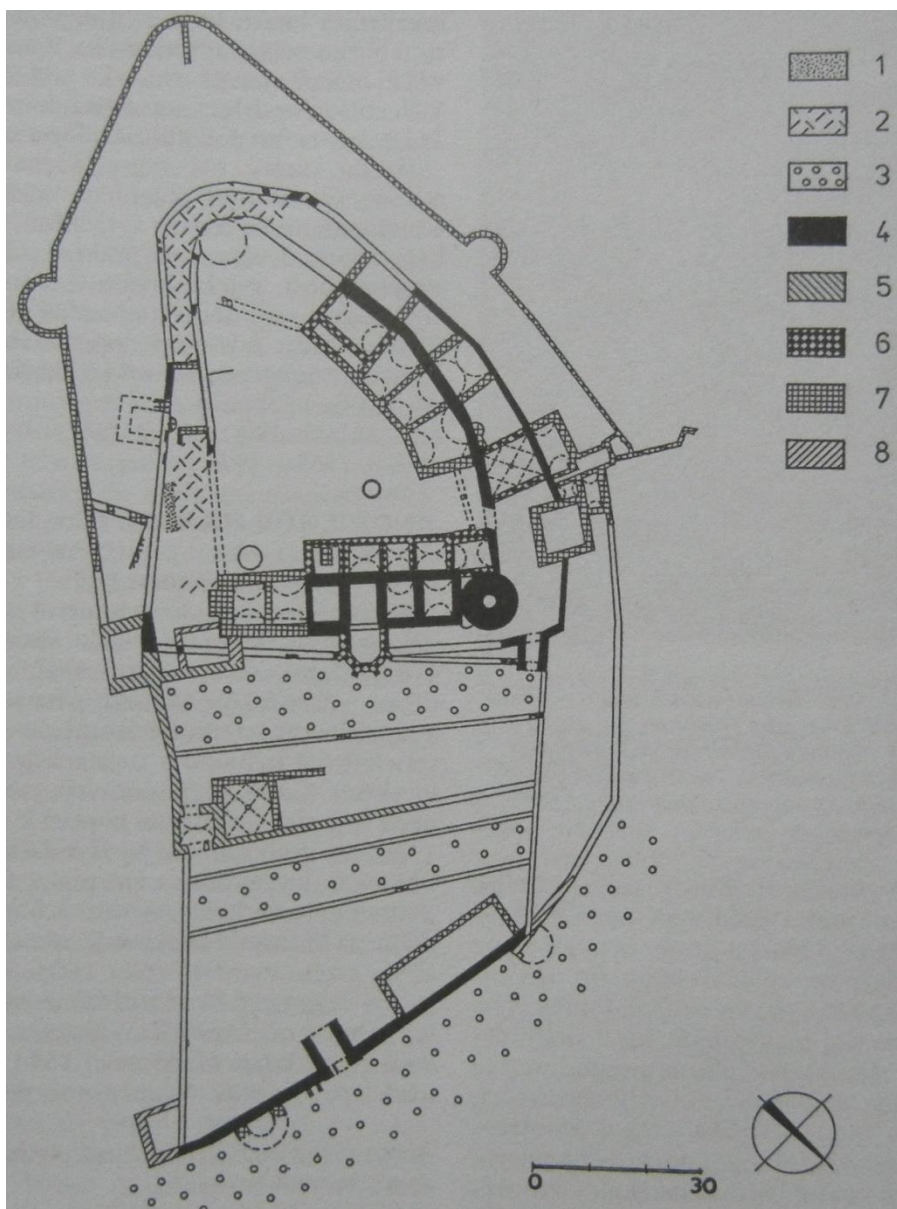
Obr. 19: Obraz Dělení růží vycházející z pověsti sepsané rožmberským kronikářem Václavem Březanem (převzato z Juřík 2008, 42).

Obr. 20: Původní erb pánů z Hradce, zlatá pětilistá růže v modrém poli (převzato z www.wikipedia.org).

Obr. 21: Jindřichův Hradec. Pohled od severozápadu (foto auto)

Obr. 22: Jindřichův Hradec. Půdorys středověkého hradu. 1 – výzkumem zjištěný val přemyslovského hradiště, 2 – mladohradištní příkop, 3 – středověké příkopy, 4 – zdivo z první poloviny 13. století, 5 – mladší a pravděpodobné zdivo ze 13. století, 6 – zdivo ze 14. století, 7 – pozdně gotické zdivo, 8 – pravděpodobně pozdně gotické zdivo (převzato z Durdík 2009, 230).

Obr. 23: Velký bergfrit. Nejstarší část hradu z počátku 13. století (foto auto).

Obr. 24: Gotický palác. Dnešní stav po renesančních úpravách. Nejstarší části paláce jsou skryty přístavbou nádvořího traktu ze 14. století a prostorově se

shodují zhruba s levou polovinou paláce. Na pravé straně je patrná pozdně gotická přístavba z 15. století, která obsahuje Královský sál v 1. patře (foto autor).

Obr. 25: První nádvoří. Dnešní stav s původní bránou ze 13. století, jenž obsahuje raně gotické sedilie (foto autor).

Obr. 26: Raně gotické sedilie v průjezdu první brány (foto autor).

Obr. 27: Velký bergfrit s dobře patrným skalním masivem, na kterém byl hrad vystavěn (foto autor).

Obr. 28: Původní románský portál do prvního patra bergfritu (převzato z Durdík 2009, 229).

Obr. 29: Půlkruhový ústupkový portál ze 13. století. Tímto portálem se vstupovalo do paláce před přístavbou nádvořího traktu ve 14. století (foto autor).

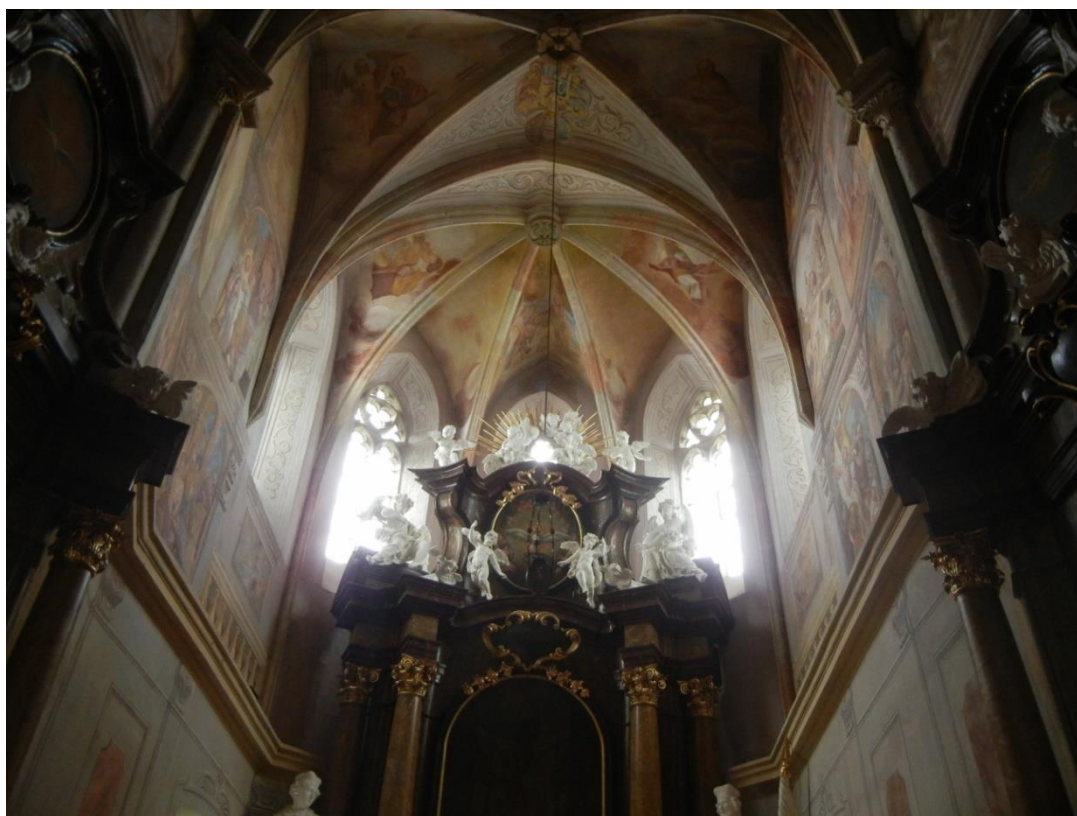
Obr. 30: Část legendy sv. Jiří z roku 1338. Portál vede do vedlejší místnosti s křížovou klenbou (foto autor).

Obr. 31: Místnost je zaklenuta mohutnou křížovou klenbou za 13. století (foto autor).

Obr. 32: Zachovalý válcový krb zdobený slepými arkádami, ve kterých jsou dodnes patrné zbytky maleb znázorňujících heraldické znaky pánů z Hradce (foto autor).

Obr. 33: Pohled do kaple. Dnešní stav (foto autor)

Obr. 34: Klenební přípora s košovitou hlavicí v raně gotické lodi kaple (převzato z Menclová 1972a, 188).

Obr. 35: Fontána v zámecké zahradě. Zhruba na tomto místě stávala menší věž (foto autor)

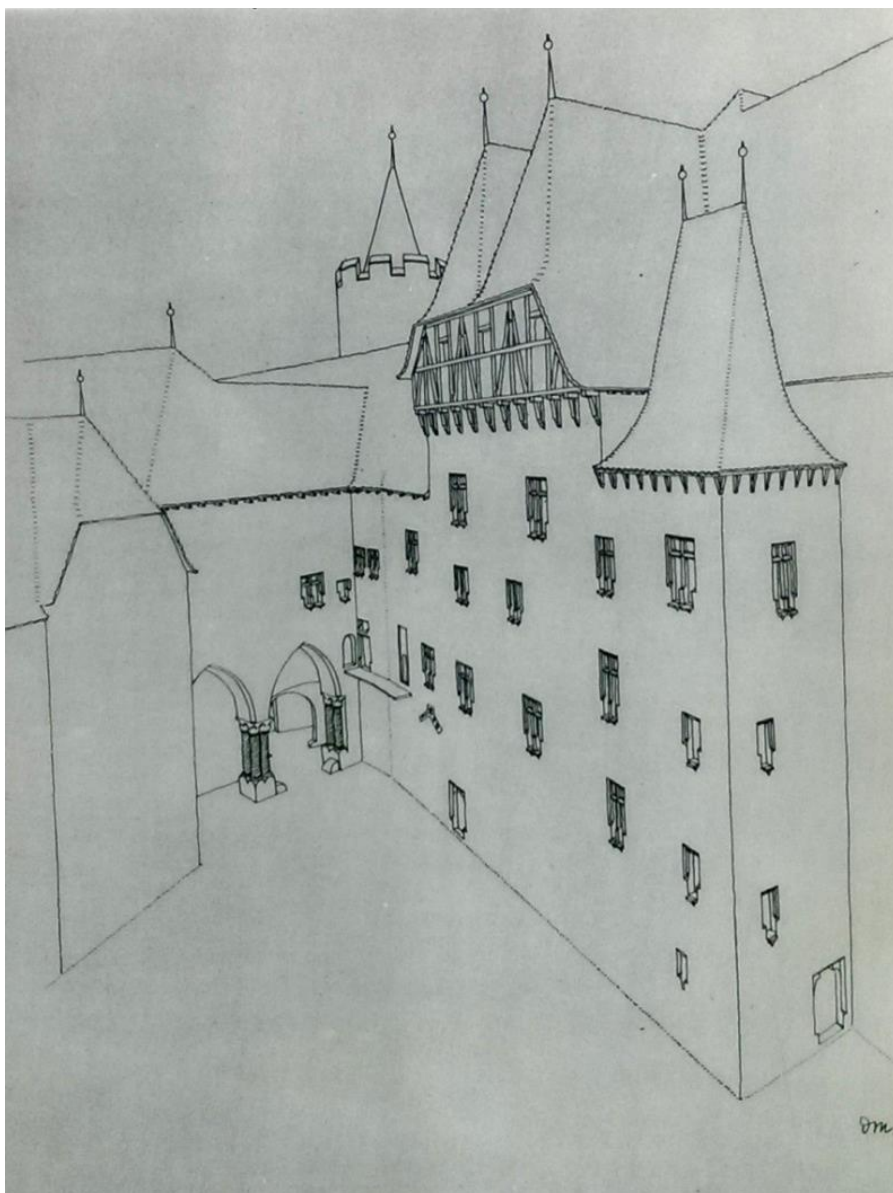
Obr. 36: Dnešní brána na třetí nádvoří. Nad bránou stávala do 16. století věž Hranatka (foto autor).

Obr. 37: Osmiboký presbytář kaple přistavěný ve 14. století (foto autor).

Obr. 38: Pohled na hrad od jihovýchodu. V popředí rybník Vajgar (foto autor).

Obr. 39: Přibližná podoba části třetího nádvoří ke konci 15. století. D. Menclová tyto úpravy kladla do první poloviny 15. století (převzato z Menclová 1947, 30).

Obr. 40: Královský sál v nově přistavěné části paláce z konce 15. století (foto autor).

Obr. 41: Současný pohled na třetí nádvoří. Na pravé straně se nacházel dvoutraktový palác Jindřicha IV., který byl náročně přestavěn v období renesance (foto autor).

Obr. 42: Kanelované sloupy pozdně gotické arkády (foto autor).

Obr. 43: Detail malby Mistra Žirovnického v kapli Panny Marie. Na malbě je zobrazen klečící Jindřich IV. z Hradce, v pozadí dvě z jeho manželek (převzato z Menclová 1972b, 272).

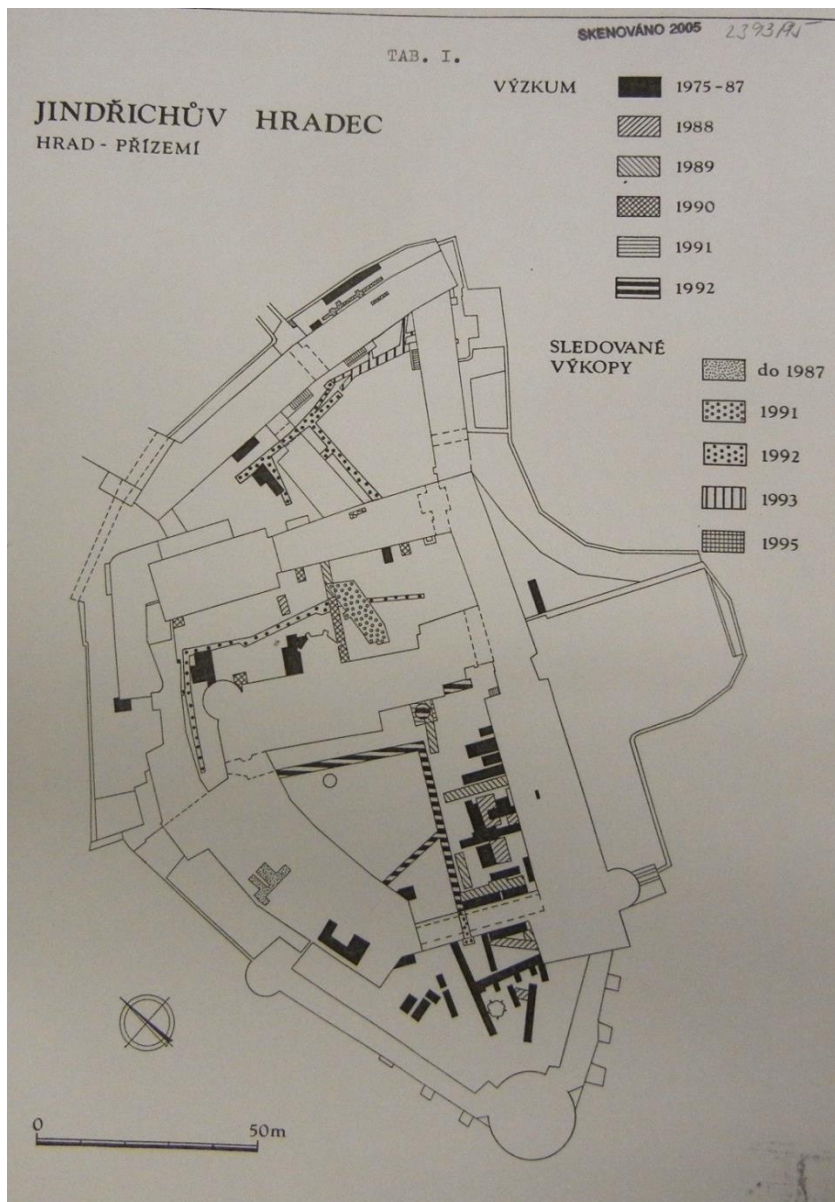
Obr. 44: Pozdně gotická Červená věž (foto autor).

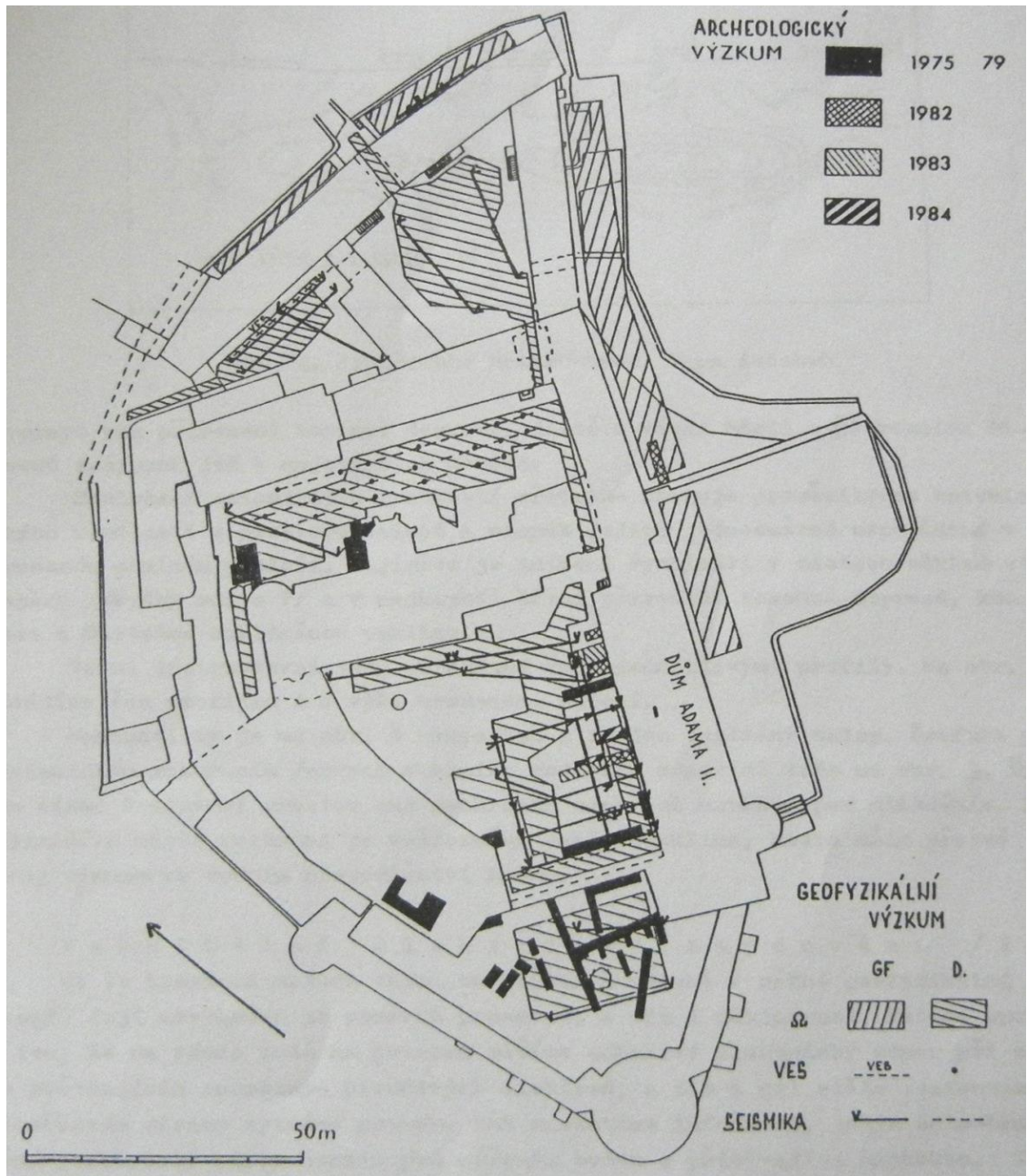
Obr. 45: Pozdně gotické opevnění se zachovalou polookrouhlou baštou (foto autor).

Obr. 46: Gotický palác po požáru roku 1773. Malba J. Malocha z poloviny 19. století (převzato z Heber 2008, 127).

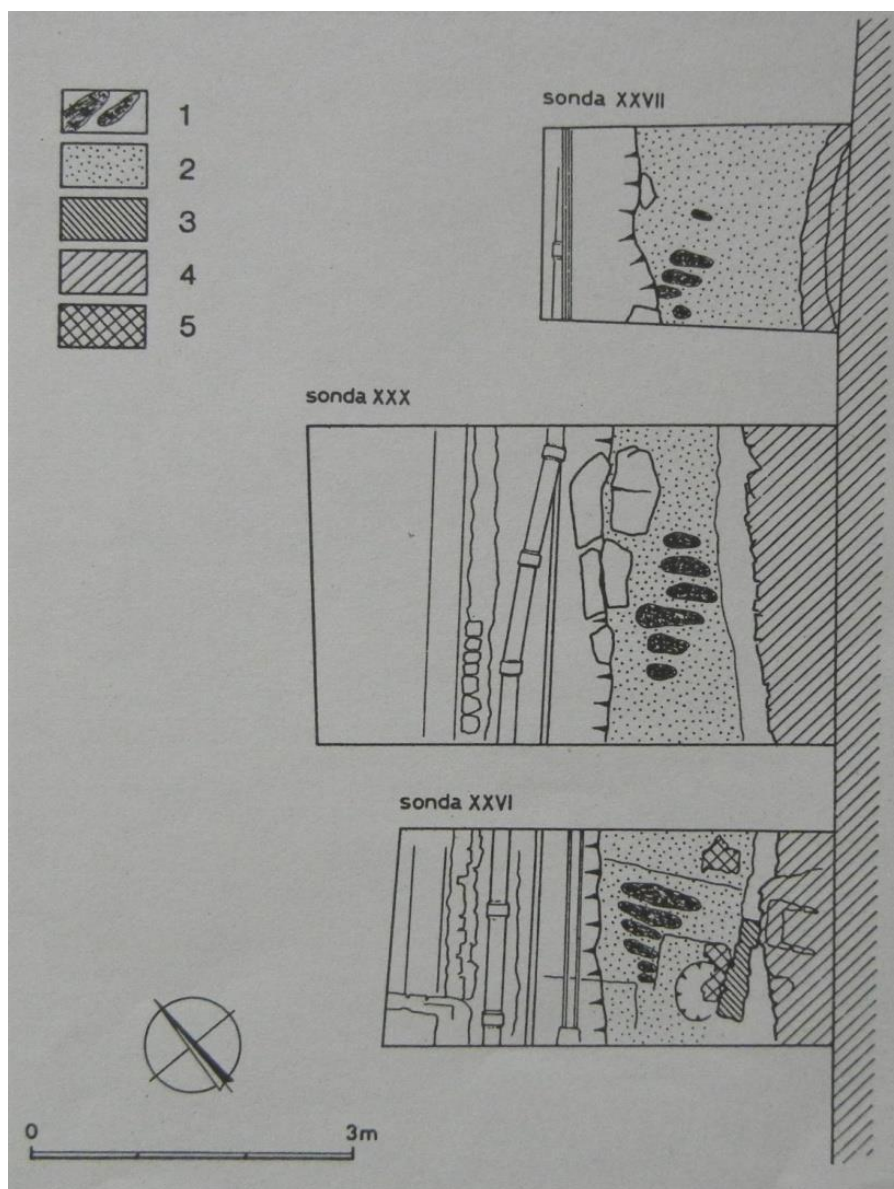
Obr. 47: Přehled prozkoumaných ploch 1975 – 1995 (převzato z Durdík 1992b)

Obr. 48: Přehled ploch, na které se soustředil geofyzikální průzkum hradu (převzato z Durdík – Čechelín1987, 92).

Obr. 49: Sonda v prostoru zahrady mezi Velkými arkádami a Rondelem zachycující nároží zahloubeného objektu, pravděpodobně zemnice (převzato z Durdík 1988).

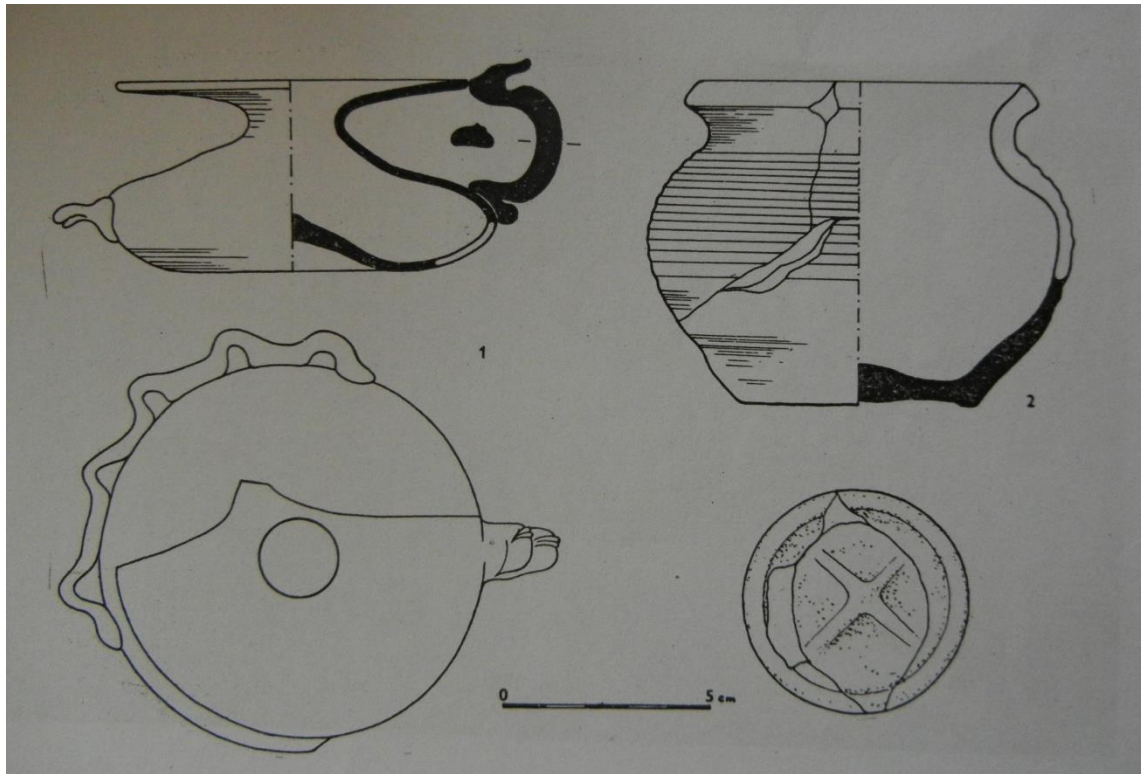
Obr. 50: Zbytky slovanského valu, zjištěné archeologickým výzkumem. 1 – zuhelnatělé trámy ztužujícího roštu, 2 – valové těleso, 3 – mladší zdivo v prostoru čelní plenty valu, 4 – základy a zdivo stavení Adama II. z Hradce, 5 – zbytky kamenné čelní plenty valu (převzato z Durdík 1988).

Obr. 51: Zuhelnatělé kulatiny roštu nejstaršího valového opevnění (Převzato z Durdík 1992, 78).

Obr. 52: Destruovaná dřeva ve výplni žlabu za valem (převzato z Durdík 1988)

Obr. 53: 1 – Skleněná nádobka (kalamář?) z interieru věže Hranatky, 2 – nádobka z vrstvy předcházející výstavbě kamenného hradu (převzato z Durdík 1988).

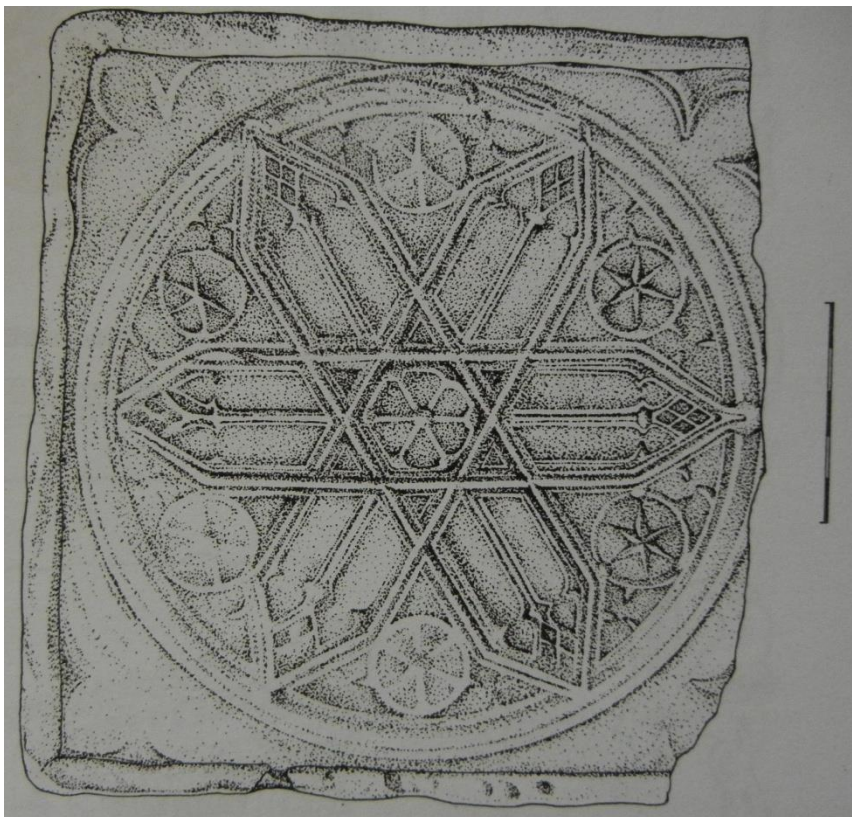
Obr. 54: Výzkum suterénu zaniklé gotické budovy (převzato z Durdík 1988)

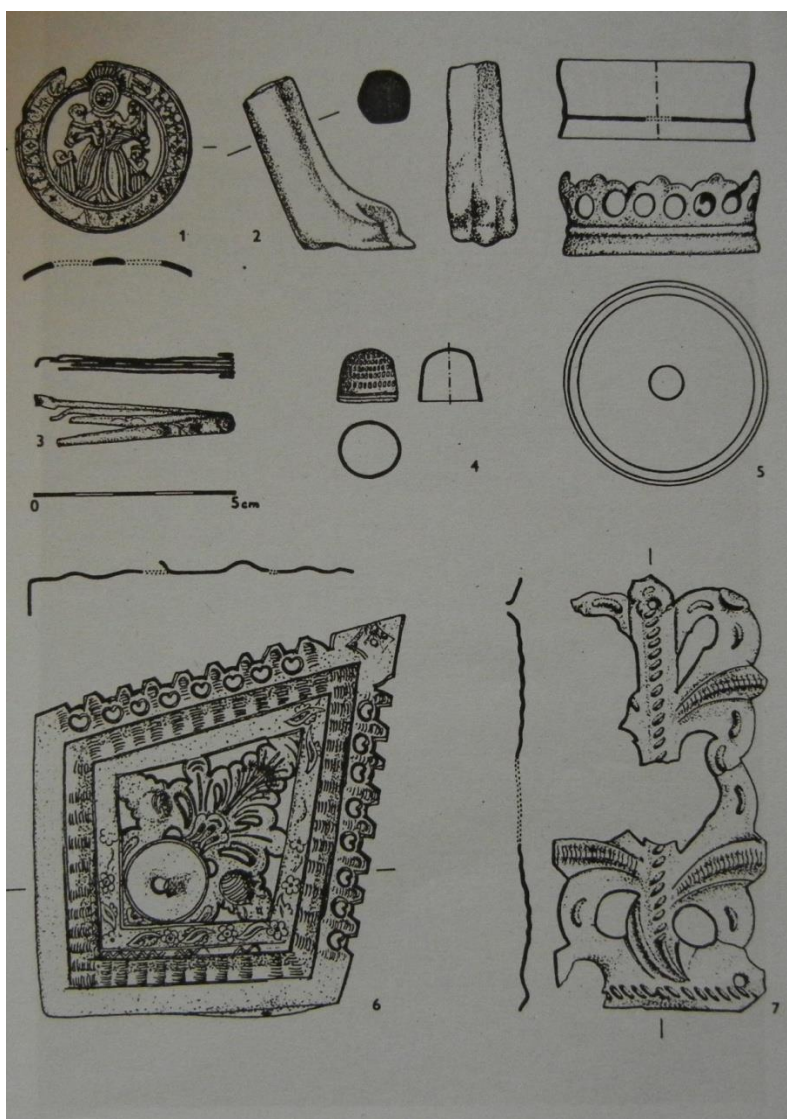
Obr. 55: Čelní vyhřívací stěna komorového kachle se Svatou Kateřinou ze zásypu zaniklého sklepa (převzato z Durdík 1988).

Obr. 56: Čelní stěna korunního římsového kachle s motivem klanění tří králů ze zásypu zaniklého sklepa (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

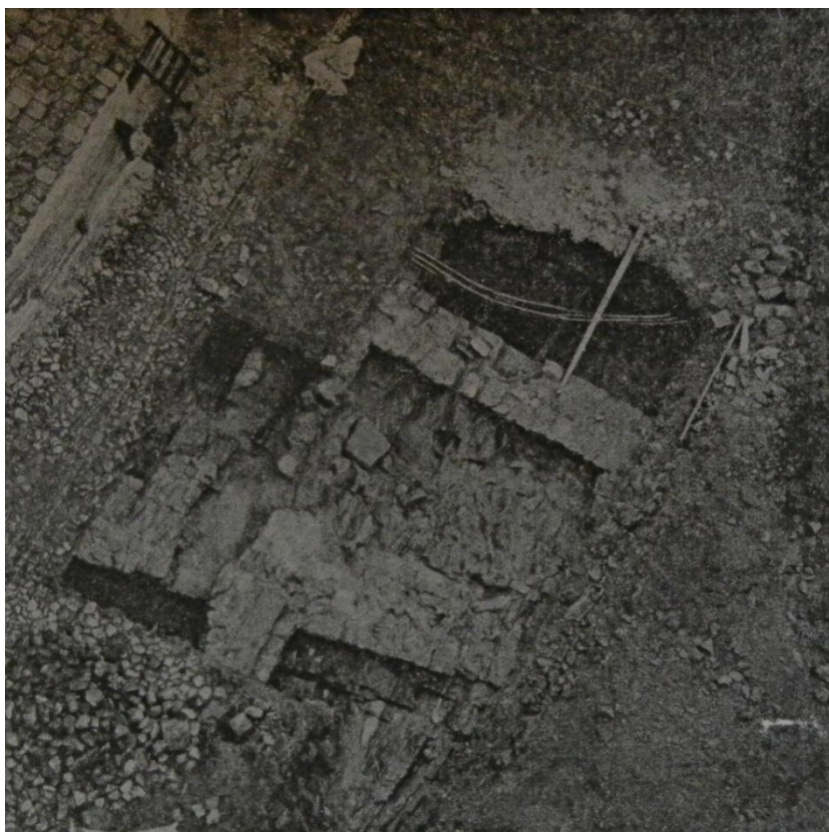
Obr. 57: Čelní stěna komorové kachle s motivem lípané rosety ze zásypu zaniklého sklepa (převzato z Durdík 1988).

Obr. 58: Výběr z drobných kovových nálezů. 1 – cínový poutnický odznak, 2 – bronzová lví noha, možná součást aquamanile, 3 – bronzová manikura, 4 – bronzový náprstek, 5 – bronzová část svícnu, 2 – 5 ze zásypu gotického sklepa, 6 – 7 bronzová kování knižních vazeb z klenebních zásypů Španělského křídla (převzato z Durdík 1988).

Obr. 59: Věž Menhartka. Postava proroka po restauraci (převzato z Durdík 1982, 221).

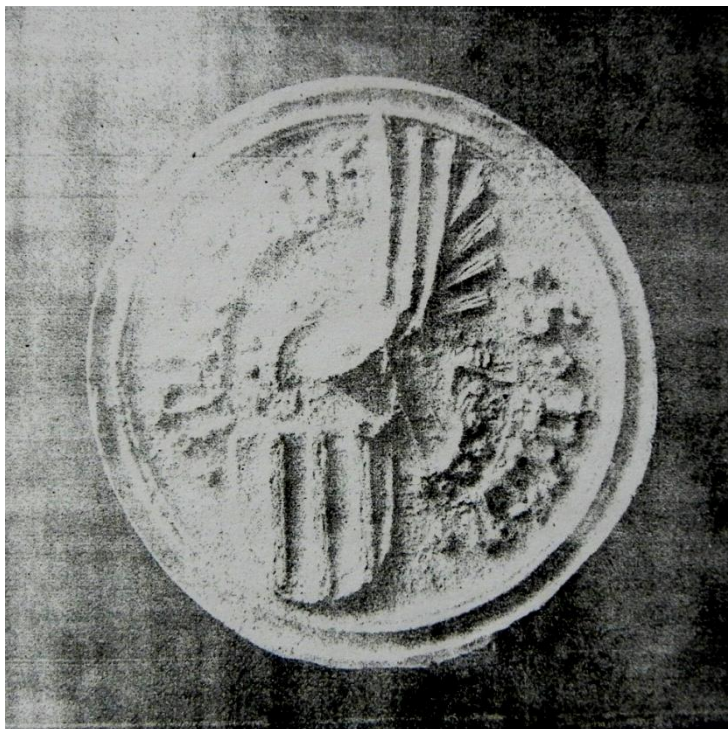
Obr. 60: Sonda u paty bergfritu se zbytky třetí brány, dvěma fázemi parkánové hradby a částí třetího příkopu (převzato z Durdík 1988).

Obr. 61: Zásyp příkopu. Čelní stěna komorového kachle s motivem vycházejícím z Melusiny s prvky charakteristickými i pro Jonáše (převzato z Durdík 1988).

Obr. 62: Pozdně gotická sloupová hlavice nalezená v renesančním zásypu příkopu (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 63: Lukoprenový otisk osobního pečetidla (převzato z Durdík 1991, 185).

Obr. 64: Vybrané nálezy z výzkumu hradu datované do 14. – 16. století. Vlevo nahoře – kožená bota ze 14. století nalezená při výzkumu cisterny, nahoře uprostřed – torzo dřevěné misky ze 14. – 15. století, uprostřed – dřevěné pohárky ze 14. – 15. století nalezené v cisterně, vlevo dole – dřevěná lžíce ze 14. – 16. století, vpravo dole – nůž z 15. – 17. století, vpravo nahoře – gotický klíč z 15. století (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 65: Militária nalezená při výzkumu hradu. Vlevo nahoře – železné koule do tarasnice z 15. století, vpravo nahoře – šipky do kuše 14. – 15. století, vlevo dole – jezdecký třmen z 15. století, uprostřed – hrot oštěpu ze 14. – 15. století, dole uprostřed – čepel sekyry ze 14. – 15. století, vpravo dole – destičky plátové zbroje z 15. století (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 66: Čelní strany komorových kachlů z 15. století. Vlevo – bájná přišera Mantichora s ptákem klovajícím její oči, vpravo – erb polsko – litevské unie (foto autor, expozice SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 67: Čelní strana kachle s motivem rozety (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 68: Čelní strana kachle s motivem ukřižování (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

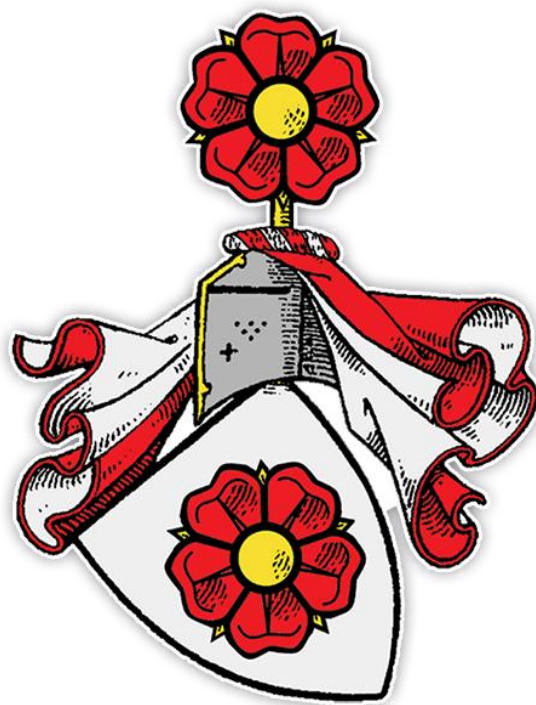
Obr. 69: Rohová římsová kachle s motivem klanění tří králů (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 70: Čelní strana kachle s motivem erbu pánů z Hradce (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

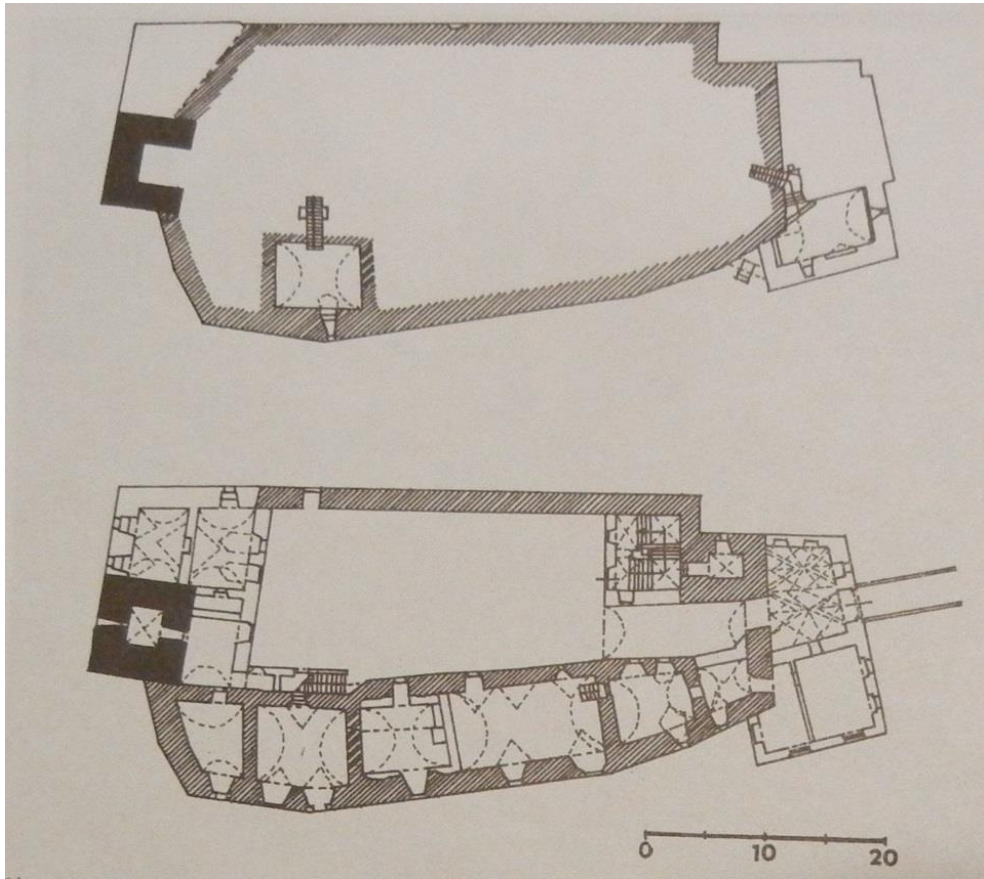
Obr. 71: Čelní strana kachle s motivem divého muže (foto J. Havlice, poskytnuto správou SHZ Jindřichův Hradec).

Obr. 72: Červená růže na stříbrném poli, původní rodový erb pánů z Rožmberka (převzato z www.wikipedia.org).

Obr. 73: Hrad Rožmberk. Celkový pohled od jihozápadu. V popředí Dolní hrad, v pozadí jediný pozůstatek Horního hradu, věž Jakobínka (převzato z www.hrad-rozemberk.eu).

Obr. 74: Rožmberk. Dolní hrad. Nahoře půdorys sklepů, dole přízemí. Černě zdivo věže s románským okénkem, šrafovaně raně gotické zdivo (převzato z Durdík 2009, 486).

Obr. 75: Rožmberk. Dolní hrad (foto autor).

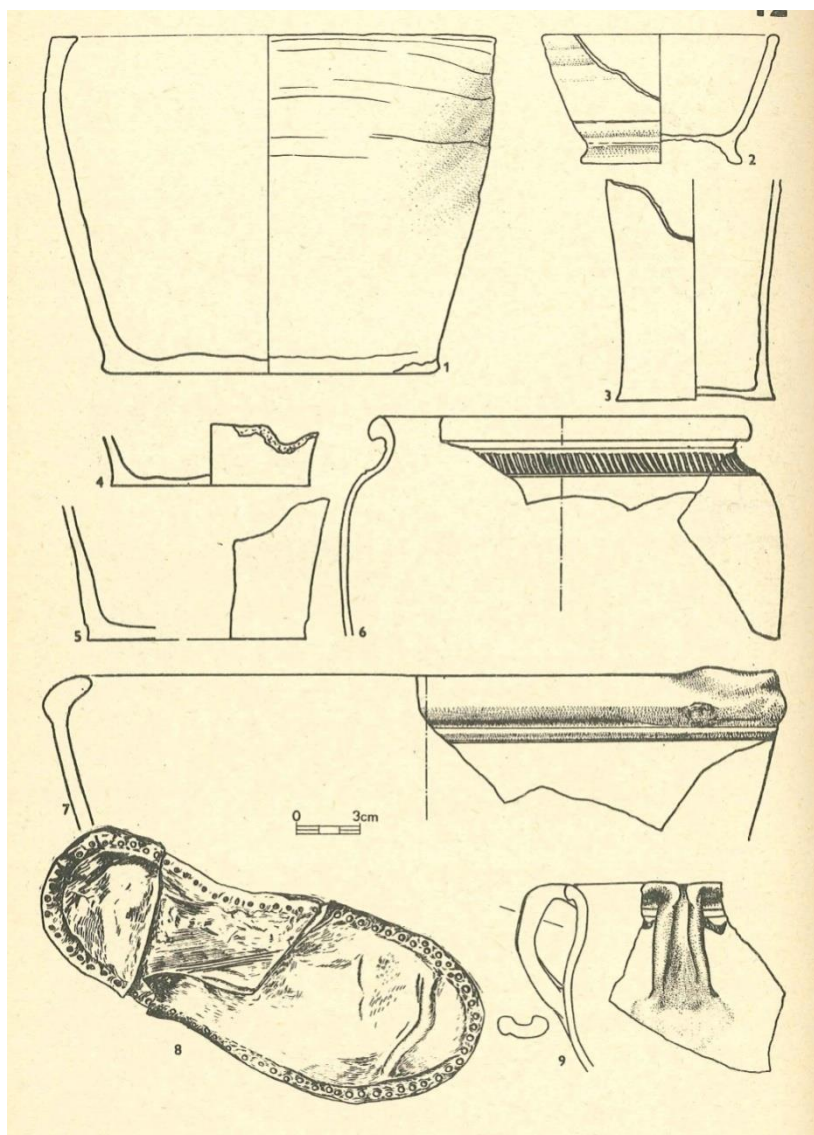
Obr. 76: Menší čtverhranná věž Dolního hradu. Pohled z nádvoří (foto autor).

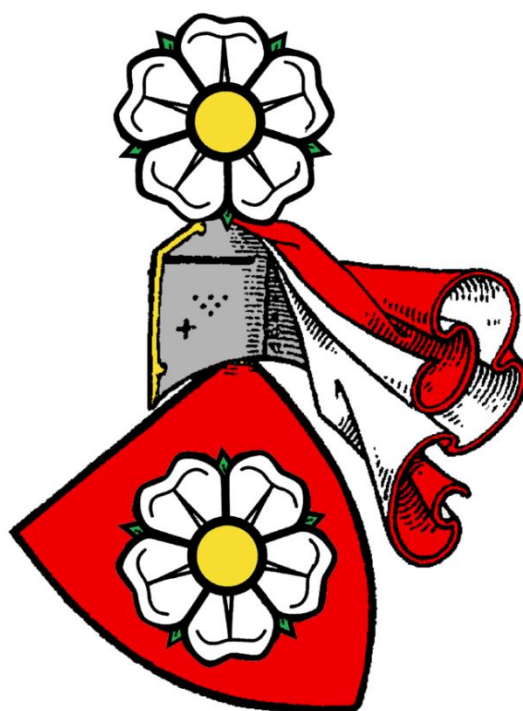
Obr. 77: Jediná dosud stojící část Horního hradu, věž Jakobínka (převzato z www.hrad-rozemberk.eu).

Obr. 78: Detail Horního hradu na obraze z třídílného cyklu Dělení růží z poloviny 16. století (převzato z Šnejd – Princ – Hansová 2012, 28).

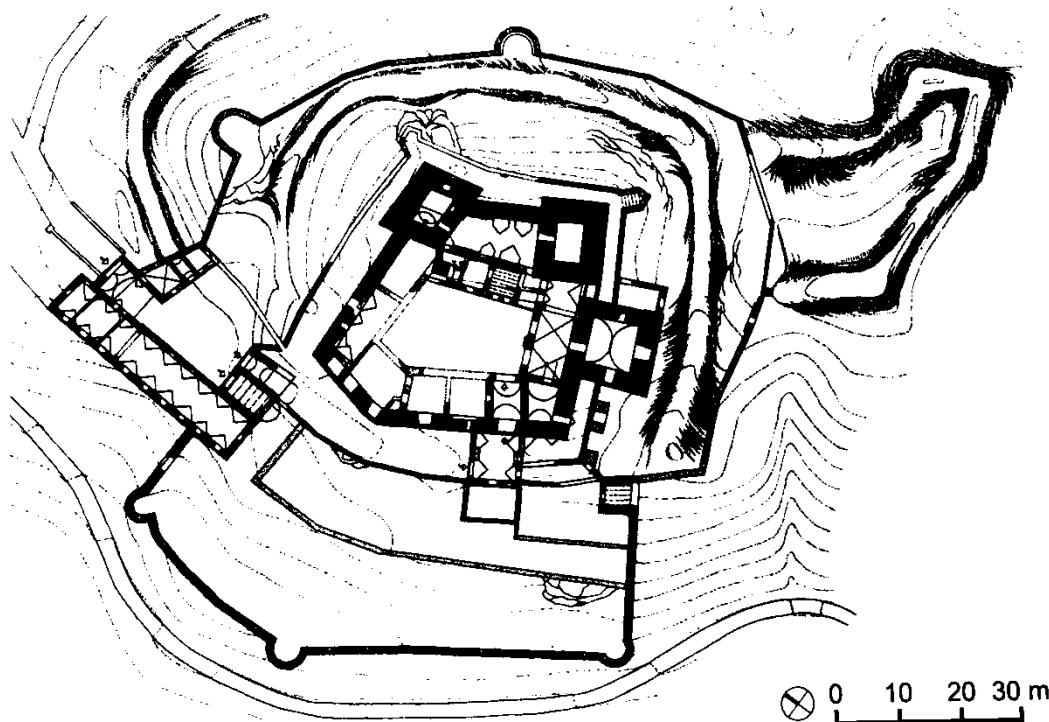
Obr. 79: Hrad Rožmberk. Nálezy z klenebního zásypu věže Dolního hradu. 1 – zlomek kachle s pravouhlejším ústím běžného typu, 2 – 3 – pohár a miska, 4 – 5 – radikovaný dekor hrnců, 6 – kožená podrážka boty (převzato z Durdík 1984b, obr. 12).

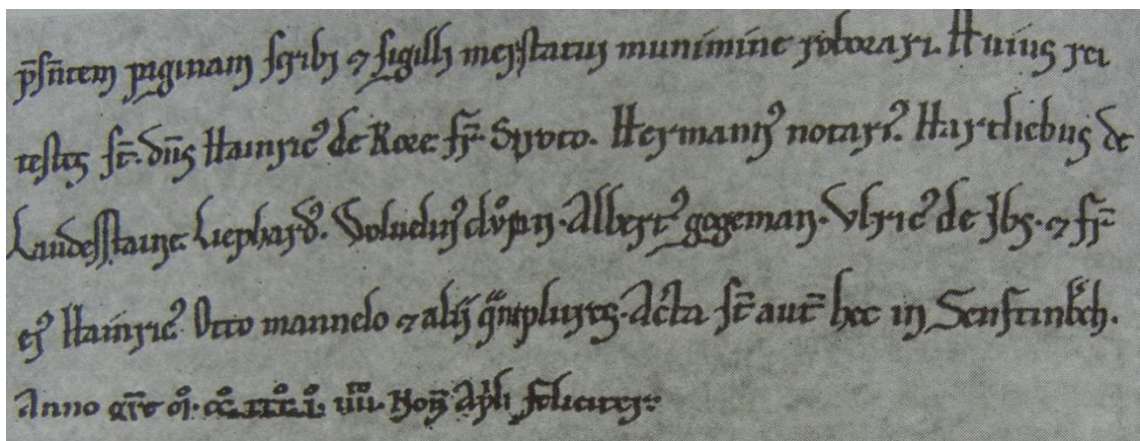
Obr. 80: Erb pánů z Landštejna (převzato z wikipedia.org).

Obr. 81: Landštejn od západu. Kresba zachycující podobu hradu 40 let po požáru roku 1771 (převzato z Jirásko 2011a, obr. 14).

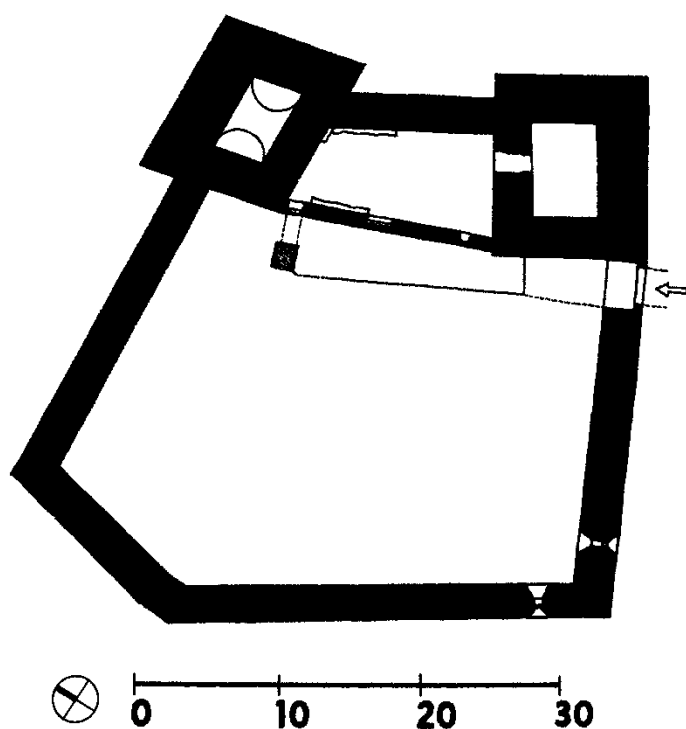
Obr. 82: Landštejn. Celkový plán hradu s dodatečnými úpravami jeho jadra a pozdne gotickým vnějším opevněním podle D. Menclové (převzato z Razím 2011, 39).

Obr. 83: Svědečná řada listiny z roku 1231, ve které vystupuje jako svědek Hartlieb z Landštejna (převzato z Jirásko 2011b, 24).

Obr. 84: Hrad Landštejn. Pohled z jihu směrem k první hradní bráně (foto autor).

Obr. 85: Hrad Landštejn. Rekonstrukce románského jádra hradu podle D. Menclové (převzato z Razím 2011, 39).

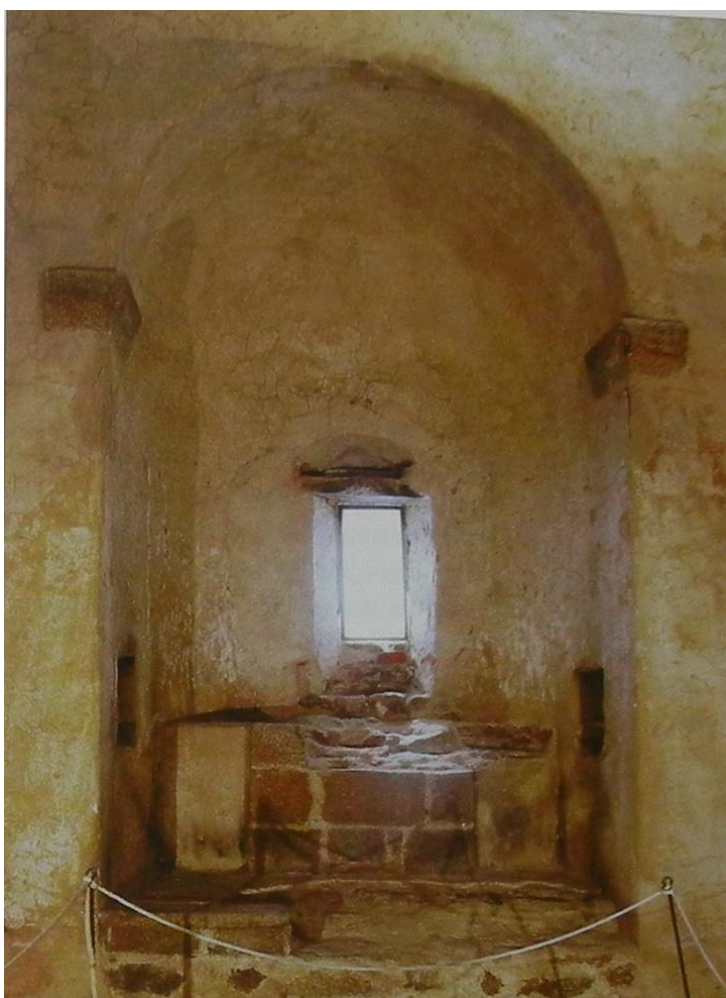
Obr. 86: Landštejn. Model románské fáze hradu (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 87: Románské jádro hradu. Na levé straně velká čtverhranná věž, uprostřed románský palác a po pravé straně menší čtverhranná věž s kaplí, včetně patrného románského okénka (foto autor).

Obr. 88: Do skály vylámaný příkop, jenž chránil hradní jádro. Hradba po levé straně pochází z počátku 16. století (foto autor).

Obr. 89: Kaple v severní věži. Pohled do apsidy (převzato z Razím 2011, 49).

Obr. 90: Po pravé straně je patrný donjon postavený ve 14. století vně hradby a částečně překrývající původní vstup (foto autor).

Obr. 91: Dnešní pohled do nádvoří s dosud patrnými zbytky kdysi výstavných goticko renesančních paláců (foto autor).

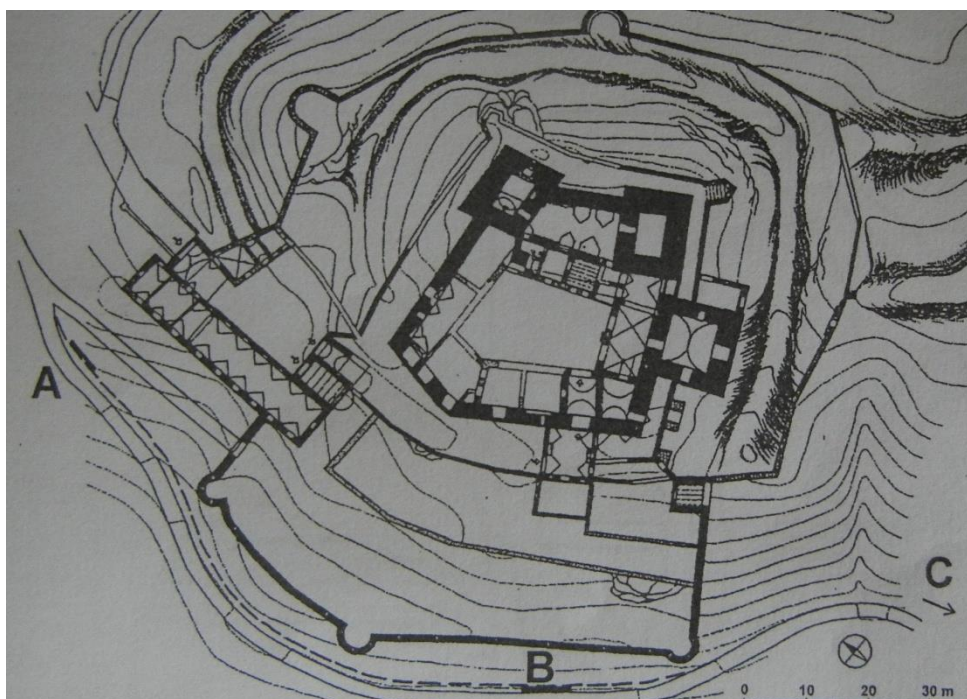
Obr. 92: Jedna ze dvou polygonálních bašt postavených při velké goticko renesanční přestavbě hradu (foto autor).

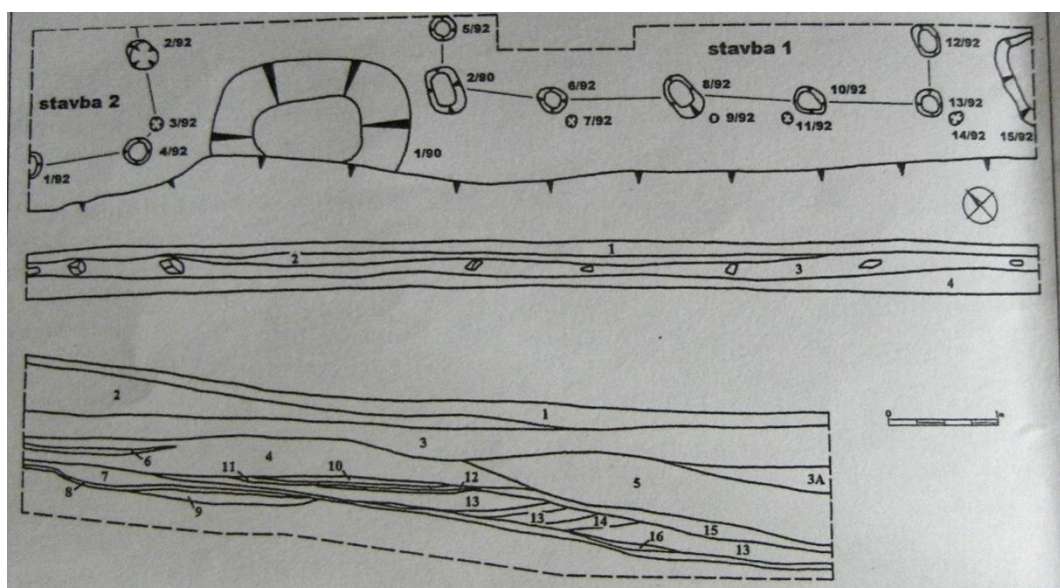
Obr. 93: Pohled od jihovýchodu s dobře patrným opevněním obsahujícím dvě polookrouhlé bašty zbudované okolo roku 1520 (foto autor).

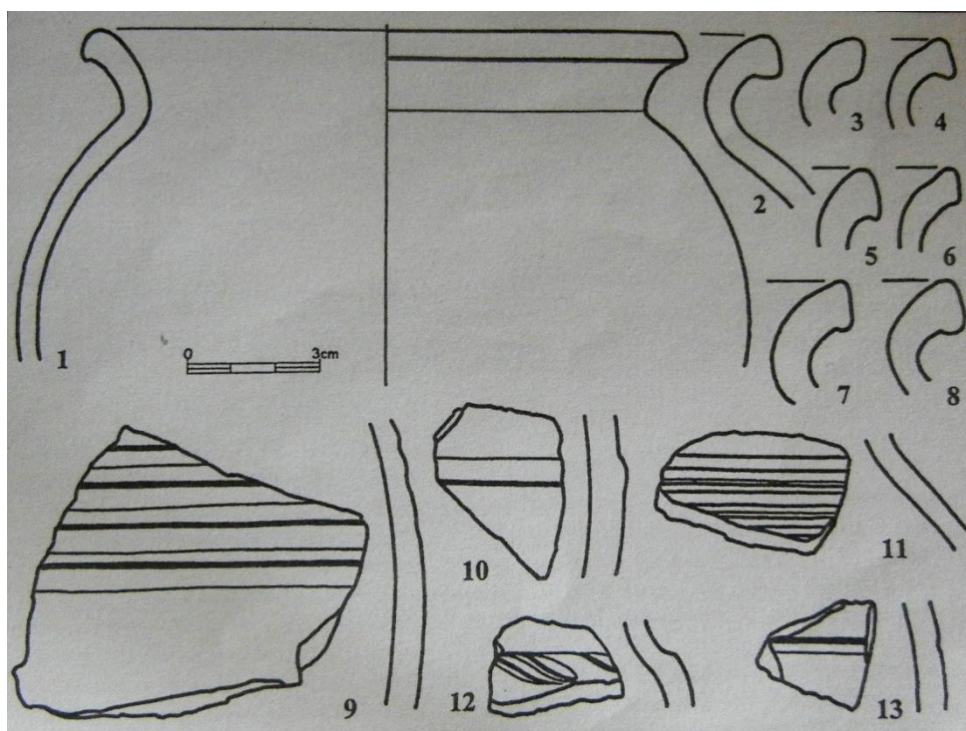
Obr. 94: Landštejn. Přehled archeologicky prozkoumaných ploch za období let 1991 až 2012 (foto autor, expozice hradu Landštejn).

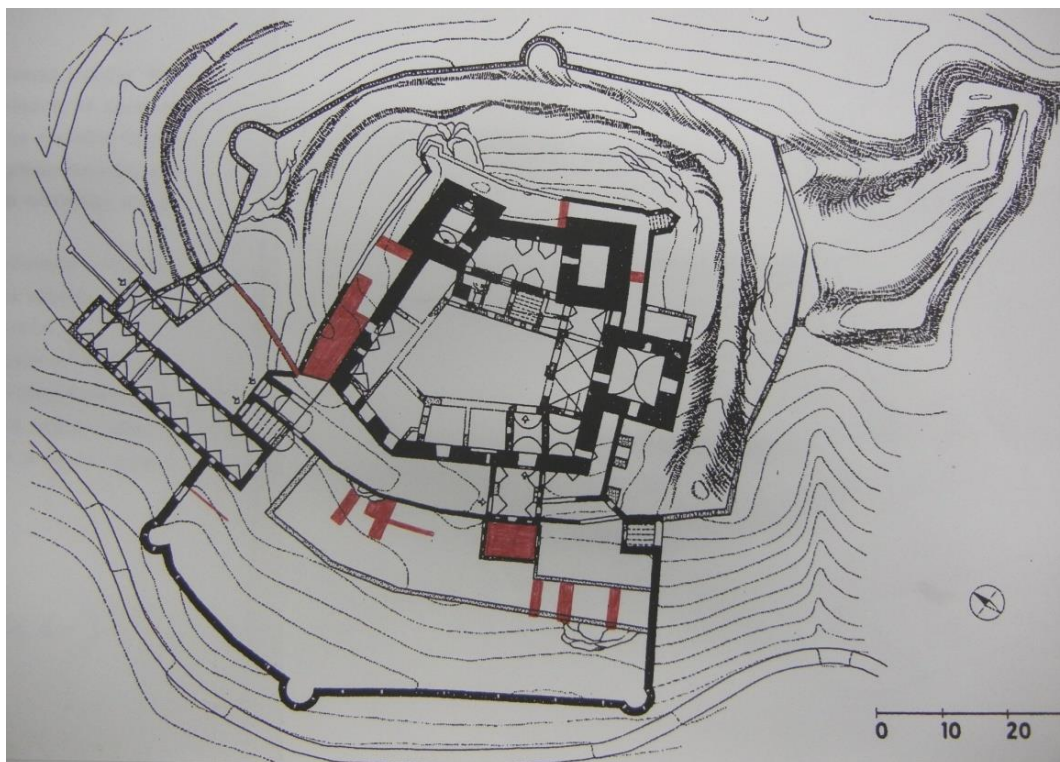
Obr. 95: Půdorys hradu s vyznačenými zkoumanými prostory v roce 1990 (převzato z Břicháček 2008, 199).

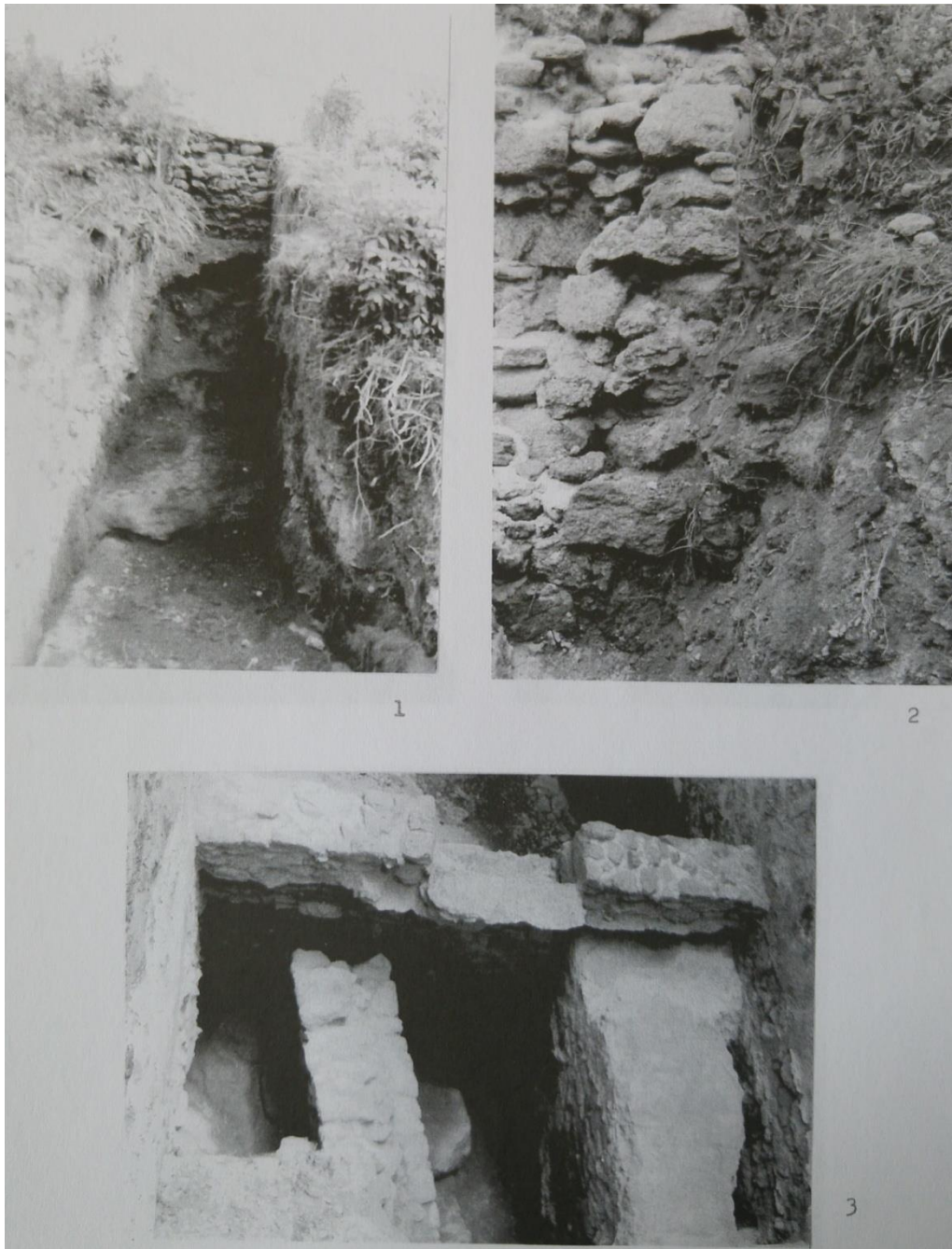
Obr. 96: Prostor jihozápadně od jádra hradu. Nahoře a uprostřed – půdorys a západní řez. Prostor severozápadně od jádra hradu. Dole – západní řez (převzato z Břicháček 2008, 200).

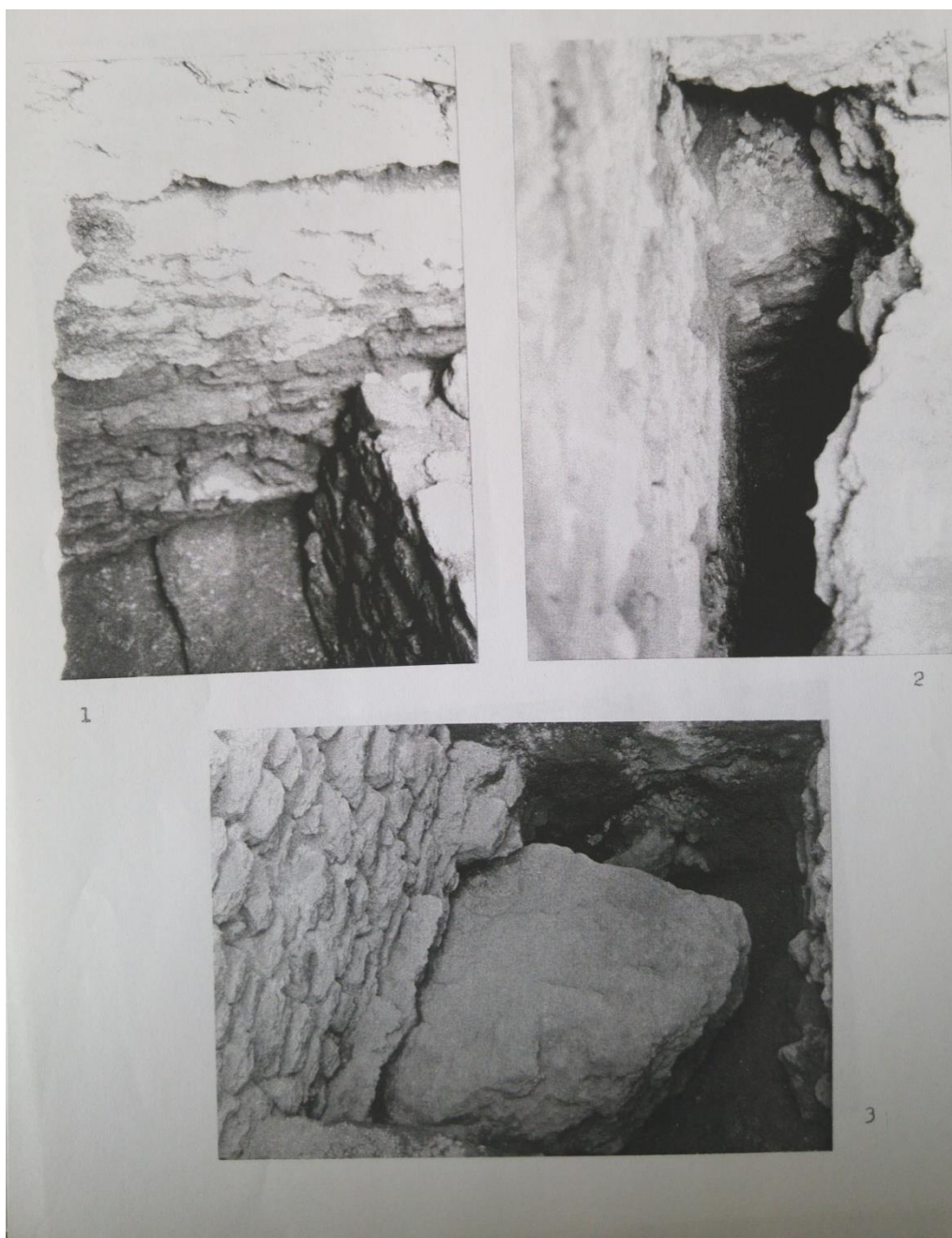
Obr. 97: Landštejn. Prostor jihozápadně od jádra hradu. Výběr keramiky z velké jámy – objekt 1/90 (převzato z Břicháček 2008, 201).

Obr. 98: Přehled prozkoumaných ploch v letech 1991 – 1992 (převzato z Břicháček 1992).

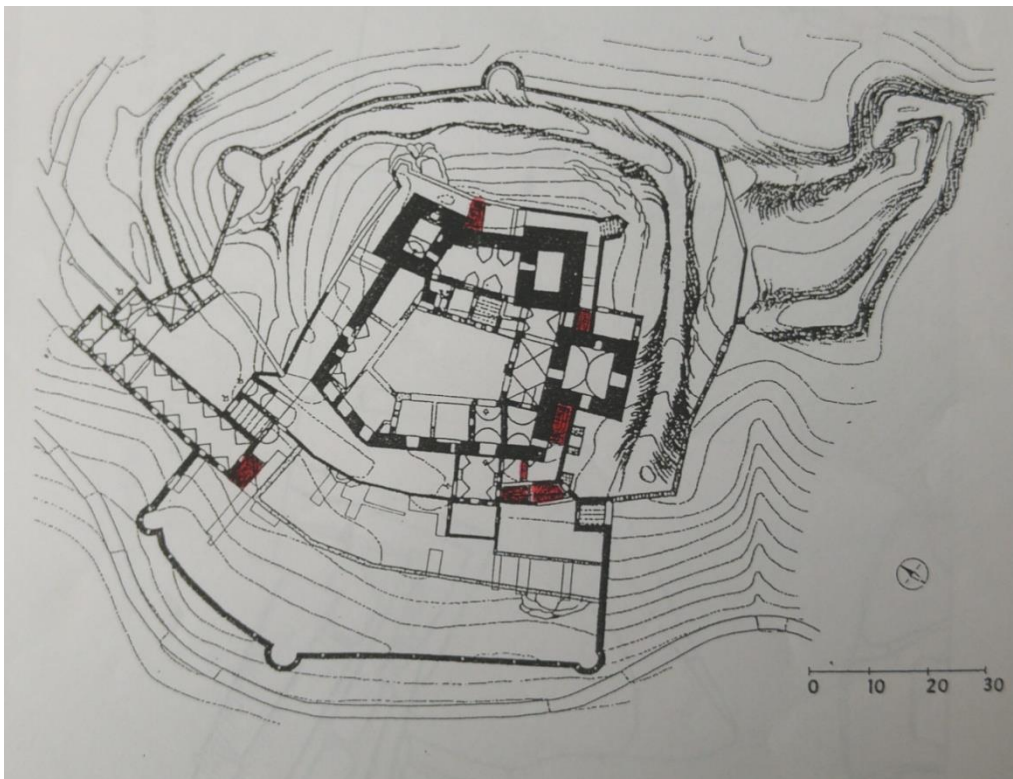
Obr. 99: Landštejn. Foto sondy v západním předpolí hradu, severozápadní bašty a přístavku k donjonu (převzato z Břicháček 1995, fototabulka 1).

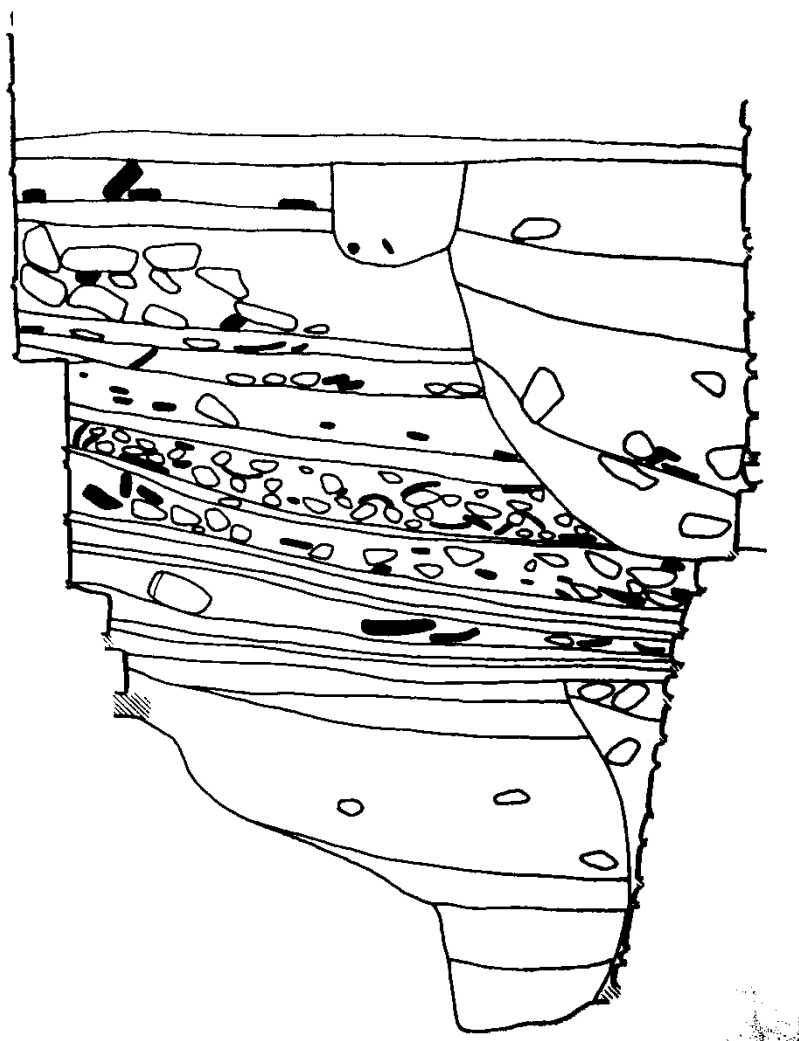
Obr. 100: Přístavek k donjonu a sondy v jižním parkánu (převzato z Břicháček 1995, fototabulka 2).

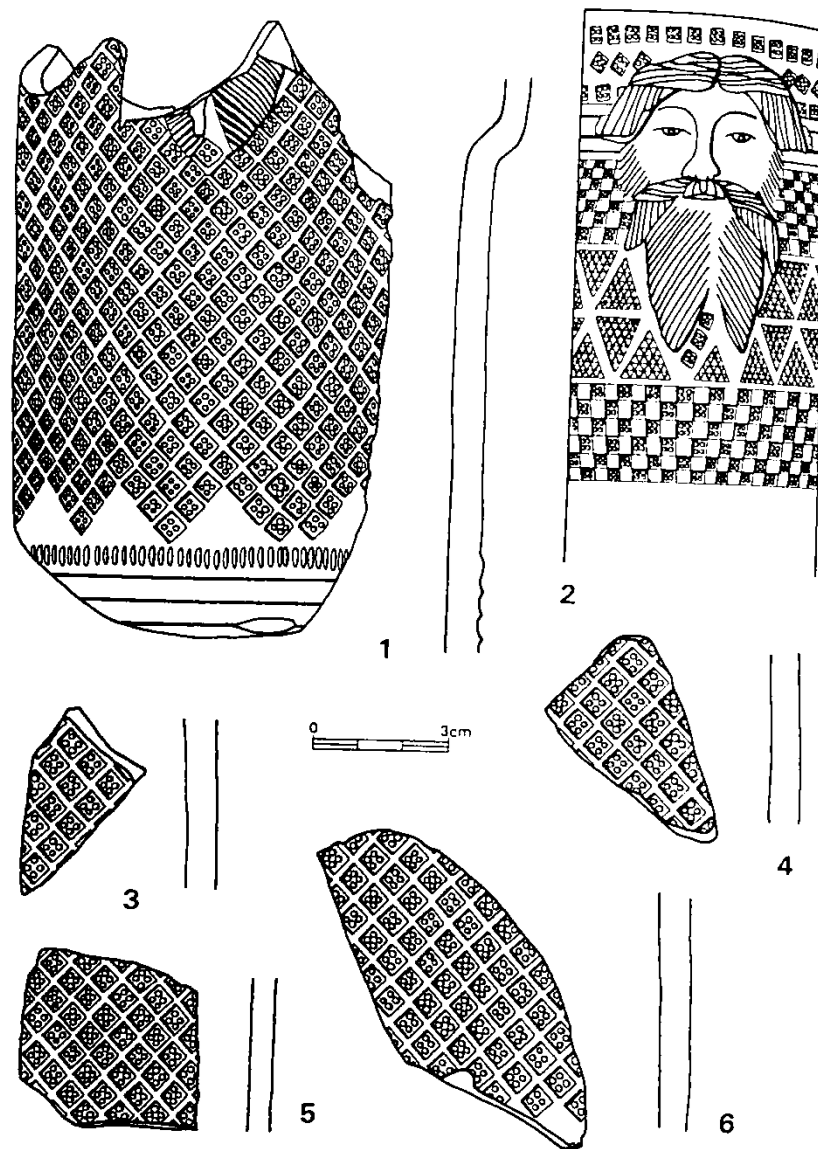
Obr. 101: Olověná pečeť se znakem pštrosa. Jedná se pravděpodobně o plombu na lahvičku s léky. Podle nápisu pochází z lékárny, která fungovala v 16. století v Benátkách (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 102: Landštejn. Celkový plán hradu s vyznačenými prostory zkoumanými v roce 1996 (převzato z Břicháček 1996, obr. 1).

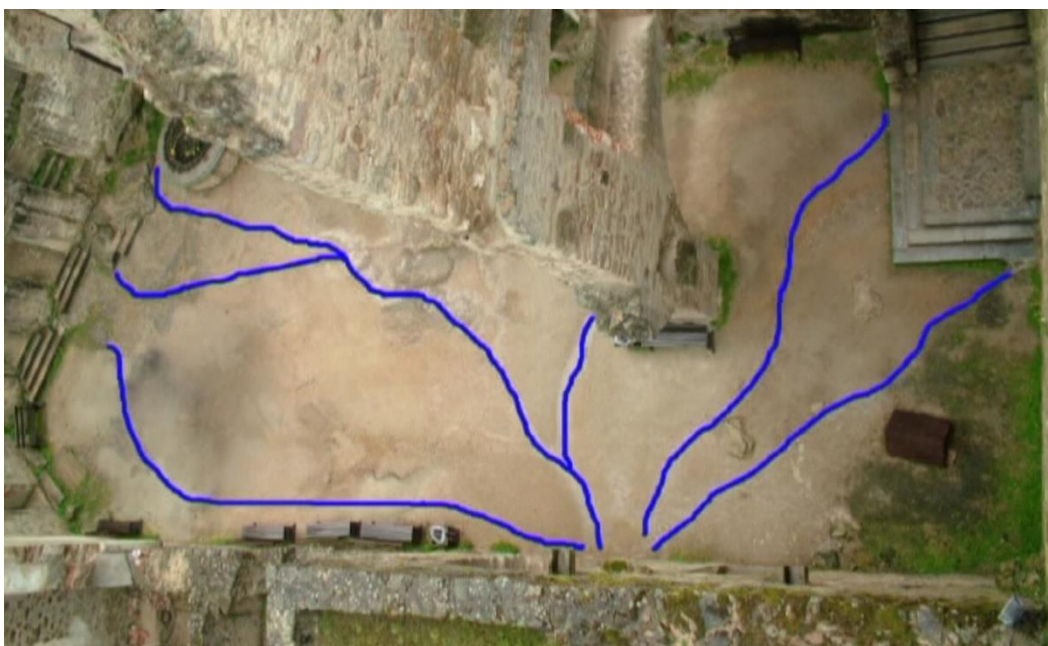
Obr. 103: Východní parkán. Sonda pod kaplovou věží. Severní řez (převzato z Břicháček 1996, obr. 3).

Obr. 104: Ladvštejn. Zlomky kameniny z hradu 1, 3 – 6. 2 – Mužská maska na okraji poháru z Bolesławiec nad Prosnou (Polsko), typově nejbližší nález z Ladvštejna (převzato z Břicháček 1997b, 90).

Obr. 105: Landštejn. Výzkumem objevená část kamenného trativodu (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 106: Landštejn. Pohled z vrchu na hlavní nádvoří. Modře jsou znázorněné kanálky, které odváděly vodu do cisterny pod donjonem (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

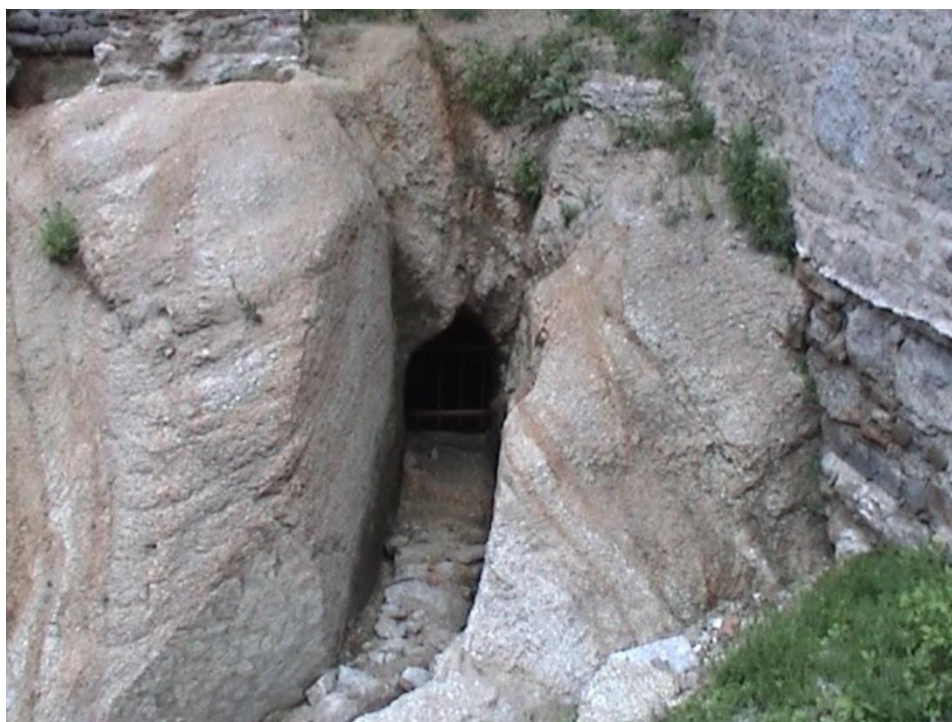
Obr. 107: Pukliny ve skále, které přivádí vodu do podzemí (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 108: Jímka, do které byla kanálky v podlaze vedena voda z nádvoří (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

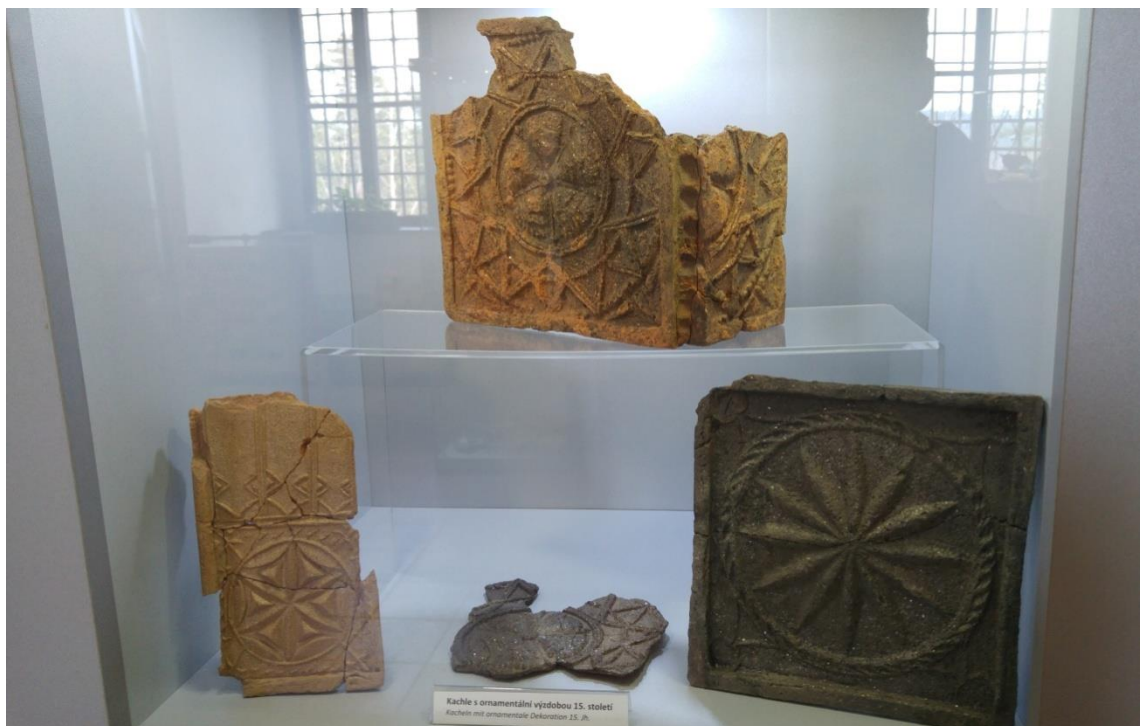
Obr. 109: Pohled do cisterny, do které přetékala voda z jímky (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 110: Vyústění odvodňovací chodby v jihozápadní části velkého příkopu a její napojení na trativod (převzato z Červák – Šindelář – Vácha 2006).

Obr. 111: Pečetidlo nalezené při výzkumu v roce 2012 (převzato z Havlice 2013b, obr. 8).

Obr. 112: Landštejn. Kachle s ornamentální výzdobou datované do 15. století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 113: Keramická křivule (foto autor, expozice hradu Landštejn).

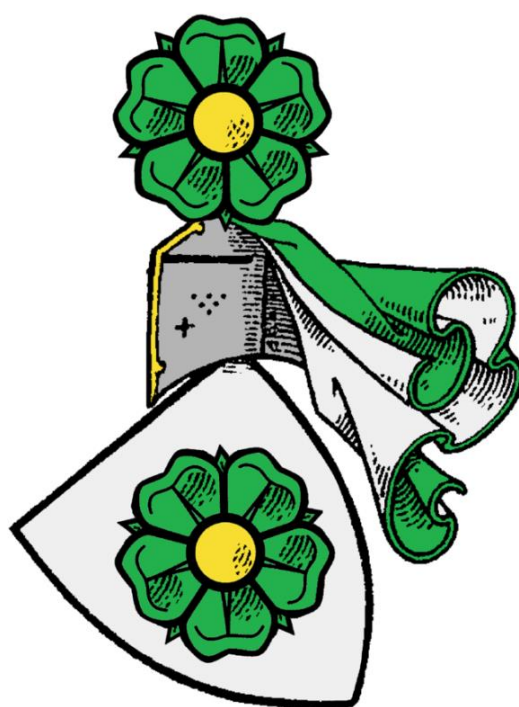
Obr. 114: Keramická zásobnice ze 13. Století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 115: Keramická hračka – panenka datovaná mezi roky 1445 – 1510 (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 116: Loštický pohárek s oušky datovaný do 15. – 16. století (foto autor, expozice hradu Landštejn).

Obr. 117: Erb pánů z Krumlova (převzato z www.wikipedia.org).

Obr. 118: Český Krumlov. Pohled na hrad od jihovýchodu (foto autor).

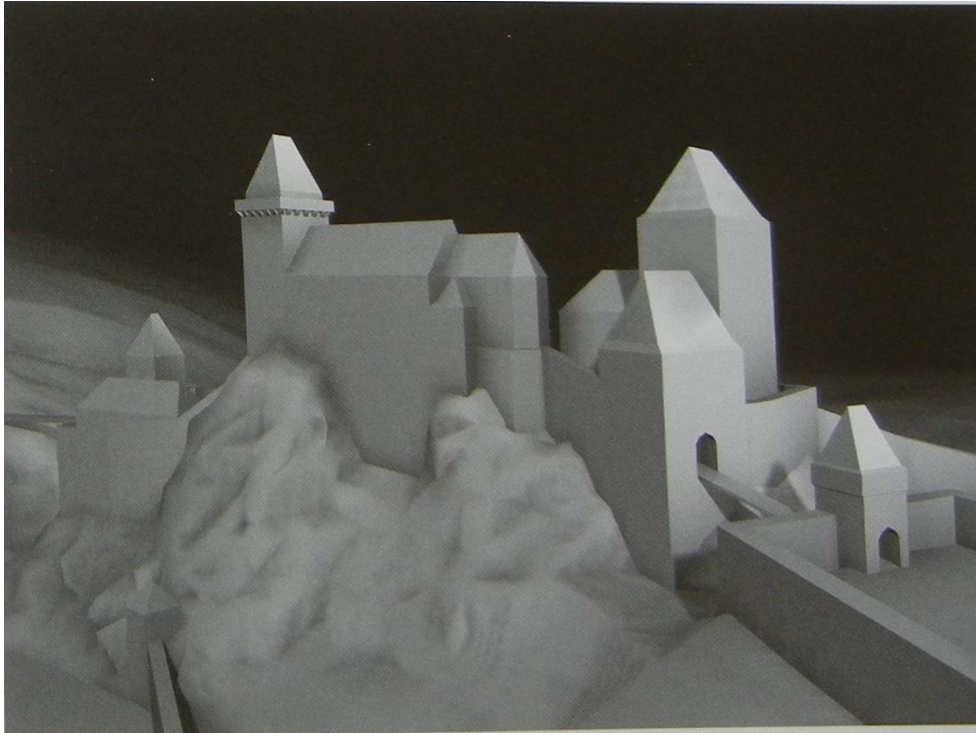
Obr. 119: Český Krumlov. Objekt Hrádku. Dnešní stav (foto autor).

Obr. 120: Český Krumlov. Horní hrad založený na počátku 14. století. Pohled od jihu (foto autor).

Obr. 121: Český Krumlov. Podoba Horního hradu zachycená v 16. století na obraze „Dělení zboží erbu Růže“ (převzato z Menclová 1972a, 408).

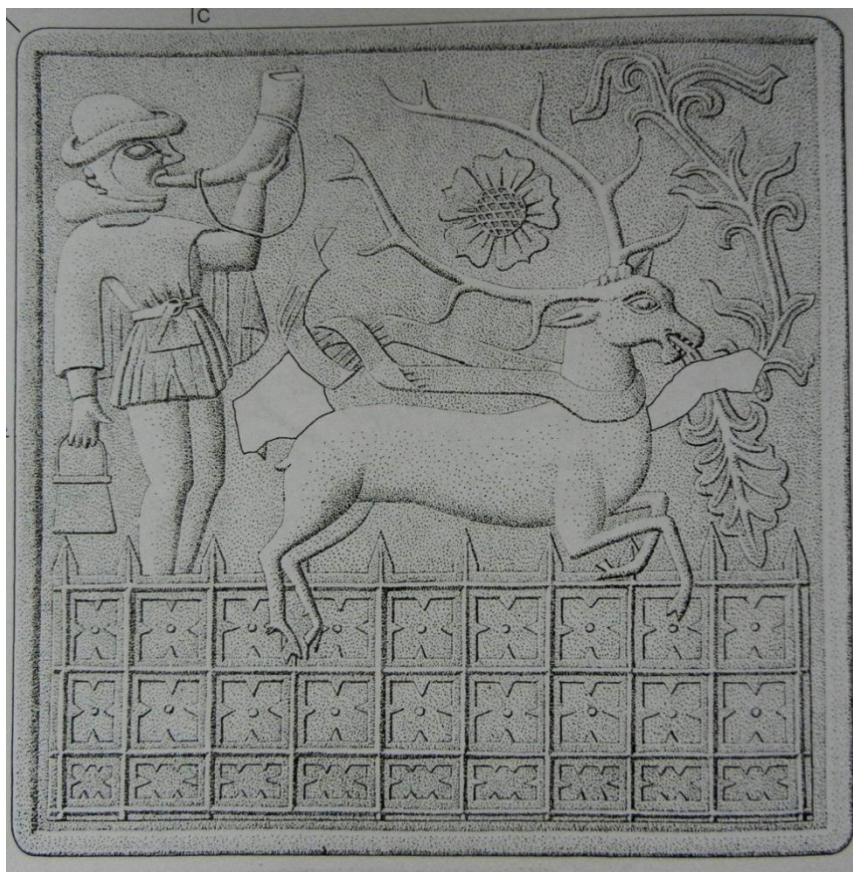
Obr. 122: Horní hrad. Pokus o hmotovou rekonstrukci po roce 1350. Pohled od jihovýchodu. Vytvořila Zlata Gersdorfová (převzato z Šnejd – Pavelec 2010, 85).

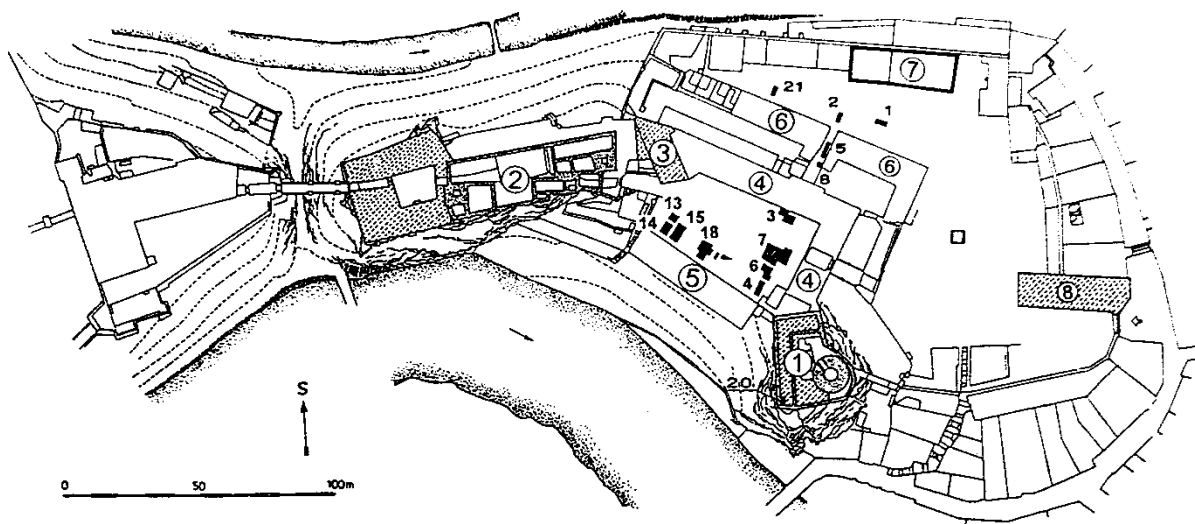
Obr. 123: Klenba komory se středním sloupem za velkou věží ve východní části hradu (převzato z Menclová 1972b, 261).

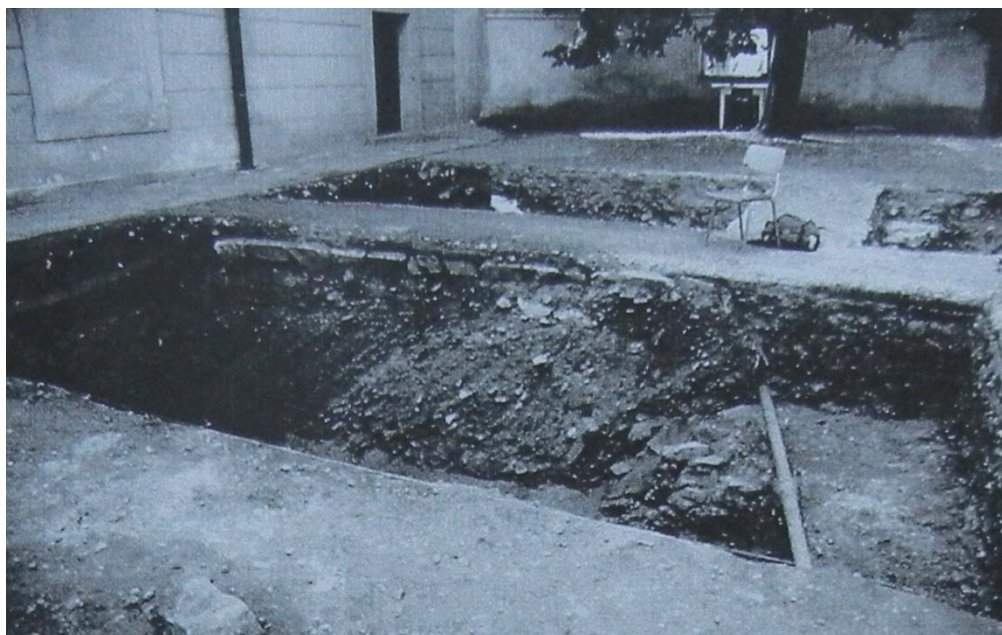
Obr. 124: Český Krumlov. Kachel s motivem archanděla Michaela bojujícího s drakem z hromadného nálezů roku 1918 (převzato z Ernée 2008, 112).

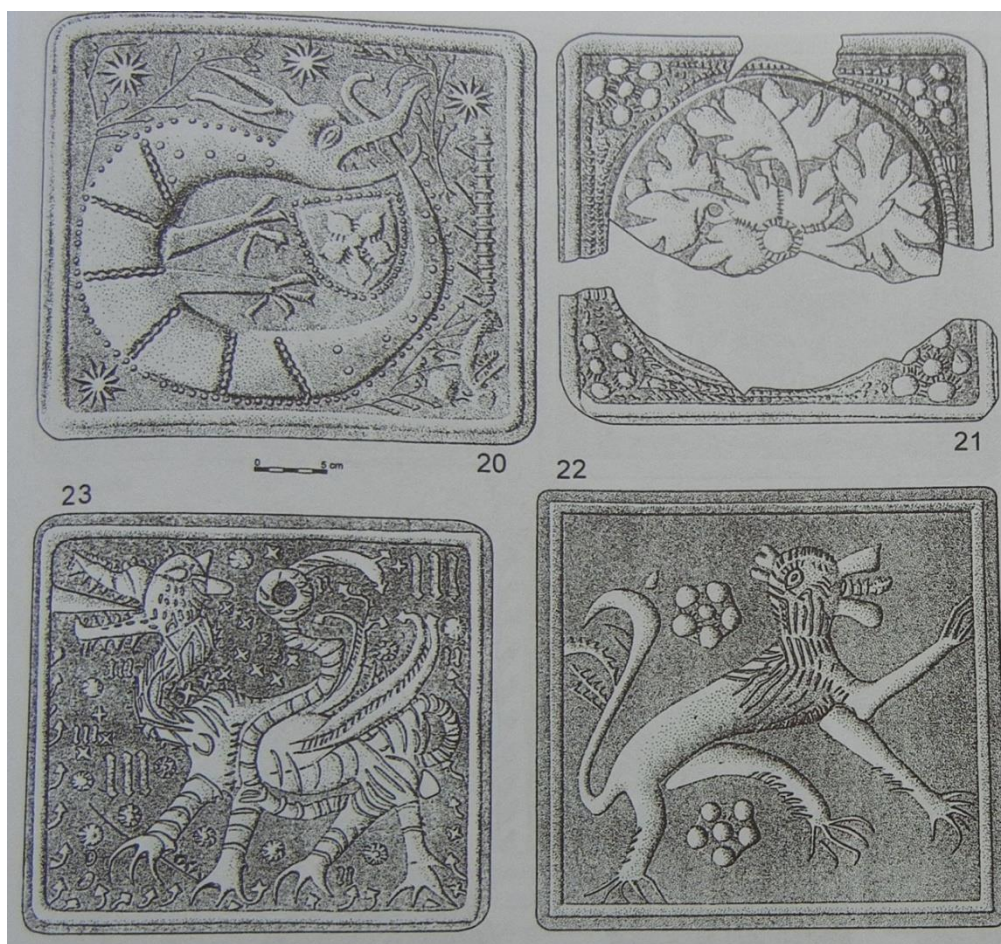
Obr. 125: Český Krumlov. Kachel s motivem lovecké scény z hromadného nálezu roku 1918 (převzato z Ernée 2008, 94).

Obr. 126: Půdorys hradu s černě vyznačenými prostory zkoumanými mezi lety 1994 – 1995. Velká čísla ukryvají jednotlivé části hradního areálu: 1 – Hrádek, 2 – Horní hrad, 3 – Máselnice, 4 – Buchalterie, 5 – eggenberská mincovna, 6 – barokní kočárovny, 7 – renesanční pivovar, 8 – solnice (převzato z Ernée 2008, 21).

Obr. 127: Sonda 15 na druhém nádvoří (převzato z Ernée 2008, 25).

Obr. 128: Kachle objevené při výzkumu v roce 1995. 20 – Dračí řád Zikmunda Lucemburského, 21 – rozeta, 22 – jednoocasý lev kráčeující vlevo, 23 – okřídlený drak stojící vpravo (převzato z Ernée 2004, 263).

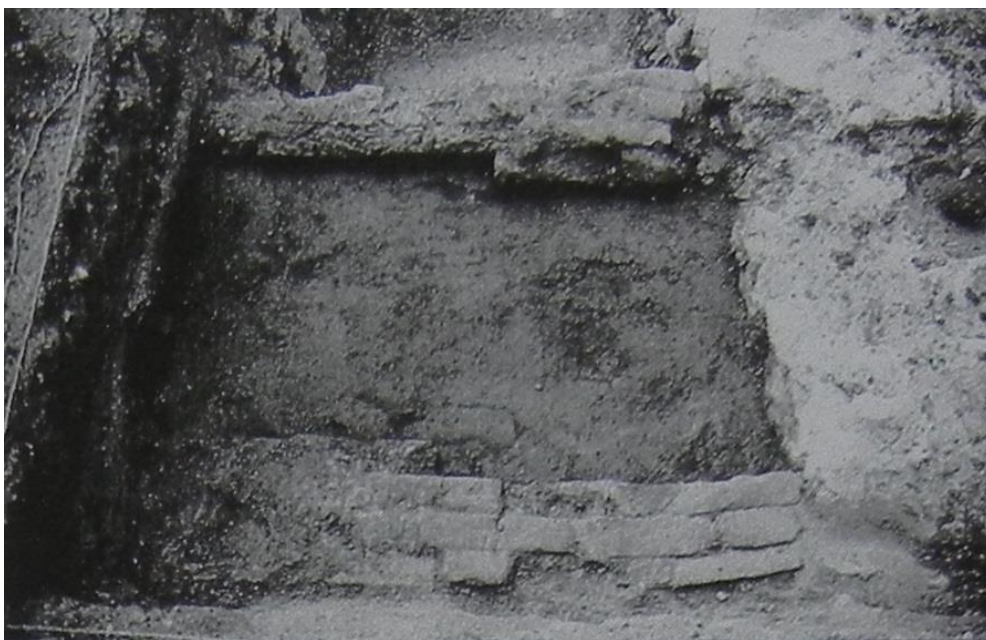
Obr. 130: Sonda 7 na druhém nádvoří. Pohled do interiéru brány od severu (převzato z Ernée 1999, 27).

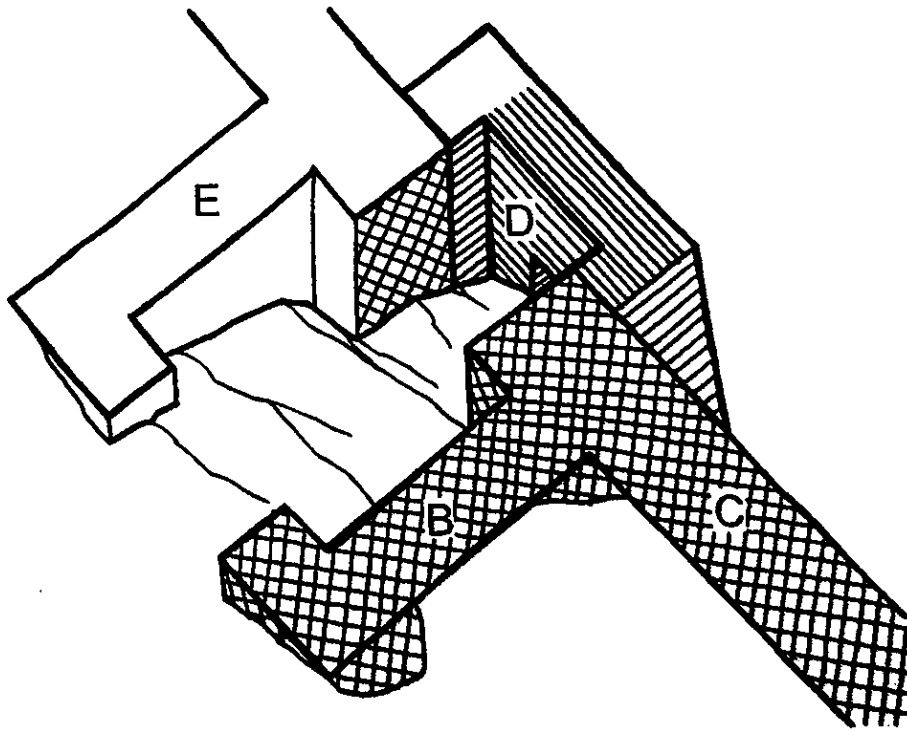
Obr. 131: Pozůstatky úpravnického zařízení k pražení rudy či kamínku v sondě 15 na druhém nádvoří (převzato z Ernée 1999, 30).

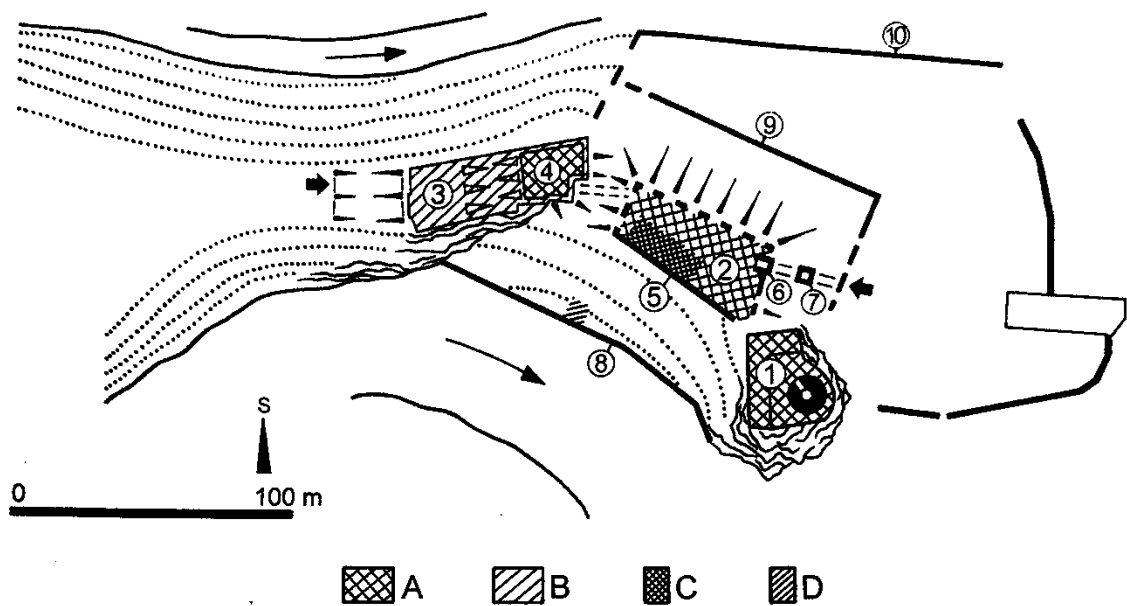
Obr. 132: Pozůstatek tyglíkové pece s tyglíkem dochovaným in situ v ústí topného kanálku. Situace byla zachycena na druhém nádvoří v sondě 18 (převzato z Ernée 1999, 31).

Obr. 133: Pozůstatek zařízení sloužícího patrně k oxidačně – redukčnímu tavení bohatého kamínku a k finální výrobě černé mědi. Situace byla zachycena na druhém nádvoří v sondě 18 (převzato z Ernée 1999, 31).

Obr. 134: Kresebná rekonstrukce základů brány odhalené na druhém nádvoří v sondě 7 (převzato z Ernée 1999, 27).

Obr. 135: Půdorysné interpretační schéma hradu: A – minimální rozsah hradu koncem 13. století, B – minimální rozsah Horního hradu nejpozději ve 30. letech 14. století, C – minimální rozsah metalurgického pracoviště, D – místo, kde byla zjištěna smetištní vrstva obsahující keramiku 2. poloviny 13. století, 1 – Hrádek, 2 – plocha 2. nádvoří, 3 – Horní hrad, 4 – východní část Horního hradu opevněná pravděpodobně již ve 2. polovině 13. století, 5 – jižní hradební zeď

stojící na místě severní obvodové zdi mincovny, 6 – východní úsek opevnění druhého nádvoří s branou, 7 – hypoteticky předpokládaná brána v místě dnešní Buchalterie, 8 – jižní hradební zeď vnějšího pásu opevnění hradu, 9 – severní hradební zeď vnějšího pásu opevnění hradu, 10 – hradební zeď 1. nádvoří (převzato z Ernée 1999, 32).

10.4 Tabulky

Č.	Typ kamenné součásti	Ikonograf. motivy	%	Počet zlomků	%	Min. počet jedinců	%
1	Komorové kachle	86	84,2	3 791	97,9	419	93,6
2	Nádobkové kachle	1	1,0	6	0,2	4	0,9
3	Kachle s prořez. ČVS	6	5,9	6	0,2	1	0,2
4	Římsové nástavce	7	6,9	55	1,4	18	4,0
5	Obkladové desky	2	2,0	10	0,3	6	1,3
	CELKEM:	102	100	3 868	100	448	100

Tab. 1: Český Krumlov, hrad. Početní charakteristiky a procentuální zastoupení jednotlivých součástí souborů gotických kachlů (převzato z Ernée 2008, 7).

č.	Typ kamenné součásti	ikonograf. motivy	%	počet zlomků	%	min. poč. jedinců	%
1	Nález z roku 1918	121		4 236	58,0%	479	
2	Gotické součásti kamen	102	100,0%	3 868	91,3%	448	100,0%
3	<i>Komorové kachle</i>	86	84,3%	3 791	98,0%	419	93,5%
4	<i>Nádobkové kachle</i>	1	1,0%	6	0,2%	4	0,9%
5	<i>Prořezávané kachle</i>	6	5,9%	6	0,2%	1	0,2%
6	<i>Římsové nástavce</i>	7	6,9%	55	1,4%	18	4,0%
7	<i>Obkladové desky</i>	2	2,0%	10	0,3%	6	1,3%
8	Renesanční pestře glazované	14	100,0%	130	3,1%	31	100,0%
9	<i>Komorové kachle</i>	13	92,9%	121	93,1%	27	87,1%
10	<i>Římsové nástavce</i>	1	7,1%	9	6,9%	4	12,9%
11	Renesanční zeleně glazované	5		238	5,6%		
12	<i>Komorové kachle</i>	1		230	96,6%		
13	<i>Římsové nástavce</i>	4		8	3,4%		
14	Výzkum v roce 1995	56		3 070	42,0%	62	
15	Renesanční pestře glazované	45	100,0%	398	13,0%	62	100,0%
16	<i>Komorové kachle</i>	41	91,1%	385	96,7%	58	93,5%
17	<i>Římsové nástavce</i>	4	8,9%	13	3,3%	4	6,5%
18	Renesanční zeleně glazované	10		1 170	38,1%		
19	<i>Komorové kachle</i>	7		1 150	98,3%		
20	<i>Římsové nástavce</i>	1		7	0,6%		
21	<i>Ostatní součásti</i>	2		13	1,1%		
22	Zlomky kachlových komor	1		1 502	48,9%		
1+14	1918 + 1995	177		7 306	100,0%	541	
8+15	Renesanční pestře glazované	59		528	15,4%	93	
11+18	Renesanční zeleně glazované	15		1 408	41,0%		
	Renesanční 1918 + 1995	75		3 438	47,1%		

Tab. 2: Český Krumlov, hrad. Početní charakteristiky a % zastoupení jednotlivých součástí souborů. V tabulce jsou zastoupeny nálezy kachlů z roku 1918 a 1995 (převzato z Ernée 2004, 253).